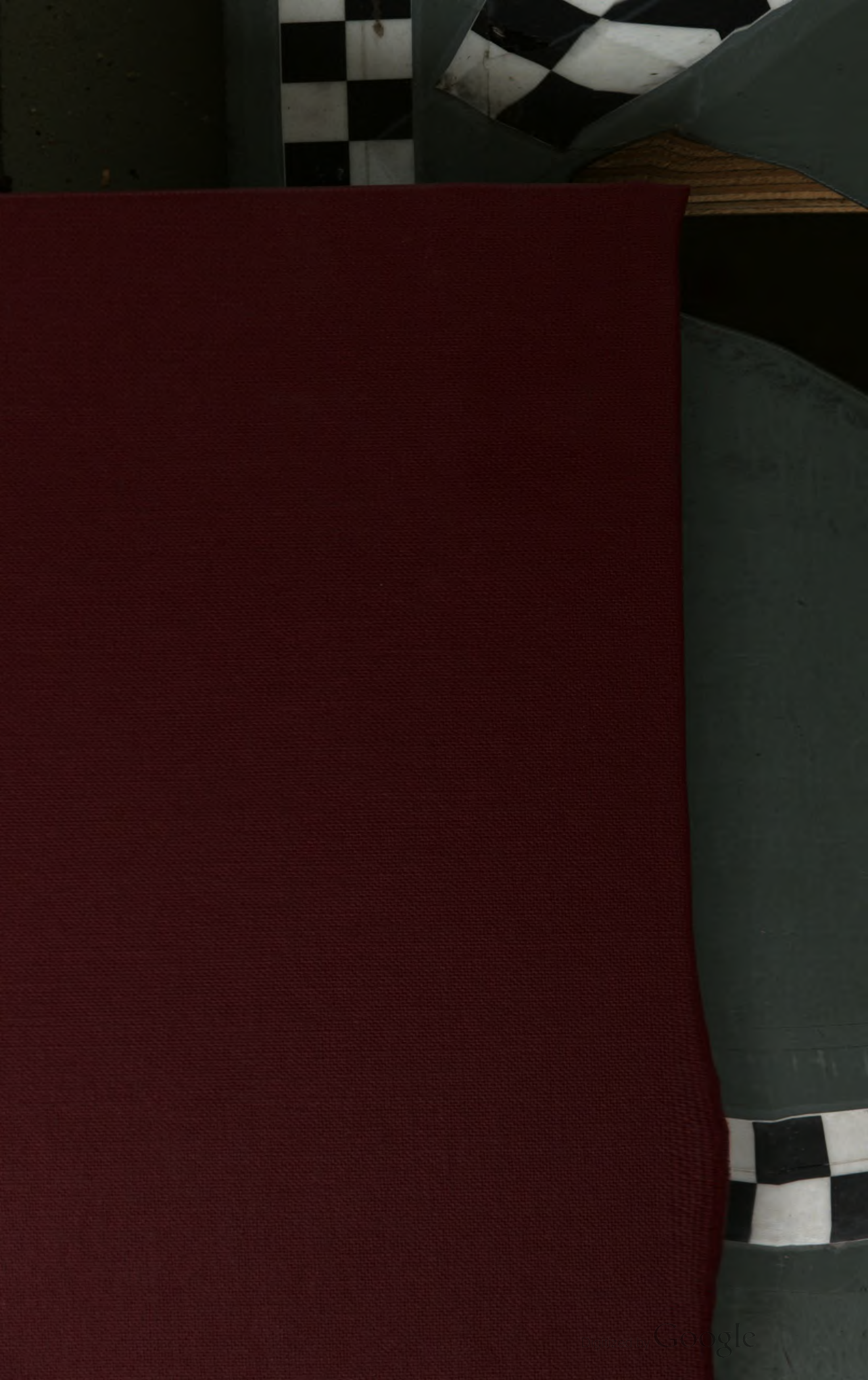

Птица глумац (Mimus polyg
птица американских Сједињених
Пое (Prosthemadera novae-seel
стралије, управо Нове Зеландије.
Свака од ових птица има сво
од свију других на свету најлепше
Толико је истина, да је свака за
Славујева песма најслађа је. Пое је
А птица глумац пева све што др
само много изразније. Зато му је
до без граница.

Од јасних и меких тонова п
прелази он све звукове, који се само
до самог кречања крагуја. Она је у
вонца на сваку птицу, у име које
као петао, квоца као квочка, кагоће ка
као мачка и лаје као псето. Тако ве
побуди пса да иде тражити господара.
овај звижди. А кад стане маукати к
мачка, сваки пут ће побудити мачкове
у тражење сватовског пира.

И Азија има такву птицу глуми
дар-шеви" (Alauda calandra) у степама Ту
Европи, у Истрији, Далмацији и даље на ју
Коју птицу чује да пева, одмах ће то
на и лепше. А глас јој је тако јак, да се
собом издржати.

Тако нам казује Брем[33]) из свога на
искуства.

Ту сам први пут угледао Музу. Како
њој дошао, то не знам, али да је она мене ос
дознајем из ове песмице, која ми се у х
сачувала.

Сваки налив прве љубави радо слуша
детињска срца, пак за то ћу овде још и

[33]) Alfred Edmund Brehm, природњак, написао
дело „Thierleben" (Живот животиња.)

[illegible] нас двоје
[illegible] до седе
[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible] кости
[illegible]
[illegible] твоје
[illegible] лице
се [illegible] цело.
[illegible]
[illegible] немарљиво чоту
[illegible] простру!
[illegible]кама ти си [illegible] позлаћену
Др[illegible]ла [illegible]:[34]
[illegible]ва ти се коса таласала тихо
По белесноме врату:
[illegible]у главу зелен красно је венац
Од бесмртног лавра:
[illegible] недара белих стидљиво је руже
Мирисала душа!
[illegible]марљиво ти си на мирту се нагла.
Твоје витко тело
[illegible]била је бела одећа у ситне
Савијена боре;
[illegible]начке су т' прси силно слатке волне[35])
Дизале радости;
[illegible] плаветним се твојим покривалом лахор
Играо несташно.
[illegible]а округлим, свежим образима стид је
Поставио престол;
[illegible] с пурпурне усне невини је љупко
Пепио несташлук!

[illegible]вирала са четири жице, налик на тамбуру.
[illegible]л, талас.

VE RI
TAS

RD CO

ghtwi

E KE

queat

SPERM

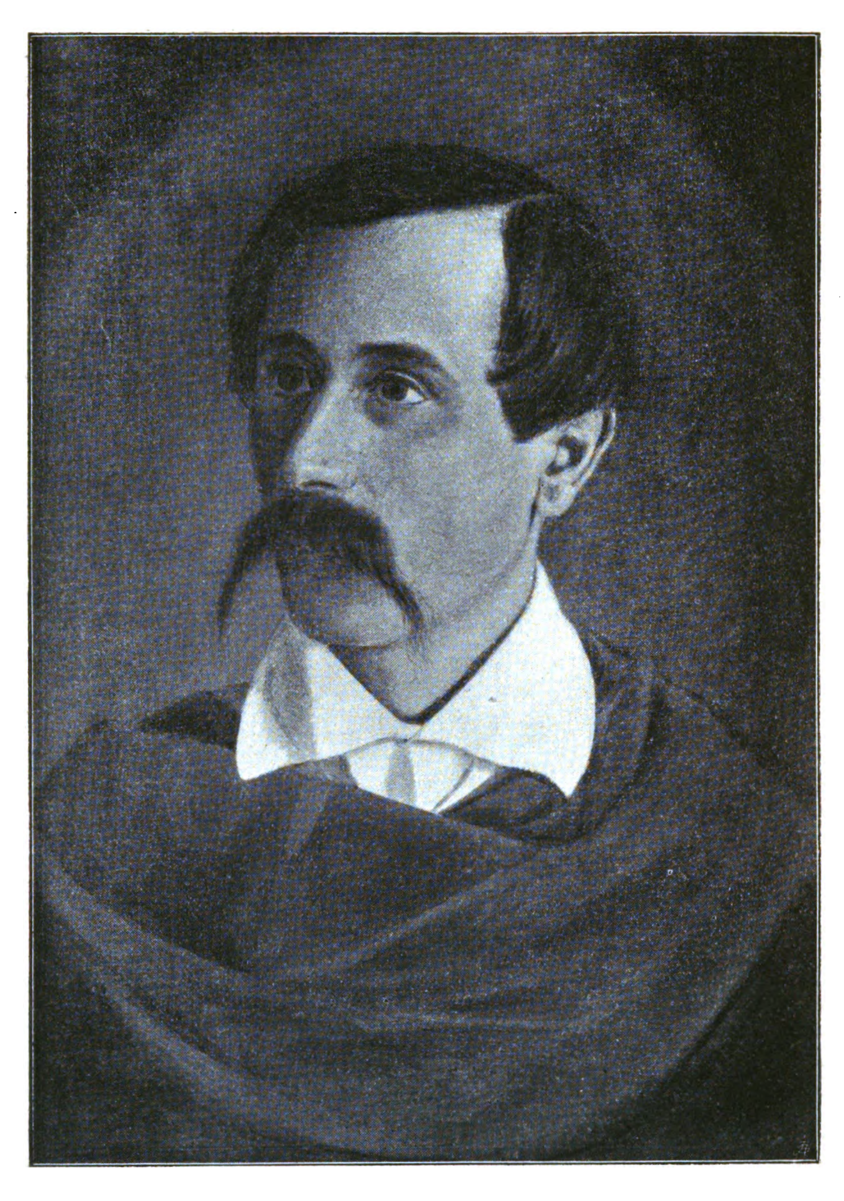
Y SCO

ARIAN

ALPH

CAR

Др. ЈОВАН СУБОТИЋ

по слици Новака Радонића из г. 1853.

SUBOTIĆ,
„ŽIVOT"

КЊИГЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

БРОЈ 1.

ЖИВОТ

Д^ра^ ЈОВАНА СУБОТИЋА

(АВТОБИОГРАФИЈА)

Први део: ИДИЛА

У НОВОМ САДУ
ИЗДАЊЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ
1901.

ШТАМПАРИЈА БРАЋЕ М. ПОПОВИЋА У НОВОМ САДУ
1901.

ПРЕДГОВОР УРЕЂИВАЧЕВ

Књижевни Одбор „Матице Српске“ одлучио је 18 (31.) јан. о. г. да се издавање автобиографије Суботићеве повери потписаноме. Пошто је уређивач у седници 15. (28.) февр. приказао нацрт уређивања, који је примљен, није ништа више стајало на путу да она уђе у штампу. Тако чланови и претплатници Матичини сада добивају њен први део као прву свеску „Књига Матице Српске“.

Ономе који зна ко је био др. Јован Суботић, који познаје његов обилати и разноврсни рад на књижевности, коме је познато у каким и коликим је важним приликама, на каким угледним местима нашег јавног живота био Суботић као радник, више пута као покретач или вођ, не ће бити потребно правдати Матицу што се примила да изда његову автобиографију која је после смрти му остала у рукопису. Осим другог свега Матица је учинила и дужну пошту својему некадашњем уреднику „Летописа“ и потоњем председнику. Ко је читао одломке автобиографије, објављене у „Бранкову Колу“, уверио се колика је интересна грађа сложена у овом посмртном делу Суботићеву. Уређивач ће овде са неколико црта упознати читаоца с њим, не упуштајући се ипак у његову оцену, и даће рачун о својем уређивању.

Суботић почиње автобвографију од својега рођења, приказује кућу и село у којем се родио, своје родитеље, брата, учитеље, детињство, ђаковање у Карловцима, Сегедину и Пешти, и онда даље, ниже догађаје и прилике својега доста бурнога живота пошто је свршио науке и постао самосталан човек. Велику пажњу обраћа својем књижевном раду, те нам приказује његове прве побуде и почетке, заметак и развитак свакога дела, код већих даје опширну анализу. Уз то Суботић не пропушта да нам црта средину у којој је живео, знамените или карактеристичне људе с којима се састајао.

То се већ разуме, успомене из детињства, које пише човек од шездесет година, морају бити тамније, летимичније, ту ће и машта већма распустити крила; а људи су, особито старији, и онако лако готови да своје младо доба идеализују. Тако је и код Суботића све до пештанскога доба; од тада му је казивање поузданије, опширније, и нема поетизирања. Оно прво, наравно, треба узети у релативном смислу. Суботић је као писац реалистична природа. Он, и кад уседне на Пегаза, не оставља радо земље испод ногу. Али опћа људска црта и овде се није сакрила: приказивање својега младога доба мора да буде Wahrheit und — Dichtung.

Шта је побудило Суботића да пише автобиографију, казује он сам на почетку, а и после на више места. У првом реду хоћаше да својој породици, нарочито деци, остави спомен. Гђа Савка Суботићка ми је о том још ово казивала. Суботић је радо причао деци о својем животу у детињству и о „зеленим“ Добринцима. Када се после руско-турског рата син Дејан, који беше у руској служби, враћао у Русију, походио је родитеље. Опет су дошле на ред приче о деди и мајци, о сеоском животу, који је за Суботићеву децу имао тим више дражи, што су она одрасла у вароши. Тада Дејан, који већ од 1867. г. живи далеко од својих, и тек се изретка виђа с њима, замоли оца да то, и још и друго, запише, да би могао и он у даљини уживати Отац обећа. Тако је постала очева автобиографија, намењена деци.

Овај факат свакојако заслужује пажњу, јер у многом погледу даје карактер овом Суботићеву делу; тим можемо објаснити, пре свега, фамилијарни, више пута поучни тон и улажење у ситнице које могу интересовати само чланове породице. Можда се *и* тим може тумачити слабост Суботићева, да се тако много бави својом личношћу и да толико истиче своје подобности. Али нема сумње да је Суботић одма, чим је ухватио мисао да пише автобиографију, мислио и на њено обрављивање. Он је дакле хтео да она буде и књижевно дело. Како иначе да се разумеју одма на почетку (стр. 5.) ове његове речи: „Најбоље ће моји читатељи дознати и оценити појање нашега свештенога пријатеља“, или доцније (стр. 54.): „Ко је пак била попадија Сара, то ко је чуо, знаде, а ко није чуо, може чути ако дотично поглавје ушчита“.

О времену писања знамо ово. У првом делу автобиографије Суботић је назначио кад је коју главу писао. Прва и шеста глава писане су месеца јуна 1880. у Загребу; друга и трећа идуће године у мају у Осеку, четврта исте године у јуну у Бадену, пета исте године и месеца у Осеку. И све остале су писане у Осеку, и то, седма исте, 1881. год., јуна, осма 1882. у новембру, девета исте године, нешто раније

(маја), десета и једанаеста 1883. год. 17. и 18. априла. Даље, у другим деловима рукописа, нема бележака о времену. Знамо да се Суботић 1884. г. преселио у Земун и да је тамо умро 16. јануара 1886. Остатак автобиографије пада у то доба. Али је 1885. већ поболевао. Прве је главе, дакле, писао од 1880. до 1883. припадом. а осталу огромну већину је написао 1884. и ваљда нешто 1885. Томе се послу у Земуну могао сасвим предати, јер се онда био махнуо адвокатског рада.

Пред нама је, дакле, последње књижевно дело човека, који је превалио шездесету, и то, рађено припадом и доста брзо, и недовршено; недовршено због тога што је само на хартију бачено а није коначно дотерано. Хитња и недорађеност се види по многим стварима: и по недоследности правописа и језика, и по изостављању речи у некојим реченицама, и по лапсусама у граматици и стилу, и по летимичном и сумарном приказивању на неким местима. На много места у овом, првом, делу о једној ствари говори и по двапут, и трипут, на пр. о својој болести на стр. 16. и 90., о својој првој орацији на св. Стефана у Карловцима на стр. 85. и 103., о мајалесу на стр. 87. и 112. итд. Истина, у рукопису има и доцнијих додатака и исправака, и пером и плајвазом, али је то, и то се види, чињено на брзу руку. И после тога накнадног прегледа се омакла оку тако крупна грешка, да на стр. 25. говори у год. 1856. о својој матери за коју је на стр. 14. рекао да је умрла 1849. године.

Напомињући ове слабе стране хоћу само да прикажем прави карактер овога дела, а никако да му побијам цену. Оно због тога не губи вредност коју ми од њега очекујемо. Има у њему и пуно стилистичких лепота, живих, пластичних описа, а материјал у њему веома је важан за познање наших људи, нашега друштва почевши од тридесетих година па даље, и онда, нарочито за познање Суботићева карактера и његове књижевничке индивидуалности. Да наведем пример за ово последње, већ ова прва књига лепо илуструје оно, што смо опажали и у његовим песмама, колико је Суботић од својега детињства био интиман са природом и са народним животом.

Први део автобиографије, који се сад пушта у јавност, приказује живот Суботићев од рођења до 1840. год., кад почиње „његов индивидуални живот, његова радња у општем животу“. Тај одсек својега живота назвао је писац „Идила“. Тумачење тога назива наћи ћемо на стр. 62., где писац вели: „Цео живот добриначки била је једна цела непрекинута идила“; а на крају (стр. 152.), кад је довршио приказивање својега ђаковања, додаје: „Цело је једна чиста, права идила“.

Први део има девет глава, које су састављене у облику писма. Свако је писмо упућено по једном члану породице: прво жени Савки, друго сину Дејану, сада руском генералу, треће Јефимији, кћери од прве жене, удатој за Јована Барака у Гор. Карловцу, четврто синовцу Јосипу, пето сину Озрену. шесто сину Војиславу, сада лекару у Београду, седмо сину Браниславу, осмо зету Јовану Бараку, девето Милеви. унуци брата, поп Васе, (од кћери му удате за Бравачића у Дубровнику), која је одрасла код Суботића. Десета глава у рукопису има натпис „Драги", али имена нема. Ипак је и она неком упућена, јер се у њој (стр. 129.) вели: „Ти се сећаш још из Карловаца". У једанаестој глави нема више ни трага од натписа. Други део, који Суботић зове „Пролеће", није састављен у облику писма, него је приповетка, али сасвим јасно упућена деци.

Из рукописа се види да Суботић 1880. год., кад је почео писати, није мислио на облик писма. Прва и шеста глава, које су написане те године, немају увода, него се почињу, прва: „Било је ноћу" (стр. 4.), шеста: „Дете је крштено" (стр. 48.), а увод у облику писма је доцније дописан са стране. Јамачно је Суботић идуће године, кад је у мају доспео да писање настави, смислио да од сваке главе начини писмо, да тим свакоме од својих милих „справи спомен" (тако вели сину на стр. 42.).

Суботићево дело је сада у повеликом рукопису, који је писан његовом руком, ситним, ванредно нечитким писмом, тако нечитким, да се гдекоја реч једва из смисла целе реченице или великом досетљивошћу погоди.

Уређивач је ишао за тим да се Суботићев рукопис тачно наштампа. Та се тачност тиче само стила а не у свему и језика и правописа. Због хитње има у делу недоследности и грешака против књижевног језика и правописа. Ако је која реч пропуштена, а смисао је очигледно захтева, она је додата у угластим заградама (стр. 54, 57, 60, 74, 80, 81, 83); што је промењено, назначено је у напомени. Очигледан лапсус је ћутећки поправљен. Тако на пр. на стр. 6. у реду 6. од горе сад стоји: „који је, док је попа појао, скрштених руку стајао", а у рукопису има „*са* скрштених руку". На стр. 5. у 14. реду од доле додат је почетак тропара, јер га у рукопису нема. Оваке ситнице се не могаху бележити, јер би се тим књига претоварила теретом, који би читаоцу сметао.

Дотерани су на књижеван облик оваки облици и речи: *седио је, желила си, бијаше, горио, волили су, смије се, разболем, преправљен, потрешен, неотрешен, возење, стојала, забаљају, нашо, мого, биљежити, биљежник, пол сата, јошт* итд.,

јер се код Суботића налази и правилно: *разболи, спасен, спавао, насмеје, приправио, забављају* итд. Ипак је по гдешто остало у двоструком облику, онде где се и књижеван језик још колеба, на пр. има *опћи* и *општи; рухо, сувом* и *стреја; постојала*, или као остатак старијег обичаја, на пр. *точно, љубезно, погибели, обитељи.*

Има једна замашнија измена, коју је уређивач учинио с одобрењем Књижевног Одбора, и коју треба оправдати. Рукопис је автобиографије веома опсежан, стога се морало прибегнути скраћивању. Нека места, на којима Суботић говори или о незнатним догађајима својега детињства или која су одвећ фамилијарне природе, те ширу публику не могу интересовати, уређивач је препричао у краће, али тако, да су главна факта сачувана. Така су места штампана ситнијим словима (стр. 43. 44. 45. 46. 47. 48. 62.) На стр. 147. је садржина „Потопљене Пеште" на краће изведена. Тако се само у овој књизи уштедео један табак, без штете за дело.

У дну листа и нешто на крају књиге објашњени су историјски догађаји и друго што треба, и протумачене су стране речи и латински текстови. Суботић овде употребљава веома много страних речи, има на свакој страни по неколико. Тешко је у тумачењу сваком читаоцу уговети, а треба се чувати да се књига не претовари. Уређивач је застајао само код необичних речи. Називи наука или математички изрази на стр. 97. нису ни тумачени, јер их је ономе, који их не познаје, веома тешко протумачити укратко, а тешко да би од тога и било користи.

Правопис Суботићев у нечем одудара од данашњег и у многим стварима је недоследан. Овде је све доведено на данашњи, уобичајени, правопис, само је интерпункција задржана Суботићева. Главније тачке, у којима је правопис дотеран, ово су: 1., Суботићево *ѣ* замењено је са *е*, јер и он често пише: *две, недеља, места, време, бело*; 2., *крстна, разсрди, одткала, дружство* итд. написано је по изговору; 3., тако исто: *рѣдко, разкршће*; 4., у речима: *мои, кои, славуи, лицеу, скроио,* уметнуто је *ј*, а опет избачено је у речима: *скочијо, добијо*; 5., *х* је метнуто на своје место у речима: *рани, изра́нио,* а одбачено је у речима: *хрђав, хрвати се*; Суб. пише старији облик 7. пад. мн. обично без *х*, на пр. *у Добринци,* у *небеси, на бабиња,* али има и: *по долинах, на оних чудесних колесих*; и овде је *х* враћено на своје место. У речи *одмах* капда није *х* на своје месту, али је ипак остављено, јер се обично тако пише.

Нови Сад, 7. (20.) априла 1901.

Тих. Остојић

ПРЕГЛЕД САДРЖИНЕ

Први део: Идила

Страна

Текстови Суботићеви у овој књизи

ПРВИ ДЕО

ИДИЛА

НОЋ ПРЕД ТРИ ЈЕРАРХА 1817.

У Загребу, у липњу 1880.

Мила Савка!

Бавећи се овде код Сабора, паде ми на памет, да ти одговорим жељи, коју си ми већ пре неколико година изјавила.

Радовала си се, кад сам ти приповедао о мом рођењу, што су ми моји казивали.

Желела си да то напишем, да би могла и моја деца читати.

Ево ти, дакле.

Ја сам написао. А хоће л' моја деца читати, то не знам. Кад ко што живим речма другима приповеда, они обично слушају, па или им се хтело или не хтело. Јер ретко је наћи човека, да заспи, кад му ко приповеда, како се земља тресла, кад се он родио, или небо рушило, кад је умирао.

Али читати .... то је сасвим друга ствар.

Ту је онај господар ко чита, а не ко пише.

Међутим, читао ко или не читао, ти ћеш читати, па то је доста да напишем оно, што знам, да тебе интересира.

Чуј, дакле.

Било је ноћу између 29. и 30. јануарија 1817. год.

Снег је на земљи лежао. Зрак је студио подобро, и сјајне звезде на ведром небу трепетале су као златне шљочице напрема зрацима сунца.

У Добринцих има свечара о света Три Јерарха, које православна црква тридесетога јануарија сваке године слави; а свечари почињу своју славу с вечером уочи крсна имена.

И те ноћи частио је један добриначки честит домаћин своје званице.

У таковим приликама не сме бити без попе. Нити се сме ко јелом заложити, док попа јествије не благослови, нити чашица с вином к уснама принети, док попа здравицу не наздрави.

И у кући нашег неименованог домаћина, имућег и угледног сељака, седео је за вечером попа у прочељу.

Кућа је била задружна, чељади пуно као у кошници пчелица, а имања доста као у пуној кошници меда.

Таква кућа има званица на свим странама; од такових свечара не ће ниједна званица изостати. Велика је пошта и оном који зове, и оном који иде у госте, па ко се зовне, не изостаје за Бога.

Сто је дакле био дугачак, на „покој“ намештен; а око њега није ни једно место било празно.

Попа је седео, како рекосмо, у прочељу, па је своју околину угодним разговором забављао тако, да су нижи крајеви софре били потпуно своји.

Јело се и пило се и на горњем крају и на доњем; било их је већ и који су у накрст гледали; а било их је и који су језиком подобро заплетали. Нашао се и такови брат, који је седео као укочен, само очима у глави кретао, као да су му од стакла, па је само час на десну страну отпљуцнуо, час на леву. Нити се могао макнути с места, нит’ проговорити речи за сав живот.

Сад устане попа и узме чашу.

Као на команду устане сва његова околина; а они доњокрајци остану, дабогме, и сада о свом рачуну.

„Е, домаћине“, почне попа говорити, „својски си нас дочекао, а још боље нахранио и напојио. Свечаре си у име Бога започео, као што се добром хришћанину пристоји. Ти свога свеца славиш; а он ће теби помагати. Сутра имамо по установама наше свете матере цркве три светитеља, Василија Великог, Григорија Богослова и Јована Златоустога. Ова три светитеља стоје пред лицем Божјим као три министра пред лицем царевим. Кога они у своју обрану узму, тај је спасен. Зато, брате хришћанине и домаћине, слави их и призивај; грешан си човек, требаћеш њихове помоћи. А и ми други сви смо једнаки грешници, зато ће бити и по нас све добро, ако ти помогнемо, да их достојно прославиш. Ја, као смртан човек, можда сам још грешнији од другога света; а к томе имам по мом светом званију за све моје хришћане уједно одговарати. Ја ћу, дакле, да дигнем ову чашу у славу света три Јерарха, па ћу да им отпојим тропар из све моје душе и свега мојега срца. А ви други помажите ми као своме духовном пастиру, да нам се света песма чује у небесих, где се сада славни светитељи налазе пред престолом неумитног судије“.

На ово почне попа тропар света Три Јерарха, који је следбеницима православне цркве добро познат и овако започиње: „Јако апостолов јединонравни“.

Добриначки попа имао је глас као славуј, а био је у младим својим годинама учитељ „пјенија“ на Карловачкој Богословији. Најбоље ће моји читатељи дознати и оценити појање нашега свештенога пријатеља, кад им кажемо, да је митрополит Стратимировић у својој дворској сали пред генералом Прерадовићем нашем певчику, као богословцу, предност дао пред самим архимандритом Гедеоном Петровићем, потоњим епископом бачким, који се као најумилнији певац онога времена у карловачкој хијерархији славио.

Тропар Три Јерарха, од таковога певца појан, усхитио је све слушаоце до дубљина душе; и певање би задовољило и најстрожије слушалачко ухо, да га

нису по гдекоји гласови побожних хришћана гостију ту и тамо нарушавали. Познато је да наши сељаци нису баш најбољи певачи; а после поноћи, кад се подобро румеником наквасе, онда су поготово и гори.

Но песма ипак испадне на потпуно задовољство домаћина, који је, док је попа појао, скрштених руку стајао, час по час прекрстио се, а час по час главу мало на страну скренуо, и крадом сузу из ока убрисао. Био је са свим потресен. Духовно је благовао, видило му се да је као у рају.

Кад попа сврши, приступи му домаћин, маши му се руци, и проговори му: „Хвала ти, попо, на славном том тропару. Све ми се чини, да су га и света три Јерарха слушали, као што сам га ја слушао.“

Пољуби попу у руку и почне наново говорити: „Него, гриота је, попо, да се сад разилазимо, кад смо баш најбоље почели светитељима угађати. Остани још овде, не ће ти бити на штету, а свецима ће бити на славу“.

И други гости пристану уз домаћина.

Но попа им одговори: „Е мој кума-Дмитре, добро би било, кад би се могло. Али видиш, сутра је велики светац, паваља светитељима и у цркви на славу служити. Ти ниси рад да ти светитељи сутра лице своје од службе Божје одврате, а одвратили би доиста, кад бих ја сад ту до зоре остао и можда свакојак на јутрење дошао. Ноћ је одскочила; погледај само на Штапове на небу па ћеш видети, да је крајње време, да мало отпочинем и са бистрим умом на јутрењу пред олтар Божји станем. Ја желим вама свима срећан останак, а ви мени реците: ‚Лаку ноћ‘, па ја одох!“

Наравно да домаћин није могао никуда пред оваким разлогом; он дакле слегне раменима и рекне: „Е, буди Ваша воља!“

На ово захуји с више страна: „Хајде да отпратимо попу до куће; није право да иде сам.“

Гости пограбе огртаче и шубаре, и пођу с попом к његовом стану.

Село Добринце[1]) деле две дугачке, широке улице на четири повелика дела. На раскршћу стоји дрвен ишаран велики крст, као што се то виђа обично по свим оним селима, у којима су Срби православне цркве у оно време искључиво становали.

На једном углу тога раскршћа стајала је мала сеоска школица у црквеној порти; преко пута од школе, к југу идући, налазила се „варошка“ кућа, како то опћинску кућу у оним селима обично називају. Уз ту варошку кућу стајао је сеоски обор, у који су дотеривали марву у штети ухваћену. А онда је таки била попина кућа, народна би песма казала „попини двори“.

Ови попини двори били су мала сеоска кућа, која се од других сељачких само тим разликовала, што је била окречена и што је у једној соби била „господски“ намештена, господски наравно у смислу добриначком; та имала је политиран орман са четири фијоке, и плаветно, дрвено канапе које се могло спустити и дизати те на место кревета послужити, а тога није било ни у самој Максимчевој кући, па ни у Бајаловићевој, које су по 50, 60 чељади бројале.

Дрвена пода није било ни у „попиних дворих“, него је пријатељ парохијан могао доћи са неотресеним блатом са опанака у собу, и пљунути са свим просто као код своје куће на под од чатлајисане земље.

Кућа је имала две собе, једну са сокака, „велику“, другу из авлије, а међу њима је била кухиња.

Испред куће, од опћинског обора до суседног плаца, ишао је дрвени плот, поплетен прућем; и тако је кућа стајала у авлији, не далеко од плота; а у авлију ула-

---

[1]) Добринци су село у Срему, у митровачком протопресвитерату. Данас имају 263 дома и 1811 душа православних.

зило се на мала врата, која су била састављена из дасака и имала резу, што код других парохијана још у оно доба није било у адету.

На савитку, код варошке куће, рекне попа својим пратиоцима: „Е сад, браћо, ви се вратите а ја идем сам кући. Да вам управо кажем, не знам шта ћу код куће застати. Моја је попадија, као што знате, дебела; а кад сам пошао на вечеру, тужила ми се, да јој је некако чудно. Могу ја њу наћи и у постељи. Него пођите с Богом, јер још можете наићи и на бабиње, па ће бити гаравих образа“.[2])

Кад то чуше они, који су уз њега ишли, а они се окрену осталима и повичу: „Удрите, људи, у коледо! Удрите у коледо!“

Коледо се пева на бабињах.[3])

Весели гости не дадоше се двапут позвати, него прихвате коледо да је све село одјекивало.

Уз то дођу и на попина мала врата. Попа врата отвори и види свећу у авлијнској соби. Истина да је жижак у соби тињао, али су се и поред њега виделе сенке, које су по соби тамо овамо тумарале.

И на кухињи су била врата отворена, а на огњишту је горела ватра. Видело се, да се и ту нешто ради.

Све ово показивало је, да је у тој малој кућици јачи живот наступио.

Попа замоли своју пратњу, да пред кухињом остану и мирни буду, а он уђе у кухињу и хтеде управо да запита присутну комшиницу, која се при

[2]) Обичај је да суседи и суседе, и познаници и познанице чувају бабиње, т. ј. седе сву ноћ код породиље и разговарају се и певају. Тада не сме ни једно заспати, јер други једва чекају да га огаре (Вук).

[3]) Песме од коледе (у којима се уза сваку врсту припева „коледо“) певају се обично у очи Божића. На бабињама се певају свакојаке песме, а неке имају које се само тада певају. У једној се такој припева „Колалом лалом“ (Вук).

огњишту грејањем воде бавила, шта је, кад у соби на лево новорођено дете дрекне. То му је било доста одговора. Уђе у собу, а бабица му поднесе малог светског грађанина. који још не бијаше ни у „протокол крешчајемих“ уписан. Он га прими на руке у очинској радости; мали син кијне, а отац повиче: „Жив био и Пештанац био!“

Затим оде са својим пратиоцима у велику собу; Ката[4]) донесе из коморе вина, и прва се здравица са громовитим „Многаја љета“ — будућем д-ру Јовану Суботићу заори.

---

[4]) Мало даље, у петој глави, вели Суботић за ову Кату: „Имали смо једну младу коју бејаше мати отхранила и за једног сељака у Добринцих удала. Та је мене отхранила, па ме је зато и врло радо имала“.

ПОП АЋИМ

У Осеку, 12/24. маја 1881.

Драги сине Дејане!

Јављајући ми, да си читао нацрт мог животописа, што је у Српској Зори[1]) штампан, и да си пожелео, да ти дадем слику твог деде, мога оца, поп-Аћима, молиш ме лепо, да ти ту жељу испуним.

Хоћу ти то с драге воље учинити, и то одмах.

Мој драги мили отац, твој дед, родио се у Ривици или Иригу, то сада управо не знам, 1783. год.

Отац му је имао два сина, њега и млађега Јована.

Чудо је да је отац волео млађега сина, а старијег не.

Овоме је то врло неугодно било.

К тому дође, да старији син није марио да „паором“ остане, те је на више тежио; а млађи је опет са очиним стањем био посве задовољан.

Не знајући шта да ради борио се Аћим више година са позивом срца и неугодним положајем, у ком се налазио по рођају и намери оца.

Морао је и орати и копати, па и спахилуку на робију ићи.

---

[1]) У год. V. за 1880.

Имао је већ 18 година, кад га једаред спахиски пандур код робије неколико пута по леђих штапом опали, што му тобоже лагано ради.

„А, не ћеш ти мене више ударити“, рекне млади паорски син у себи, кад се пандур удали, па кад дође на вечер кући, обеси мотику на њен клин те омркне код куће у Иригу, а осване код тетке у Карловцих.

Знајући, да му отац не ће допустити да учини што је наумио, оде и без с Богом остај, не казујући ником ни да иде, ни куда!

Унутарњи позив буде овом приликом јачи, него и очинска кућа, и материнска нежност, и страх пред оцем.

Отац његов био је строг и бесан човек; а држао је да има и разлога к тому.

При крају XVIII. века била је последња куга у Срему, и беснела је јако у Иригу.

Твој дед био је онда дечак, и са правим пожртвовањем помагао је свештеницима при отправљању њихове дужности у стану, у ком се бијаше народ сместио; он им је после сваке службе Божје нафору делио, а то је било опасно, јер се тим лако могао приближити онима, који имадоше већ ту ужасну болест у своме телу, премда се спољњи знаци још не видеше, а то је било довољно да и он смртну клицу у себе добије.

Отац му је народ храном опскрбљивао, не пазећи, што се излаже погибели да кужни зрак у себе увуче.

Кад се куга уталожи, дође судац да развиди, ко је какву заслугу стекао, те запита и оца твога деда, шта жели, да му цар за његове заслуге учини.

Овај одговори, да жели, да му се допусти да може по целом Срему брашно продавати. Судац се насмеје, па му одговори: „Кад то желиш, биће ти жеља испуњена“.

Из овог видиш, да ти прадед својом жељом ником није натрунио, и да не могаше нико на њега тога ради зажалити. На сваки начин добио је најлепшу награду, унутарњу свест, да је дужност поштеног човека извршио, кад је браћи у невољи послужио, не пазећи на опасност властитога живота.

Но ово дело већ по себи улије му осећање, да спада међу боље људе, па је по том и одсечније и самосвесније и говорио и поступао, а то се у свету појављује као већа строгост.

Зато се и његов син препоручи без свакогопраштања, и побегне у Карловце, те се упише у ученике новоотворене гимназије.

Неколико дана није отац знао, куда му је син. Најпосле јави му рођака из Карловаца, да је Аћим код ње и да иде у гимназији у школу.

То не бејаше оцу по ћуди, те упрегне одмах риђу у таљиге, па осване у Карловцих, нађе сина, метне га на таљиге, па хајд' у Ириг кући.

Шта треба њему поп у кући; он је паор, па и синови ваља да остану што им је и отац.

Но Аћим бејаше окусио науку, и та му се далеко слађом учини од робије. Зато после два три дана нестане га и по други пут.

Сад се отац на њега тако расрди, да га више и не потражи. У свом срцу изрекне, да му више није син, да га искључује и из срца и из имања, и остави га судбини.

И доиста је реч одржао.

Док је жив био, ретко га је походио, и увек је што од њега или у новцу или у храни односио. Сигурно је мислио, да има на то право, као на накнаду, што га је више година у детињству хранио. А кад је умро, оставио је све млађем сину и овога деци.

Но хвала му и опет, што је барем припустио срећи, да му она заступи место код старијег сина. Као

што се после показало, ова му је била више мати, него он отац.

Твој дед сврши у Карловцих, понајвише зими о сувом хлебу, а лети о дудових и другом воћу, две латинске школе.

Био је добар, добро се учио, а већ и 20. годину претурио, те га митрополит Стратимировић прими у Богословију.

И ту је добро свршио.

Имао је анђелски глас, и певао је као славуј. То га препоручи Митрополиту, и он му даде парохију у Буђановцих, која прва дође на издавање.

Сад се ваљало женити.

Била је у румског наместника млада, кршна девојка.

Али је то био наместник, угледан свештеник, списатељ међу поповима, кућа једна од првих, а млади клирик, одређени за администратора парохије у Буђановце, долазио је у село, а био је го као прст.

Но то није чинило ништа.

Он је био млад, леп као написан и од свију хваљен, наравно, да паметна девојка није му махне налазила.

Био је свршио Богословију, бавио се неко време у Карловцих као учитељ пјенија у Богословији, Митрополит га је сам одликовао, и сам му кору хлеба добру пружио: није дакле ни отац наместник имао шта приговорити, и толико мање што млади, лепи и одликовани клирик већ имађаше парохију, а није тражио ни крајцаре мираза из те угледне свештеничке куће, од тог слављеног наместника.

Он одведе младу попадију у парохију, у којој није ни свога стана имао, а нити понесе он што у свом џепу, нити му донесе што млада у свом сандуку.

Састану се два чиста просјака.

Ту су исхраниле руке младе супруге и њу и супруга, док не дође прва јесен, и млади попа не добије први бир и приход од сесије.

Ни она поповска хаљина у којој се запопио не бијаше плаћена. Отац му је истом био дао направити хаљине, али их платити мораде он сам. Кад се бир збере и кесим[2]) од сесије у кош саспе, дође отац с таљигама и однесе толико жита, колико су хаљине вределе, те попа остане скоро без крме[3]) за идућу годину.

Сећам се, како ми је мати говорила, да јој је свекар толико ножева у срце забо, колико је врећа натоварио: али он је ћутао, и читаво радостан био, да може оцу и интереса дати, па је стиснуо срце. Него јој никад у животу не бејаше мило, кад год јој је свекар дошао, премда га је увек како ваља дочекивала.

Она мора туђе да ради, да себе и мужа храни, па тек што је овај прву храну сабрао, која ју је могла од просјачлука спасти, а отац његов дође, те без сваког милосрђа све им испред уста однесе, а могао је само једну годину још пречекати па би му се с благословом и ушуром вратило.

Но младост и вредне руке попадијине победе све незгоде сиромаштва; не прође ни година дана, а млада попина кућа сија као младост сама; и са новим чланом обитељи,[4]) сином Василијем, усели се у попину кућу радост и срећа.

После две године да му Митрополит парохију у Добринцих, и ту је преко 48 година служио, и живио док није и тебе и твоју сестру угостио.

Ти се сећаш сигурно оне славе коју сте у Добринцих имали, кад сте деда походили па оне орахе млавили, које вам је он са дрвета млатио!

На жалост, онда већ није било у кући праве душе њене, попадије Саре. Она бејаше већ 1849. у крилу мајке земље на добриначком гробљу, и ви сте јој на гробу са мном заједно чисту сузу на жртву принели.

---

[2]) бӣр, оно жито што ожењен парохијанин даваше сваке године своjему пароху (сад се даје у новцу); кѐсӣм, аренда, али не у новцу него у житу (наполица).

[3]) храна; обично се тако каже храна за марву (пића).

[4]) породица.

Друга твоја браћа нису ни деда познали; јер једни бејаху врло мали, а други још и не рођени, кад је он 1861. поред гроба своје сапутнице у црну земљу легао да јој вечни, верни чувар буде.

Дед твој био је у својој младости врло леп човек: висок и румен, са пуном, црном брадом.

Он је био у свом животу целога века прави свештеник.

Живио је само за своју цркву и службу, тако да га је у свему другом морала заступити супруга. Он је био, тако рећи, гост у својој кући.

Колико је пута ваша мајка рекла му: „Море ти се нимало не осврћеш за своју кућу.“ А он би јој одговорио: „Моја је кућа моја црква.“

Него је и била ова боље уређена, него многа варошка. Кад су се оно године 1824. почеле цркве по Срему изнутра моловати, његова је била једна од првих готова.

Није било јутрења малог на ком он није био; а тако исто и вечерња. Његов супарох бијаше добро честит човек, него је опет са своје стране више гледао за својом кућом него за црквом. Имао је јаку вољу на трговање, и услед тога више га пута није било у селу, него што јесте.

За такова одсуства отправљао је поп Аћим све његове свештеничке и парохијалне дужности, и то из саме чисте, добре воље.

Служио је из пуне душе и дубљине срца; и зато је народ увек цркву пунио, кад се служба Божја служила.

Појао је као славуј; пак будући да му је супарох поп Тодор Љубинковић диван глас имао и велики мајстор у појању био, то је при опелу или на великом јутрењу, а нарочито на Велику Суботу, кад су на јутрењу Христа погребена опевали, било милина слушати.

Духовником је био ваљда по свим околним селима кроз много година. То је било скопчано са великим трудом и с незгодама, јер божићни пост пада свагда усред зиме, а и ускршњи није баш много пута најлепшу погоду имао. Али ништа није било у стању задржати њега од какве службе свештеничке.

Него су га и сви људи том приликом познали, па није било свештања масла, да он није био позват. Често су новорођену децу из других села њему у Добринце доносили, да их он крсти. Многи су из околине њему долазили, да их у добриначкој цркви причести, а ретко је која недеља лети прошла, да му нису болеснике довозили, да им он молитву очита.

Целога века није он био пред конзисторијом, ни као тужитељ ни као тужени. И то је срећа, јер га иначе ви не би познали. Како је био частољубив и жустар, он би свиснуо, да су га кад год као туженога пред свети суд позвали.

Савестан до крајности, није био у стању зле речи рећи. Нарочито се у томе од многих свештеника одликовао, што није ни од кога преко прописане штоле за главу ни крајцаре примио ни откидао.

У деци је својој сав живио.

Једаред се године 1832. у пролеће ја разболим у Карловцих.

Како је било чисто време у ускршњи пост, а ја се обучем у лаке хаљине, пустим се у лоптање, и назебем. Добијем врућицу, и паднем у опасну болест. Но извуку ме из ње. Не прође 8 дана, а ја добијем наново врућицу. Сад поруче кући, и дође отац. Кад ме је видио како ту лежим, одмах ме је видео већ мртва, на мртвачком одру. Побегне у правом смислу речи кући, изгуби у жалости и сети пут, и тек ноћу дође кући.

Прва му је реч била, кад га је сирота мати запитала, како је: „Узми новаца, па иди те га сахрани“.

Можеш мислити, како је овој било. Одмах сутрадан седне на кола, понесе новаца, и дојури полу жива у Карловце.

Нађе мене у највећој ватри. У оно су време лечили врућицу, или каснији тифус, врућим те врућим. Собу нису дали ни за живу главу отворити и проветрити. Морала се липати млака вода од скуваних у њој мекиња; покривач морао се је, тако рећи, за болесника пришити, само да га овај не збаци.

Какво чудо, да је болесник у највећи занос долазио, из постеље скакао и на поље утицао.

Тако је и код мене било.

На Бога имао сам верну чуварицу, а то је била прија Наталија, сестра мога кућњег газде, Стевана Дамјановића. Она је и дању и ноћу код мене бдила, и као око сестре на мене пазила.

На то дође моја „слатка мајка.“ Овако сам матер звао. Како дође, преузме крму у своје руке. Она је била научена код куће увек на чист зрак и светлост дана.

Кад је ступила у собу, мало није пала од немилога задаха. Отварај прозоре и проветри собу.

Онда ме пресвуче, и мало чистом водом умије.

Ја дођем к себи. У сиротој мајци сијне луча наде. Ту ноћ буде ми и опет врло зло. Сећам се, да сам у бунилу скочио из кревета, зграбио сироту матер за раме, и искао нож да убијем ту проклету Циганку, што ми не да мира.

Сутра дан биле су Благовести. Мати моја била је из све душе побожна. Она је држала много на црквене утехе: молитву и причешће.

Зато замоли да дозову свештеника, да ми очита молитву и да ме причести.

Па онда, да ме приправи за ту свету лекарију, умије ме чистом водом, и пресвуче ме у чисту кошуљу.

Ово ми живце потресе, дођем к себи, окренем око к светлости, познам милу моју мајку, и осетим се ведријим.

На то дође свештеник, очита молитву и причести ме.

И ја сам био попин син; и ја сам много живео у црквеном духу и зраку.

Осетим чисто виши зрак и мирис, окренем се зиду и заспим.

Спавао сам дуго, мирно и слатко, капљице здравог зноја оспу ми чело, дисање ми бејаше лако и мирније: надошавши лечник погледи ме, запита шта су све чинили, чује шта је било, поћути и раствори усне да проговори.

Бедна, тужна мајка упре очи из све снаге у његове усне, да чује и за себе пресуду о животу и смрти, јер то је осећала да ће она рука и њеноме животу учинити крај, која мој угаси.

Лечник мишљаше и мишљаше, пак најпосле проговори: „Криза је прешла. Болеснику је боље“.

То је било у четвртак.

У суботу у јутру простре моја мајка постељу по колих, која ју бејаху довела. Метне ме добро умотана на кола, покрије ме и утутка ме добро, седне крај моје главе и повикне: „Терај Стеване!“

Овај ошине коње и ми дођемо у Добринце за три сата, куда се обично по 4—5 сати возило.

Унесу ме у собу и метну у постељу, у којој сам као мали дечко код слатке мајке спавао.

Ја не знадох да су ме из кола изнели, ни да сам на колих путовао, ни да су ме у собу унели.

Сутра дан бијаху наше Цвети. Скоро око подне пробудим се, погледам кроз мали прозор преко пута од постеље, и видим красну Божју светлост од сунца, видим наше велике врбе, које бејаху пуне реса. Тргнем очи и погледим горе: та гле, то су гредице наше ниске добриначке кућице, а за оном што дужином иђаше, онај календар, у ком је мој отац ситне банке држао, за брзе потребе да не отвара орман.

На свом старом месту бејаше и она проста ку-

тија са цванцигери, коју су ми давали да се сиграм, кад сам бивао болестан, па се опорављао.

„Мајко!“ повичем слабим гласом, који се једва чујаше.

„Шта је, душо“, одговори ми онај анђелски глас, који ми је миљем анђелским увек душу потресао, кад ми је мати у каквој својој срдачној радости проговорила била; дигне се са столице, на којој је код мене седела и на сваки дах мој из све силе душе и срца свога пазила, и наднесе главу над моје лице.

Сјајно оно лице из раја укаже се малаксаном мом оку, које сам много пута виђао, као да се исто сунце пред мојим оком рађа, тако пуно сјаја и диноте.

„Јесам ли ја код куће?“

„Јеси, слатко моје дете,“ промуца моја сирота мати, коју обрадује тај први гласак свести код мене; „ти си у твом кревету, код твоје мајке!“

Од овога часа био сам спасен.

Не могу се уздржати, да ти и ово не кажем, чега се и данас сећам.

На Велики Четвртак ухвати један Добринчанин младог зечића, и знајући да има болесника, донесе га мојој матери, да ме њим понуди.

На Велики Петак испече она тог зеца, и донесе ми га да мало од њега узмем.

А уз то набере у башти нашој младог бобовог лишћа, које се почело бејаше развијати, и направи из њега салату.

Ох, како ми је тај зец и та салата била слатка! Богме се ја подобро наручам меса, ма да је Велики Петак био. И ево ме и сада жива и здрава: то ми се у грех не прими. Али никад више није ми тако шмековао[5]) ни зец, ни срна, ни најделикатнија дивљач, као тај мали невини зечић са салатом од бобовог лишћа и зејтином који ми не бејаше управо из Аикса[6]) послан.

[5]) пријао; „шмековати“ говоре варошани према немачком schmecken. [6]) Aix (читај: ēкс), варош у јужној Француској, не далеко од Марсеља.

*

Но да се вратим мом сиротом оцу.

Он се наравно умирио, док није мати у Добринце са мном заједно дошла; онда га је нова брига зграбила, да ли ме не ће тај херојски корак моје матере убити, што ме тако болног из Карловаца донела: а најпосле му сијне сунце наде и уверења, да му је син спасен, кад види, да је зечић апотеку с највећим успехом заменио.

Инстинктивна енергија љубеће матере отргне сина из чељусти иначе свемогуће смрти!

Његова је чиста молитва често и многим мајкама здравље љубљеног детета навестила: и њему бејаше утеха подељена, да његовом сину молитва и причешће ново здравље донесе и навести!

Била је то душа чиста као најчистија роса, а мека као најблажији зефир: ако има насеља после смрти у лепшим жилиштима, то се та узвишена, а к тому право хришћанска душа у најлепшем находи!

Никад није он руке своје на мене нанео, никад ме није речма нагрдио: „Хунцуте један!“ то му је била најжешћа псовка.

Напротив радо је примао шалу и оштроумку какву од мене.

Неће ти бити немило, ако ти још и у тој струци коју наведем.

Једаред смо седели ја и он на клупи на улици, пред кућом. Није било човека, који је поред њега прошао, да му се није руке машио, или барем шешир издалека скинуо, у руци држао и гологлав му казао: добро јутро, добар дан, или добар вечер и добру ноћ!

Тако је и онда један испред нас средом улице прошао, капу скинуо, и добар вечер назвао.

Ја у шали запитам га: „Коме је тај човек шешир скинуо?“

Он одговори у пуној збиљи: „Коме би, него мени“.

„Није“, одговорим ја.

„Ваљда теби?“ насмеје се он. Ја сам био онда тек деран.

„Ни мени“, одговорим ја.

„А да коме?“

„Себи!“ рекнем ја и станем се пакосно смејати, како сам га надмудрио.

„Иди, хунцуте један!“ рекне на то смејући се радосно отац, уживајући у оштроумљу свога синчића.

Једаред смо прали жито. У тој операцији био је његов посао вући воду и сипати на жито, а мати га је опет са мном прала, па на поњаве растирала.

Кад се жито осушило, онда га је отац у вреће сипао, а ја сам му те држао.

У лето, кад се жито пере, страшно је врућина, и сеоски попа радио је посао сасвим у гаћах и кошуљи, без реверенде.

Посао се свршава обично око вечерња, и онда је попа обукао чизме и горњу хаљину, па је сасвим чисто отишао у цркву и вечерње одслужио како типик гласи, макар да није никог у цркви било, па је и сам он вечерње одзвонио.

Радно доба одводило је на посао и самога црквењака.

Знајући ја, да је мом добром оцу конзисторија прилика из пакла, рекнем му:

„Јесте ли чули да су Вас тужили конзисторији?“

Онда су деца родитељима говорила „Ви“.

Он се тргне. „А ко?“ запита већ усплахирено.

„Не знам ко, али сам чуо да је нека тужба послана у Карловце.“

„Па што су ме тужили?“ запита старина полу не верујући, али ипак узнемирен.

„Што идете на вечерње у гаћах и тако га одслужите.“

Он се наново тргне. То би било у његовим очима право богохуљење, и зато се збиља узнемири.

Најпосле не могаше веровати, да је ко то и могао казати, кад не бејаше истина, одговори: „То није истина!“

Ја пођем корак даље: „Истина је!“

Мој отац имао је дубоко лежеће очи, и његов поглед могао је бити врло страшан.

Тим ме дакле погледом погледи не говорећи ни речи.

„Зар сте Ви кад год без гаћа на вечерње ишли!“ проговорим ја на то.

Било је мало неразборито, али није долазило из зла срца.

„Хунцуте један!“ бејаше сав укор тога беспримерно доброга оца, а ја сам се после и срамотио и сам на себе љутио, што сам ма и вла дирнуо у тога свештеника, који бијаше сама црквена чистота.

Па ево ти најпосле и ове, да видиш, да си имао деда, који исто тако бејаше живо осећање дужности, пристојности и обзира на свет, као што ти је и отац.

Бејаше слава у Путинцих, храм цркве, у лето, али не знам више о ком свецу.

Црква добриначка имала је све, што год јој требаше ма за коју прилику, дакле и мале топове из којих се пуцало о свечаностима црквеним, дакле и кад је славила црква.

А Путинци бејаше мање село; пароси су се још мање о цркви бринули.

Еле не бејаше много чега, па ни топова.

Замоле мога оца да им дође на славу, али уједно понесе и топове.

Не би он ником црквено добро поверио ни за живу главу, па зато сам на колих, на којима је у Путинце пошао, понесе и три топића, па их опет узме собом на иста кола, на којима се ноћу после славе кући вратио.

Ова су му кола дали Путинчани ex off.[7]) а он није знао, да су код ногу продерана.

---

[7]) скраћено од лат. ex officio, службено, по дужности.

Попа је видео, кад су топове у кола метнули, али кад дође кући, нема топова.

Топови нађу рупу, и испадну из кола.

Његове невоље! Не могаше тога ради спавати. Чим зора засвити, остави постељу и потражи кнеза, да му даде кола и четнике,[8]) те да пођу истим путем у Путинце, којим је кући био ту ноћ дошао, и да нађе топове.

Кад устанем ја, који сам онда био на феријама код куће, стане ми се горко тужити, какав му се малер[9]) догодио.

Синак му се насмеје, па направи из небушице[10]) песму ову и стане му је певати:

„Добриначки поп
Изгубио топ!“

Он се кисело насмеје на то чедо моје Музе, а кад му ја рекнем, да ће та песма пукнути и по Добринцих и по Путинцих, смучи му се у истину и та га мисао смути тако, да сам проклео и Музу и песму и песника.

У тај пар дође четник са рације,[11]) и донесе топове, који су волели на путу у прашини мирно одспавати, него се на таљигах до Добринаца трести.

Ти су топови били, као што ти рекох, мали, а деца су несташна, па тако и они захвалише свом попи бригом и једом, што их је на славу водио и тамо их прославио.

Наравно је, да сам свакојако гледао да таковом оцу, чим могу, радост учиним.

Кад сам пошао у Пешту, дао ми је 100 фор. И то је била последња потпора, коју сам од њега требао. Од тога доба сам сâм себи набављао, што ми је било нужно и потребно.

---

[8]) момкс. пандуре. [9]) од франц. malheur, несрећа, неприлика. [10]) из небуха, из ненада. [11]) арапско-франц. razzia, разбојничка навала, па онда, полицајна истрага.

Са тих 100 ф. платио сам таксе и диплому за докторат из философије.

Сигурно, да му је то врло велику радост учинило.

Касније, у 3-ћој години права, позову ме, да будем уз Младена Стратимировића[12]) као старији друг и пријатељ, и даду ми стан и кошту[13]) и 300 ф. на годину.

Отац ми је имао ревматизам по свим странама тела, и много је патио. Али га ниси могао приволети, да иде куда у купке. Не да није имао средства, јер му кућа није била богата, али потпуно снабдевена, а имао је коју стотину форината у цванцигерих и талирих склоњене за сваки случај, него не хтеде па не хтеде.

Ја му дакле од мога сувишка пошљем 1839., једном приликом, банкноту од 100 фор. конв. мон., која је вредила што и сребро, с молбом, да оде у Мехадију. Ја сам то држао за своју дужност, а мислио сам при том, да ће га та љубав с моје стране најпре и најпре побудити, да оде у купке.

После ми кажу, да је плакао од милине, и љубио сироту банкноту од радости: али мислиш да је отишао у Мехадију? Вараш се, ако тако мислиш.

Није отишао, него ми је ту исту банкноту после више година, кад сам код њега био, повратио и при том ми из пунога очинскога срца благослов свој дао за радост, коју сам му тим учинио.

Казао сам ти да је много на част држао; разумећеш из тога, да му је замучно било, кад су други црвене појасеве добијали, који нити бијаху старији ни бољи од њега.

Кад је навршио 50 година свештеничке службе, сад не знам управо, али мислим 1856. године, онда донесем ја то до знања патријарху Рајачићу, и напо-

---

[12]) син Теодоров, унук митр. Стратимировића и његов универзални наследник, свршио права у Пешти, умро 1864.

[13]) кӧст, нем. die Kost, храна, јело.

менем, да би друге цркве показале, па[14]) тако дуготрајно, чисто, примерно службовање чим тим признале.

И доиста, позове га патријарх у двор, угости га свечано, и припаше му појас који бијаше сам носио. Овај је био мало шири него обични појасеви, које носише свештеници; али је и службовање било много опсежније него што бијаше код свих других.

Ту ми услугу није никад заборавио.

Радовао се том појасу као дете, али не појаса ради, него што се тим показало, да није гори од бољих.

У прве дане као што ми је слатка моја мајка приповедала, стао би на сред села, па раскопчао горњу хаљину, да све четир стране села виде, да је појас, што га је патријарх сам носио, а не онај плаветни, што га и сви јучерашњи ђакони носе.

Али накратко пређе та радост; он савије своје црвено одличије како треба и остави га у орман, у архиву.

Чудно, са његовим појасом бијаше то исто, што са мојим орденом св. Ане II. степена.

Приликом славе тисућогодишњег постојања Русије добију 1862. многи словенски родољупци руске ордене, па добијем и ја св. Ану на црвеној пантљици за моје књижевно пословање више од 25 година.

И ја сам обесио тај орден око врата, најпре, да виде познаници, да нисам ни ја мачји кашаљ, а после кад сам морао на царев дан и велике светковине, на које сам као септемвир „аузруковати“ морао. А после га метнем са поштовањем у моју ризницу, у којој истина није било блага, али у толико више простора. У старијим годинама чинило ми се да то изгледа сасвим детињски, кад стар човек обеси оно мало црвене пантљике са крстом око врата. Уважио сам га, јер ми би-

[14]) Суботић је првобитно хтео овде да каже нешто друго, јер у ркп стоји „да тако дуготрајну чисту примерну“, онда је ово изменио у „дуготрајно, чисто, примерно“, али је „да“, остало, а очигледно нема више смисла. Овде је „да“ промењено у „па“.

јаше мило, да је велики свет словенски тим показао, да и мене броји у своје уважене синове, али га нисам носио, што ми се чинило, да то озбиљном човеку не доликује.

Кад ми умре мати, са којом је 42 године лепо проживео, био сам у страху, да наскоро за њом и њега не изгубим, и проведем првих шест недеља код њега, не испуштајући га с ока, и употребљавајући све, да га кроз то опасно прво време срећно проведемо.

У томе ми поможе брат Василије из свих својих сила, и имадосмо радост, да је срећно прекужио и још 12 година после ње живео.

Али је живео као какав прави аскит,[15]) сам, најпростије, скоро сиротињски. Нисмо га могли наговорити да дође или к мени у Нови Сад, или код брата у Земун.

Највећа му је радост била оне банке, које је за то време поред помоћника на свој део добијао, међу унуке поделити.

Године 1858. издам ја I. књигу мојих дела, и однесем му једну, да се каткад по који час њоме забави.

У овој је књизи штампана моја песма: „Стари свештеник". Та је песма била он.

Мора да му је годила, зашто кад год сам касније с вама к њему отишао, а то је било почешће, да му не дамо приступити мисли, као да је од свег света остављен, нашао сам ту књигу на његовом асталу код кревета код те песме отворену, и трагови су показивали, да ју је морао много пута у рукама држати, а сигурно и читати.

Али никад, никад и ни једанпут није о њој ништа поменуо.

Последња му је радост била, кад су мене године 1861. у пролеће Сремци за првог поджупана изабрали.

[15]) грчка реч, испосник, који од побожности мење своје тело на муке.

Ја сам први Србин на ту столицу сео од кад је сремска жупанија постојала.

У јесен обавио сам кроз сав Срем званичну визиту. По свих селих било је том приликом највеће свечаности. Коњаници сy ме дочекивали и испраћали, топови су пуцали, звона звонила, народ с одушевљењем дочекивао.

Можеш мислити, како је том и таквом оцу при том бити морало.

Велики је то штрапац био за мене, али сам га лако поднео, јер су ме ове две мисли крепиле: да се тим живот народа у жупанији подиже и ојачава, и друго, да то мој 79 година стари родитељ види и слуша; и ако ми је она била виша, то ми је ова стајала ближе.

Он се доиста радовао, и то му је последња радост била. 9. децембра 1861. престави се дични овај стари свештеник у другој, трећој ли грозници. Брат га Василије сахрани свештенички, сјајно; а ја му не могох ни на укоп приспети, јер је Вуковар био далеко, путови зимски проваљени, а телеграфа за Вуковар јоште не бејаше.

Био сам му после на гробу; дао сам му молитву очитати; а моји сељаци, Добринчани, метнуше му на гроб опсек из храстова дрвета, које из признања к њему, које из љубави к мени.

Лака му земља!

ПОПАДИЈА САРА

У Осеку, 14/26. маја 1881.

Мила моја Јефимијо!

Желела си толико пута, да ти опишем твоју стару мајку из Добринаца, моју слатку матер, како је изгледала и како је живела.

Ево ти данас могу ту радост учинити.

Деда си познавала; од њега имамо и врло добру слику од нашег изврсног Радонића.

Али ти је стара мајка умрла, тек што си се ти на ноге дигла; а немамо никакве ни фотографије ни слике од ње, јер се није хтела дати нипошто ни фотографирати ни моловати.

„Хоћу да“, говорила је. „Док си ти жив, висеће ми слика покрај св. Николе, а твоја ће деца њом заклапати врата од пећи.“

Ово је управо по добриначки речено, али ћеш га сигурно разумети. Да је живила у каквој вароши, рекла би можда, да ће јој слика доспети на „тандлмарк“. Но то иде на једно.

Сигурно ће сталнија остати њена слика у души моје деце, коју буду направили сами себи из мога разговора о њој; а да вам та слика буде још живља и јача, ево ћу ти и ово неколико речи о њој да на-

пишем, па кад је се зажелиш, а ти прочитај ово мало редова, они ће ти милој слици увек нову свежост дати.

Твоја је мајка била у својој младости ниска, али здрава и пуна једрине.

Казивао ми је деда-попа, да се све тресла земља, кад је оштрије ходила.

Ја сам се мало касније родио, па ју не познајем из њене цветуће младости. Већ је била старија, кад сам ја мало поодрастао.

Од многог посла и радње била је скрхана; а проклети ревматизам јако ју бејаше обрвао; но мени је ипак увек била најлепша госпођа, која је у оно време по земљи ходила.

То су сигурно учиниле очи, којима сам ју гледао. Она је била најбоља мати, пуна материнске нежности, сама материнска љубав: а ја сам био, смем рећи, јер сам од ње чуо, материна маза.

На самој самртној постељи казала ми је у сузама радости: „Никада ме, сине, ниси ничим увредио, никада ми ниси што на жао учинио. Ходи да те мајка на самрти благослови!“

Те ти речи показују најбоље одношај између твога оца и твоје старе мајке.

А вредна је била твоја стара мајка, да јој није било на далеко пара.

Шта је то било њој у поноћи устати, пак једно два три сата прести. Онда умесити хлебац и до зоре извадити из пећи лепиње. А у то почети прати кошуље, па до ручка и те опрати, а уз то ручак зготовити, живину нахранити, кућу почистити и старог учитеља Илију и још старијег суседа грк-Петра почастити.

Част ова стајала је у томе.

Гости су дошли баш кад се лепиња из пећи извадила. Онда ју је мајка твоја раскинула, и сваком по једну половину дала. Посадила их је за свој бели,

чисто орибани сто, па изнеле на њега једно стакло комовице и једну зделицу оцта у ком је било насуто уља. Сад су се та два старца прекрстила, мало комовице напили, при чему није смело изостати: „Спас’ Бог, христјанине! На спасеније, христјанине!“ па су онда кидали мале залогаје од лепиње, наквасили их уљем и оцтом, и тако слатко кусали, да су уста била пуна воде онима, који су гледали како они сладе.

Кад је била добре воље, и кад је имала мање посла, онда им је донела и коју боцу црна вина, које није било баш од онога најбољег, ал’ је ипак, од игумана[1]) Иринеја у Ремети купљено, међу она вина спадало, која нису била крштена, премда су за хришћане одређена била.

Та два лепа старчића нису такога вина код куће имали, а бољега у Добринцих не бејаше добити ни за које новце: разуме се дакле, да им је падало слатко, премда је каткад мало и цикнуло, јер поп Аћим не имађаше подрума него коморе, а где нема добра подрума, ту нема вино најбољега чувара.

Па су се богме и заруменили, те и проћеретали, а твоја је мајка узела преслицу у руке, села на даске од простог кревета близу њих, те их гледала и слушала, а доброта јој се на лицу сијала.

Сигурно се сећаш на њен без, који бејаше она отпрела и откала, па ми га дала, да мојој деци дар од старе мајке сачувам. Као да су га вилинске руке преле и ткале. Све су се жене на њу угледале и њену вредноћу. Дух њен усели се у женски пол у селу, и Добринчанке бејаху од радиности на гласу.

Кућу је држала чисто и спремљено, да су највећа сремска господа најрадије код ње на конак долазила, јер су сигурни били, да ће најчистију собу наћи и у свако доба најукуснији ручак или вечеру.

---

[1]) у ркп. стоји само „игма“.

Живине је имала пуну авлију, што их је само од својих кокошију, ћурака, патака и гусака излећи дала.

Кад је она лети у 4 сата устала, на сред авлије са храном у крилу, у вéрти,[2]) стала, па повикала: „ћук! ћук! ћук! кућ!“ то је оживео сваки кутић на авлији, и све је широм трчало к својој мајци, јер је и њима била права мајка, барем се тако за њих у свему старала.

А ја кад сам био о феријама код куће, а ја устанем, па се дивим тој узајамној љубави њиховој, слушајући како их она управља, једне накара, друге поoштрава и т. д.

Тако јој је помагао и мој брат, твој стриц, Василије, кад је последње године код куће био, па ће на јесен као у Карловце у школу отићи.

Она му рекне: „Тако, сине, помажи мајки, и нарани живад, кад ти пођеш у Карловце, а мајка ће све поклати па тебе почастити.“

Мајка је то рекла per auxesim,[3]) а Вајо си добро за ухо запише, па кад дође дан, кад ће да од куће одлази, а он узме батину, те стане вијати живину по авлији, да све потуче.

Живина дигне ларму бежећи испред тога крвожеднога Ајакса.[4]) Мати прогледи на кујнска врата и повиче: „Шта радиш то, Васо? Оди матери.“

„Та хоћу да све потучем.“ одговори Вајо у пуном осећању права, „знате да сутра идем у Карловце, а Ви сте казали, да ћете онда све потући и мене почастити!“

„Знам, знам, Вајуне“, одговори мати грохотом се смејући. „Али остави их само. Боље ће бити, да ти их после пар по пар у Карловце шиљем, јер све наједаред нити можемо попећи ни појести.“

---

[2]) нем. das Fürtuch, прегача. [3]) грч.-лат., умножавањем, т. ј. увеличавајући. [4]) тројански јунак.

Овај аргуменат отвори очи брат-Васи, и он се окани сироте живине, те дође матери, да јој помогне чупати оне, које је била заклала да их за вечеру испече.

А била је рођени дипломат. Није било тога у селу, који њу није љубио и поштовао. Али није било ни тога, ком није она ма чим послужила: женскима саветом и поуком у раду; мушкима чашицом ракије или вина, комадом бела хлеба и добрим речима; болесним понудама које је увек приправљала, те их је преко целе године имала. А гдеком је газди и по коју форинту у зајам дала, да не мора од попе искати, па јој је или подвозом одслужио, или прасе и јагње донео, кад је који светац дошао. Сви су је сматрали као некаквог генија села Добринаца.

Није код ње било да плетке прима или сама прави, пак није никада у неприлику долазила, да се с ким завади.

У свачему је била примером, ако и не најсјајнијим, што у малом сеоцу не бејаше ни могућно; и саме лекарије могле се код ње наћи, што ни код кога у селу.

А знала је ваљда све песме, које се у оно време у нашем народу певаше, па је тим у сваку дружину, где су се имали забављати, уносила песничко осећање и узвишење.

Није знала ни читати ни писати, али је памтила, што је ма и само једаред чула. Најпре јој је читао твој стриц, а после ја народне песме, а она нам их је тумачила као какав професор естетике.

Сва природа нашла је у њеној души чисто огледало, те јој мирисала из ока, речи, гласа, са целе спољашњости.

А све народне приповетке и гатке знала је ваљда у прсте: тим приповедањем створила се у малој нашој собици, у којој је жижак од масти зими жалосно горео, сјајна магијска позорница бечког дворског позо-

ришта. А, ала бејаше све то сјајно, чудно, страшно, преконаравно, па лепо, па слатко! Не мо'ш заспати до поноћи, док не почне већ и карати.

Кад сам дошао из Карловаца, доцније из Сегедина и Пеште, кући, тако ми је била лепа, мила, слатка и сјајна та мала кућица, као кад сам на добриначком универзитету колегије учитеља Илије слушао, премда сам већ познавао скоро све, што је највиша култура у операма, балетима, трагедијама, на платну, на виолини и клавиру родила била и т. д.

Како ми и сад игра срце, кад се у јутру роди сунце, а ја у великој соби на плаветном канапету спавам.

Врата се одшкрину, и мајка се полагано ушука у собу, носећи у руци прекрасну ружицу или други какав леп цвет, па ми га онда метне на прса, пољуби ме тихо, тихо, само да ме не пробуди, па онда је нестане.

А кад сам био болестан, чега је у првој младости много било, онда да си је тек видела! Као да са̂м анђео хранитељ код мене седи и око мене лебди, тако је изгледала.

Не може другом ни на ум пасти оних сто и сто ситница, које болесника разбирају, угодно забављају, олакшице му пружају, што је она све знала и тако чинила, да [је] сама њена рука, њен поглед, њено лице био персонифицирани врач врачеј, Ешкулап.[5])

Него сам морао пустити да се цела народна медицина на мени покуша.

Било је ту: гледај у вечерње небо у звезде, па говори: „У вече и звезде и жљезде, а у јутру ни звезде ни жљезде.“ Било је: свуци се го, наг од грознице, па скочи кроз расцепљену коприву; де попиј паука, не

[5]) лекар над лекарима, Ескулап (лат. Aesculapius), син Аполонов. Стари Грци и Римљани су га поштовали као бога лекарства.

знам од чега; носи ме у Јазак или Врдник да спавам тамо код врачара, да ми отера noћника и т. д. много којешта, ко ће и да памти.

Но једаред ме је љуто осакатила.

„Добро је одвести дете у Витојевце на Дунав, па тамо noћити у шуми код св. Петке и дати очитати молитву у ондешњој црквици.“

Хајде де! Вожња на колих допала ми се. Али ето муке у Витојевцих. Комараца милијон! Сирота мајка није ни оком тренула, а мене је целу ноћ гранчицом од липе бранила, јер би ме комарци поручали до коштице.

Једва сване зора, кад погледим мајку, али њој цео образ отекао као сомун хлеба; а кад она види мене, удари се у прса сирота, и мал’ не удари у запевку: „Јован се угојио, што су га комарци надували!“

Беж’ кући!... Но промена зрака и они различити нови утисци разведрише душу и олакшаше боли.

Ви’ш да је помогла св. Петка!

И јест помогла, али којим начином, то бејаше тајна и остаде за све, који даље не разбираше.

Жустра је била до крајности у сваком послу, пак и у својим болестима, а нарочито у грозницама.

Колико ме је пута до смрти поплашила, док сам мањи био, кад је грозницу добила.

Ове су код ње биле обично врло жестоке. Ту је дакле било бунцања и разговора у њему, каквога ни песници у својим узносима обично не показују.

Најпре је у пуној правој запевки из све снаге повикала: „Јао, муко моја!“ Онда је гласно узвикнула: „Муко! самртна муко!“ Онда опет запевајући: „Муко моја тешка!“

Мени је срце у прсима од жалости пуцало. Држао сам, да ће јој лакше бити, ако је ја не чујем, те сам бегао чак у башту, само да јој гласа не чујем.

Гласа јој нисам чуо, то је истина; истина је и то, да сам мислио, да јој је мука престала. Али то није било истина, да је мука престала и с њом запевка, јер како сам ближе дошао, опет ме је та иста на ново поздравила, а ја на ново бежи у башту.

У Добринцих је био обичај да су болесника у врућици хладном водом преливали, док није к себи дошао, па су га онда у постељу метали и покрили.

Ово је обично помагало.

У оно доба био је тиф horror[6]) за свакога жупанијског доктора, који су наравно били све људи из старе школе, што је најбољи лек налазила у том, да на болесника што више поњава набаца, па од фришка зрака што херметичније[7]) огради.

Тако и она једаред у грозници даде те јој донесу фришке воде с кладенца, и њом је неколико пута прелију; на то леже у постељу умиренија, заспи, дође у зној, и тог дана престане и она ужасна песма за моје срце: „Јао, муко моја! Муко моја тешка!“

Кад је први влак жељезницом покрај Пеште прошао, био сам је у Градску Шуму[8]) одвео, те је то чудо видела.

Вагони су били венцима искићени, скупљени свет поздрављао је та чудесна кола, што без коња иду, веселим усклицима; на самом влаку била је свирачка банда, која је опет са своје стране народ поздрављала, те тако види и она то чудо, и то обасуто чаром свирке и усклика!

После две године попела се и она горе у небо, на оних чудесних колесих, којима људске душе путују са земље у неизмерност небеску.

---

6) у ркп. стоји „била“ или „било“; тиф, typhus, врућица, horror, лат. страхота.

7) затворити херметично: тако да не може ући ваздух.

8) велико шеталиште пештанско (Városliget).

Повелика црква добриначка била је пуна народа, мушких, жена и деце, јер се опраштала са њима „попадија Сара“, сека, прија, тетка, мајка. . . . . Један син, свештеник, појао је дивне укопне стихире за налоњом ниже ногу, а други син, твој отац, опростио се, са великом воштаницом у руци, чело главе покојнице, тужним говором у име оца, брата и своје, и у име целога скупљенога народа, од јединствене супруге, беспримерне матере — и најпримерније Добринчанке.

Грозне сузе . . . удаве глас беседе; говорник се сиђе онемео са амвона, а глас и опште јецање следоваше као опросна песма пријатеља и друга.

„Вјечнаја памјат“, отпоји се, рекао би, још тужније него иначе; у чисто рухо обучени момци дигну сандук.

„Свјати Боже“ заори се улицом, и . . . . за који час легла је „попадија Сара“, једна од најплеменитијих жена, у хладну земљу, на вечно отпочивање.

Твој је отац дрхћућом руком бацио груду земље на сандук у земљу спуштени. . . Он је тужио . . . али је уз тугу рудила зора новога живота; то је била епоха, у којој је тврдо држао, да се човек у другом свету рађа, кад у овом умре, да ће нас дочекати они који прије умреше, кад ми будемо умирали . . . у којој је певао песму:

Кад смрт земно путо скине
Са злаћених наших крила,
Што је била стара бака,
То постаје бела вила.

Као што млади орлић леће
Са литице на литицу,
Тако нов се човек диже
Са звездице на звездицу.

Од једнога сунца хити
Да сјајније друго види,
Не мож’ чуду да с’ начуди
Ни дивоти да с’ надиви.

Докле светли зрак допире,
И његова иде нога,
Нема мере мисо људска
За простора простор тога.

Све се тајне обнажују
Његовоме бистром оку,
Нагу гледи и лепоту
И истину превисоку.

Нема језик згодних речи,
Нити глава правих мисли,
Све красоте да опише,
Све дивоте да ишчисли,

Којима нас ти доводиш,
Смрти мила, смрти красна.[9])

---

[9]) види „Дела Јована Суботића“ књ. I. 1858. стр. 198 „Песма смрти“.

ОТАЦ ВАСИЛИЈЕ

У Бадену, 15./7. 1881.

Драги Јосипе!

Говорећи о милима у Добринцих долази ред на твога оца, мога брата Василија.

Има већ дванаест година, како се упокојио. На земунском горњоварошком гробљу нашао је вечно пристаниште. Али у срцу мом и пред оком мога духа живи и дан данас у пуној једрини и свежости.

То је био одличан свештеник српски.

Није својом вољом отишо у попове, у тај га је чин управо одвела воља оца и матере. По нарави својој био је створен за војника.

То се сасвим чисто видело, кад је касније постао војничким свештеником.

Али, кад је већ једаред навукао свештеничку мантију, био је поп, ком је једва било равна.

Знања је имао толико колико је ретко ко од његових другова; али је характером све надилазио. Није било тога свеца међу живима, коме се он клањао! Закон и дужност биле су једине силе, којима се угибао.

Ко га није сасвим познавао том се чинио преким и неслатким; али кога је једаред својим признао, према том био је само срце и чуство. За тим је ишао

као најмирније јагње и примао је од њега све, као оно што се чешће виђа, да лав све допушта малом керчету, кад га обљуби.

Десет година била је разлика између нас двојице. Он ме је одржао и одљуљао. У мени је, тако рећи, живео.

Ја сам код њега управо познао немачку поезију. Он је имао Пелицову ручну књигу немачке лепе литературе. И тако морам казати да ми је он отворио врата храму песне, у ком сам кроз цео живот народу српском служио.

И он је у оно време песнословио. Написао је више ствари, иначе врло добре. Али ипак није био човек пера него живота.

Кад је био учитељ у Руми, имао је стан код тако зване старе цркве.

Порта бејаше велика, коју косише, те је изгледала као красна ливада. Ту и тамо биле су гомиле дрва, понајвише багрена. А са стране улица, бејаше ограђена великим орасима.

Кад је била чиста месечина, издавала је велика бела црква, зелена цветна ливада, пространи изглед, дрва и т. д. као какав вилински стан.

Ту код црквених врата седели смо нас двојица до неког доба ноћи на летњој месечини и водили смо разговоре о оном, што смо дању у Пелицу читали. Вечери доиста, да се не дају заборавити.

Ту смо добили „Летописе“, у којима су биле штампане и његове прве песме и моје.

То је било 1834. године.[1])

Ко није ништа штампао, тај не зна, каква је милина, кад човек први пут види своје духовно чедо живо.

[1]) У „Летопису“ Матице Српске књ. 37., за год. 1834. штампана су Василијева прва „Орігінална сочиненія“ (песме). У истој књизи су дра Јована прве песме „Блаженый животъ“, „Животъ польскій“, „Растанакъ“. Василије је пре тога штампао 1831. год. у 25. књ. „Летописа“ своја два превода из Тибула и Овида.

Не можеш га се нагледати; не можеш га се на-читати!

И то је узајамно пријатељство трајало код нас до његове смрти.

Колико сам пута ступио у његову кућу, толико је пута ушло у њу сјајно весеље, и кад год је он дошао к мени, испунила се кућа, у којој је нека празнина била, кад њега ту не бејаше.

Све смо гледали, да како год ствари тако уде-симо, да заједно живимо, али нам се не даде; околно-сти живота бејаху увек јаче од наше воље.

Који људи у млађим годинама узвишеније мисле, племенитије осећају, за већим и бољим теже, истину и правду за своје путовође одаберу, нађу се у ста-ријим годинама разочаранима, устрањенима, исклу-ченима. Свет њих не треба, а они света не ће.

Живот изгуби цену код њих, а битисање[2]) раз-лог и темељ.

Као тешки радин од летњега пољскога посла што се умори, малакше и једва чека да легне на своју тврду постељу, да се одмори: тако се умори и ма-лакше и такови радин животнога пословања у стари-јим данима од самога живљења, и све га нешто вуче, једва чека да се спусти на постељу са које се више не устаје!

Служио је као учитељ, ђакон и парох 40 година; служио добро, ревносно и одлично.

Да је отишао у војнике, дотерао би сигурно до генерала, изузимајући наравно какове непогодне окол-ности, које се у напред знати не дају.

Као свештеник умро је као консисторијални асе-сор са црвеним појасом.

---

[2]) битисати је реч турског порекла и значи: проћи, пропасти, дакле битисање значи пропаст. Многи, погрешно, ту реч доводе од глагола „бити“, те им битисање значи биће, живот. Тако и Суботић овде.

Четири пута био је од конзисторије за проту предлаган, четир пута нашла је самовоља митрополита разлога из других политично-персоналних узрока и одношаја побуђена, да другога постави протом.

Ове самовоље имале су за наследство, да је 1865. свим дијецезанима одузета власт давања парохија и протопопијата. Ова уредба ступила је тек у августу 1868. у живот, а поп Васа остави у новембру 1869. године, сит свега, овај свет, који му је у младости сјао дивним створовима младачке маште, идеалне правде и сликама узвишенијега духом срца.

Лака му земљица!

Братовљева рука означила му мермерним крстом место, у ком борави вечни санак.

Отиди тамо, кад год ти се прилика даде; његове су речи удариле темељ том, што си и што бити можеш, и отворен ти је изглед на највиша места, која држава својим грађанима даје.

Учи и ради, буди образ месту, на коме кад будеш, па плови смело кроз живот. Audaces fortuna juvat.[3])

Ал' нека ти буде спомен оца оно исто што мени брата — свет![4])

---

[3]) Смелима срећа помаже.

[4]) Суботић је написао год. 1853. у „Цвѣтнику србске словесности" II. књ. ову биографију својега брата: „Василије Суботић родио се у Добринцих у Срему 1. јан. 1807. Свршивши гимназију и богословију у Карловцих г. 1828. учитељевао је у Панчеву, Митровици и Руми и постане год. 1837. свештеником Исте год. постане ц. к. војеним душепопечитељем код полка надвојводе Леополда, и ту је служио до 1848.; ове год. добије парохију стејановачку, а 1849. земунску. Писао је много пјесама, које су по повремен. списанијама штампане. Год. 1840. изда „Прегледъ битке косовопольске и јуначког' дѣла Обилићева", а г. 1853. „Образе живота или совѣти брижливогъ отца невештой дѣци" у пјеснама".

ИЗ МАЛОГ ДЕТИЊСТВА

У Осеку, у липњу 1881.

Мали мој Озрене!

Ево да и теби справи спомен твој отац, који се може лако за тебе и прерано од тебе удаљити.

А ако би по срећи било и другачије, биће ти увек мило, да у овим врстама сенку своје мале младости добијеш.

Неке ствари, које ћеш овде наћи, спадају већ и данас у твоју прошлост, а друге ћеш у својој будућности као познате и пријатеље наћи, све истина не у истим сликама, али у једнаком духу.

Лако да ћеш наћи, да те је твоја срећа у згодније време и на сходније земљиште на овај свет довела; и да си погодио дан кад је Усуд боље воље и издашније руке био у онај час, кад си ти под његова крила стао.

Сети се само мало, какве си сиграчке ти већ досада имао. Ваљда није било такове, какве је ма које дете времена имало, изузимајући можда само скупљи материјал.

А знаш, чим се твој отац у свом раном детињству сиграо? Казаћу ти, а понајвише из тога узрока, што је тако било не у кући твога оца само, него у целом народу, са врло мало изнимака.

Чуј, дакле.

Суботић прича сину како се у детињству забављао. Коњ му је био палица или очешана трска, генералски шешир од папира, сабља једна одељана дашчица, а он (син) има баш правог коња, праву сабљу и капу, и војничко оружје. Топови су били у Добринцима од блата, али су пуцали. Описује како се праве. Стреле се правиле од трске. Свирале су биле добриначкој деци врбове звиждаљке, гудало и егеде од кукурузовине, бубњеве су правили од орахових љусака на које привежу концем иверак. Од старих прописа и протокола правили су трубе. Све је то сад у његова сина лепше.

Али беше нешто на чем му могаше и син завидети, а то је: ићи лети „у кошуљици гологлав и босоног по сред пута по прашини“. Само је при том било зло што је у вече, пре легања, морао прати ноге у хладној води.

У пролеће су јаркови поред кућа у Добринцима пуни воде. „Онда ништа не помаже друго, него хајд' мајци, па моли и преклињи, лажи и обричи, док ти не допусти да се изујеш и у бару уђеш“. Али је једанпут зло прошао. „Како су вадили земљу из јендека и затрпавали мост преко ког се улазило у авлију, остала рупа у јендеку, и ту је вода била виша него мали Патковић или, ако хоћеш, Лабудовски; он упадне у рупу а вода га покрије. И да не бејаше комшинице пред дућаном, — те ова дигне вику, да се зачу у кујни, где мати куваше ручак за свога Робинзона малог, те потрча кукавица напоље. Но има шта и видети. Комшија извукао морепловца са дна мора, па га носи у кућу, а он мокар као потопљена кудеља, а тако исто и блатнав. Друге штете не бејаше“.

Двапут се догодило да је могао у игри зло проћи. „Моловала се наша црква у Добринцих и то трудом и настојањем мога драгога оца. Наравно да му се молер господар Паја Чортановачки осећао обвезаним. Да му са своје стране учини што угодно, донесе ми мермерну плочу и мермерни жрвањ, па ме научи трти боје а после и по мало мазати“. Матери то мазање није било по вољи јер је мастио руке и хаљине, па однесе „обоје на таван, и метне плочу крај димњака, а жрвањ у стреху за рог“. Кад је Јован после хтео да извуче плочу иза димњака, падне жрвањ из стрехе и мало што га не удари у главу.

Други догађај: „У селу је прва гимнастика пењати се на пластове, после на дрвета, а најпосле на црквену кулу“. На кулу га је привлачило нарочито то, „што је тамо било вранећих гнезда у изобиљу пак и јаја доста, а и младих врана, које још не могаху летети“. Код звона је и поред за-

бране материне био више пута и увек се сретно вратио. Једном је сам самцит ишао уз лестве које воде к звонима, нога му оклизне и он паде као у неки бунар. Али се дочепа за једну греду и сретно се успуже горе. Да се није био дочекао на греду, пао би био доле у грање и трње, које су вране навукле правећи гнезда. Тамо би могао и пропасти, јер ко би се сетио да га на торњу тражи?

Но да пређемо на што пријатније.

Био сам од прилике твога доба, кад је мој брат, твој стриц, имао у свештенике поћи, па му је ваљало женити се.

Ја сам био сувише мали, дакле нисам спадао у обитељско веће. Ту су имали право седети и гласовати само отац, мати и он.

То је већање бивало обично у вече. Свећа се запали у великој соби, која је на улицу гледала, мене отправљаше у другу собу, која изглед имађаше у авлију, а међу те две собе била је кујна.

Не смедоше ме оставити самог у соби у мраку, јер сам се плашио, а ја сам и више издавао да се плашим, што сам желео чути, о чему они диване.

Мислећи, да сам доста далеко од њих, и да не ћу барем баш сваку чути, пристану на то, да остану отворена врата од обадве собе.

Уши сам морао имати врло добре, јер сам чуо све, што су говорили.

Брат мој нити је имао вољу женити се, нит' ићи у попове; а отац и мати желели су најтоплије баш то, што њему бејаше мрско и неугодно.

Бранио се сиромах дуго и жестоко.

Што не имађаше воље на поповање, то нисам разбирао, али сам разумео; не бих ни ја ишао у то друштво. Али што не шћаше да се жени, то је моју памет прелазило.

Да се жени! да добије лепу младу женицу! Па ова да га слуша! да му годи!

Сад представим ја себи, како би мени било, да имам малу жену као ја, па да се заједно сиграмо, да

она мора мене служити, па да ја њој могу заповедати што хоћу, а она да мора све слушати, као да сам Бог заповеда. Па да она остане код матере, док сам ја у школи у Руми, или где било, а ја, кад дођем кући, да нађем друга и слушкињу! Хеј, Бого, како би то било лепо!

Брат се сиромах отпира и коље пасји зуби, а ја мислим, ала је луд; мени само једаред да кажу, хајде, Јоване, жени се, ја бих скочио из кревета, па одмах хајд' у цркву на венчање.

Но он најпосле сиромах капитулира. а мене баш да у шали понудише.

Сиромах брат Василије, одбијао од себе женидбу, баш канда је видео шта га у њој чека. Добио бејаше лепу, младу и добру девојку, али се набрзо разболи и добије водену болест, те ју је ова више година мучила, а тако и њему млади живот тровала, док није њу под земљу довела, а њега за цео век без жене оставила.

Из тога доба се сећа још једне „жестоке авантире".[1]) „Било је лето. Отац ми је имао жестоке грознице; сирота мати седела је по читав дан код његова кревета двореће га и надгледајући. Вечери су биле дивне, па да се мало разбере, села би пред кућу на клупу, а комшинице би дошле те би на месечини по неко време с њом поседеле".

„Вече је, ваљало ми легати; отац у грозници, требало је да ко буде код њега. Ко ће други него ја. Није ми било најповољније, јер ко ће да гледа на усне оних, који се на клупи разговарају, а било је разговора, да га баш бејаше вредно слушати. Али отац не може остати сам: дакле — ћут'! па слушај".

Једно вече, тек што беше легао, отац заиште од њега велики кујнски нож, да га закоље. Мали Суботић се од једном створи на улици код матере. Кад мати уђе, види шта је: отац је оне речи рекао у бунилу.

Па још један доживљај. Позове га једном Ката, (која се спомиње при крају прве главе овога живота) у шљиве и јабуке. Он оде с друговима. До њене куће је била једна пуста и остављена са дивним воћем. Катина свекрва их упути у то туђе воће. Они се попеше. Таман набраше пуне капе, кад

[1]) франц. aventure, изненадан, чудан догађај.

прође туда један човек с хајкачом, повиче: „А шта ви ту крадете?“ и пуче хајкачом. Чворци на воћу се престравише, оставише и капе и чизме, ко их беше свукао, па кроз коприве бежи у Катино двориште. Катина свекрва га испсује, а он се одсмеје, док су деца дувала у ижежене табане. „Никад више нисам ја ни завирио у туђе воће, а било је доста пута прилика на то у Карловцих, где ђаци нападаше на туђе воћке горе него чворци“.

Најпосле се брат Василије склони да се жени, и оду по младу. Пре поласка је мати намесила свакојаких колача и посластица па их закључала у собу. Кад једно после подне мати отвори један прозор, да се колачи боље сачувају, извади мали Јован трску из стрехе, тури је кроз прозор, надене холифну, дигне трску, а холифна склизи управо до руке. Тако се два три дана сладио. Напослетку је и мати опазила да холифна нестаје, али прави кривац је мудро ћутао.

На свадби братовљој смисли неку шалу, али се она није згодно свршила. Нађе доста чаршава и пешкира, те направи димлије и чалму пак ће као Турчин рупити међу веселе госте. Али се не беше још обукао, кад уђе мати у собу. Била је нешто љутита па повиче: „Шта се ти лудиш?“ Турчин се осрамоти и склони се у кут. „Ту сам добио страшан решпект од критике, и много је времена протекло док сам стао у равнотежу напрема критици“.

„Нисам имао среће у опће у уметносној сфери у оно доба“.

Ти врло радо учиш немачки. Тако је и код мене било кад сам био дететом.

Већ сам прилично штрбецао, кад ме једног дана лед ошине, од куд сам се сунцу надао.

Дибије мој брат госта калуђера из једног фрушкогорског манастира; не знам управ ко је био и како се звао, ако не буде проигуман Сима из Мале Ремете.

Попију једну боцу вина, па попију и другу.

Требало је донети трећу.

Мој брат, да се похвали са малим братом, како овај немчари, зовне ме, пружи ми стакло и рекне: „Bring noch eine Holbe“.

Он је мислио још једну холбу, а ја сам схватио, да хоће још пола те боце да донесем, па тако и учиним.

Наравно, да се мој браца јако осрамоти, кад се пред госта изнесе пола боце вина.

Јед овај искали се на мени сиромаку.

„Та ја сам ти казао да донесеш још једну холбу!“ рекне ми мало љутито, а мало и пакосно.

Мали Немац мал' да у земљу не пропаде!

Немачки налог не разуме, госта увредио а брата осрамотио: то бејаше за мене превећ и сувише.

Крв ми удари у образ, а брзина у ноге, те се створим на пољу, док су ме још требали у соби.

Брат је викао, да донесем пуну боцу вина; гост га је блажио, говорећи, да би то било и превише, а мали браца како је из собе севнуо, тако се у башти у највећем корову зауставио.

И тако ти ја онда са мојим немачким језиком зло прођем.

Али касније искусим, да је врло добро научити сваки језик, за који ти се даде прилика, да га научиш.

Тако у старије моје године дође време, да се мораде код судова немачки радити, и пред судовима немачки говорити. Ком је сад било згодније него, ко је добро немачки научио. Труд око немачког језика исплати ми се златом, не другачије.

А осим тога отвори ми тај језик као кључ ону величанствену дворану, у коју су Немци све дивоте и красоте духа, уметности, све користи науке и искуства напунили не другачије, него као пчеле кошницу медом.

Суботић се сећа овде једнога догађаја из детињства својега сина Озрена, кад је овај учио немачки, те је, не разумевајући га добро, једном приликом насео. Али немачки језик ипак није омрзнуо него је и даље радо учио. Саветује га да језике учи. Али не само језике, „него и све друго што паметни људи казују. Ко научи што више и што боље и кога не мрзи радити, тај нек се не боји живота, ма какве му препоне у каснијем добу пред ноге бацао. А ко не ће да учи, и кога мрзи радити, тога ће таласи живота тако комитлати као таласи морски онога, који не зна пливати“.

ДВА УЧИТЕЉА

У Загребу, у липњу 1880.

Драги Војиславе!

Отац напомиње сину Војиславу, како је срећан (син) те је учио много школа и великих школа. Прича му једну успомену из његова детињства, како је пошао у Загребу у школу. Отац је био противан да дете пође у петој години у школу, али по материној жељи дете се упише „у рекруте". Како се отац обрадовао кад је о испиту видео да му син Воја „стоји на челу свих ученика, као први еминент". После је учио гимназију у Новом Саду, познао је професоре на медицинском факултету у Бечу, био је и на медицинском факултету у Паризу, те је познао и тамошње професоре „који такођер нису мачји кашаљ". После ових напомена наставља Суботић:

Имаш дакле појма о учитељу у сваком обзиру.

Зато ћу баш теби да опишем два учитеља — два особита ексемплара добриначког зоолошког врта, који се могу узети за прототипе онога нашега времена.

Обојица су у свом раду изванредна створења.

Дакле:

Дете је крштено и надену му име Јован.

Мали Јован био је похитао на овај свет брже, него што се обично до њега путује.

Док други на том путу изгубе девет пуних месеци, дотле је он са свршетком седмога месеца на границу земаљскога живота приспео и у овај скочио.

Је ли тим што себи користио, то није ником казао; али су му родитељи имали више муке, док су га на ноге поставили. Ово су много пута приповедали и њему самому и другима.

Подуже времена показивао је, као да се справља за певача, јер је дречао и дању и ноћи, а људи кажу, да викање таково даје јак и издашан глас. Међутим, у овоме се случају испоставило, да је том дреком и оца и мајку до смрти намучио, а после је истина румскоме учитељу Јови поштено послужио, држећи и десну и леву певницу у Спасовској цркви у Руми, али даље што о јачини и замашности гласа му не зна не само ни једно позориште или певалиште ништа, него ни једно приватно весело друштво.

Споменуо сам учитеља Јову.

Хајде да ти о њему што приповедим сада и овде, премда ти је отац тек у својој десетој години к њему у школу дошао.

Учитељ румски Јован Поповић, био је у школи неисплаћен, ту му није било пара. Али у цркви за певницом ниси га могао издржати. Црквено „пјеније" знао је теоретички изврсно, али у пракси није смео уста отворити. С пуном мером могло се о њему рећи, што је Шустеров Валентин у „Расипнику" о себи казао:

„Meine Stimme giebt recht aus,
Kaum lass ich sie erklingen,
Lauft schon alles aus dem Haus!"[1])

Само што би овде морао место куће ставити цркву.

Као реалан човек познавао је учитељ Јова ову своју слабост, па је сву своју снагу употребио, да помогне и себи и румским ушима.

[1]) „Мој је глас издашан, тек што га пустим, сви се разбегну из куће." Ово пева Валентин, слуга Јулија Флотвела, у IV. појави првога чина у игри „Der Verschwender," Original-Zaubermärchen in 3 Aufzügen von Ferd. Raimund (а не Schuster). Суботић је јамачно навео стихове по сећању, јер му није свака реч тачна.

Ко зна шта је у оно време значило у нашем народу лепо појање код учитеља, тај ће лако моћи разумети, да је учитељ Јова лако могао ради свога гавранскога гласа своју одличну штацију изгубити, макар да му у другом није било пара међу учитељи онога доба. А нарочито су Румљани били од вајкада врло склони да мењају учитеља, те ће се у мало касније изданом шаљивом календару „Роми Даба“ у години много дана наћи, обележених тим црвеним словима: Румљани мењају учитеља.

У оваковом шкрипцу шта је ваљало учитељу Јови да ради? Ништа друго, него да пограби све оне своје ученике који су што више гласа имали од њега, па да се мучи кроз месеце и месеце, да их научи све црквене песме, које се поју и на јутрењу и на вечерњу, и на служби и на часовима, па и на самим укопима, те су га после ови славуји и славујчићи замењивали у свако доба и у свакој прилици, кад је требало да он уста отвори и грлом одслужи.

Тај славни учитељ позајмио је и од нашег Јове глас или гласић, сад не знамо управо казати шта, те њим своју певачку задаћу испунио. Је су ли Румљани тим местозаступним певцем били усхићени или само и задовољени, то не налазимо забележено ни код нашег хронисте Нестора ни код мађарског краља Беле бележника;[2]) по свој прилици, да певчик није спадао ни у славује ни у славујиће, а и тим се доказало, да је дрека деце у првом детињству извесна

[2]) Нестор је био кијевски монах, који је, како се прича, писао Летопис града Кијева у који је уплео и историју Русије од најстаријих времена до својега доба. Умро је, како причају, у двадесетим годинама XII. века Несторов Летопис је најстарије историјско дело руско. — Бележнику краља Беле не зна се име, те га обично зову Anonymus. Он је први историк мађарски. У свом делу Gesta Hungarorum (Војевања Мађарска) прича како су Мађари освојили Угарску и како су живели за доба војевода. Био је по свој прилици бележник I. Беле. (1060—63 год.)

мука за мајку и сина, кога двори, али да није сигурна школа за одликовање у конзерваторији.[3])

Из ере учитеља Јове имам ти још и ово приповедити, што је важна црта педагошке уметности онога времена, да је учитељ Јова управо све друге другове надвисио и као non plus ultra[4]) стоји.

У оно су време код нас полазила у школу деца, кад су им већ почели били пробијати бркови. Дакле су већ могла што поднети.

Зато бејаше учитељ Јова за те „јун-це", о којима пише Хорације певајући Барини:[5])

Te suis matres metuunt iuvencis

одредио и повећу школу, кад је фиргазе[6]) делио.

50 фиргаза била је обична порција, која се после дизала до 100, 150, и 180 фиргаза, и то у води наквашених.

Ово ти не ћеш лако веровати, а и други ће многи посумњати, али је права истина. Ја то знам из непосредне прошлости.

Мало пријѐ него што сам се ја уписао у његову стоу[7]) буде му та мера званично по директору школа, Стеви Филиповићу, забрањена, и његова сфера на 12 фиргаза ограничена; а ако већ није могао поднети, да који не надиђе, онда је морао јавити месном

[3]) конзерваторија (лат. conservatorium) код нас значи обично свирачку или певачку школу.

[4]) лат. ненадмашан, нема му равна.

[5]) „Матере се боје од тебе за своју омладину;" (iuvencus значи и „јунац", отуда Суботић тако назива у шали добриначке ђаке). Хорације, римски песник, пева ово о некој лепотици (Barine) у II. књ. 8. песми. Суб. је у својем ркп., јамачно по сећању, погрешно метнуо име девојци „Неера".

[6]) лат. virga, прут; од 4. падежа множине „virgas" постала је наша реч.

[7]) стоа, грчка реч, дворница на стубовима у Атини, у којој је философ Зенон учио.

*

директору, те је тек по договору са овим у нешто више онога регалирати[8]) могао, кога је усрећити хтео.

Па то је све било по оном оделу, које су људи носили, док су у рају живели.

Од учитеља Јове наравно је враћање на учитеља Илију.

Тим се истина враћамо за четири године натраг, али у приповедању јаче је јединство представе него времена.

Учитељ Илија био је онда просветитељ народа у школи добриначкој, кад је попин Јова почео школу полазити. И овај учитељ стоји као особита слика српског сеоског учитеља, па не ће бити од штете, ако му овде фотографију приопштимо.

Учитељ Илија Павишевић учитељовао је у Добринцих целога свога века. Од како је школа у том селу саграђена, лако да није било другога учитеља, па је на тој својој позицији у великом „боју за битисање“[9]) до смрти остао. А учитељовао је преко 40 година.

Кад је попин Јова год. 1824. у школу пошао, био је учитељ Илија већ стар човек; имао је одрасле синове и јако проседу косу на глави. Лице је, наравно, као учитељ бријао цело.

А како не би бријао, кад је господин директор Глиша Гершић обријан по свету ходао; а ко је био директор Гершић, то знаду и унуци и праунуци учитеља, који су срећу или несрећу имали под њим служити.

Директор Гершић био је човек особитих наравних дарова, и пун науке, али прек и бесан преко сваке мере. Пред њим су учитељи у правом смислу речи дрхтали.

---

8) царски или господски угостити.

9) борба за живот; пореди напред стр. 40. напом. 2.

Директор Гершић носио је фрак и чакшире у чизме, а лице је бријао цело: ergo[10]) није било учитеља који би се другачије носио и представљао.

Директор Гершић постављен је директором народних српских школа круга загребачког таки у почетку, кад су наше школе у Угарској уређене биле.[11]) Он је много допринео, да је ова ствар како ваља у ред доведена, и заслужује, да му се портре,[12]) ма и овако од мазала једнога измоловано, познијем времену сачува.

И учитељ Илија ишао је у фраку и чизмама. Да тај фрак није могао завирити ни у најнижега реда салон, то се лако даје помислити; ал' је item[13]) био фрак, и тако се звао. У осталом није ни учитељ Илија имао амбиције, да се у ма каквом па ма само тако званом салону у свом фраку покаже; он је био за сав живот задовољан, кад је у свом фраку код попа Тодора и попа Аћима у Добринцих могао на вечери стајати обучен као нико.

Међутим, ако учитељ Илија није могао са својим фраком стати у први ред фраковске гарде, али је могао служити обрасцем сваком учитељу, што се тиче тачности и уредности у школи.

Међутим, као да је у погледу на певање нека особита судбина гонила попиног Јову.

И учитељ Илија није се могао својим певањем похвалити. Глас је имао добар, али не знам у којој је конзерваторији научио био, да сваком слогу и певаној стихири дода, место паузе или дужине, слог „га“ „ге“ и т. д.

Тако је његова херувимска песма гласила овако: „Иже-ге-ге-ге-ге-ге Хе-ге-ге — ру-гу-гу-гу-гу — ви-ги-ги — ми-ги-ги-ги-ги“ и т. д. Може се мислити, да се мелодија можда и није тако рђаво преливала, али је

10) лат. дакле.

11) то је било трудом Уроша Несторовића 1811. год.

12) франц. portrait, слика.

13) лат. такође.

текст киптио од штампарских погрешака кроз оне стереотипне га, ге, ги, го, гу.

Зато су га и звали у селу више „учитељ Геда“, него учитељ Илија.

Но у толико је лепше било понашање учитељ-Илије на према свим слојевима становништва добриначког, како на према аристокрацији: паросима, нотарошу, кнезу, црквеним туторима и гостионичару, тако и на према бирокрацији: четницима, сеоским бировима и звонарима, пак и на према сталежу трећем, сељацима.

Па кад је већ и попадија Сара казала, да је учитељ Илија мудар човек, онда може сваки то исто о њему рећи, пак и ми овде. Ко је пак била попадија Сара, то, ко је чуо, знаде, а ко није чуо, може чути, ако дотично поглавије ушчита.

Нарочито је пак био учитељ Илија велики библиста — то јест, он је читао Библију целога свога века код куће и у школи, кад год другог каквог званичног или угоднијег посла није имао. Па не само да је очима читао, него и устима. Шапутао је истина у том свом читању, али тако оштро, да се свака реч врло добро чути дала од сваког ђачета, које је држало руке на скамији, а није другове испод скамије задиркивало и штипукало.

Ево учитеља Илије у персони; сад ћемо покушати да га доведемо пред читаоца и у мисли.

Учитељ Илија дошао би каткад и код „госпође поше“ кад му је мали Јова казао, да мајка жари пећ, и да ће бити лепиње. Онда је учитељ узео свој шкрљак, неки бастардски вид француског цилиндра, рекао би деци да читају буквар на глас, а он би се упутио поп-Аћимовој кући, где је већ био стари грк-Петар, па им је онда госпођа поша изнела на тањиру оцта, на ком је насула уља, и метнула пред њих лепињу, која [је] онај час из пећи била извађена, па се димила или боље рећи пушила, као глава каквог футошког кнеза.

Два достојна старине цврккули су пре свега мало мученице, пак су онда ломили лепињу, и умакали у оцат уљем зачињени.

Како би то садашњем ком учитељу годило, не знам, но чини ми се да би излетели и оцат и лепиња на прозор, кад би им се као част предложила; али наш грк-Петар и учитељ Илија тако су уживали у тој простој пак и јевтиној ђаконији, да су им се лица од угодности блистала.

Отишао би учитељ Илија у неколико година по једанпут и у Руму да што купи; и онда је његов један или други син његово место у школи заступао, то јест држао децу у гомили, да се не разиђу кућама.

У таковим часовима бивало је у добриначкој школи догађаја, које би на другом месту Немци назвали „Pagenstreiche“.[14])

Хоћемо новом свету у хатар, а старијем за љубав, и из овога понешто овде да приповедимо.

Једаред оде учитељ Илија „госпођи поши“ на зајутрак,[15]) или управо да кажемо како се онда говорило на „фруштук“.

Ђаци су остали у школи, међу њима и попин Јова.

Прозори нису имали стакала, него су окна била хартијом обложена. Ту код школе скупљали су се на улици и млађи и старији Добринчани, пак један од ових, који је био или најмудрији или најнесташнији, продере прстом хартију на прозору, да види шта се у школи ради. Тим је била у прозору мазгала[16]) пробијена, која истина није била већа него што једно

---

[14]) паж (франц. page), младић који је у краљевском или кнежевском двору постављен за службу; Pagenstreiche, младачке шале и лакрдије. Има од Коцебуа шаљива игра с тим натписом.

[15]) зајутрак и мало ниже зајутраковати, према руском завтракъ, завтракать, доручак, доручковати.

[16]) ма̀зга̄ла, јама, особито на градским зидовима јама кроз коју се пуца, (пушкарница).

око износи, али у толико погибељнија, као што ће се одмах показати.

Док је учитељ зајутраковао, дотле су ђаци наравно у школи виловали. Напоље нису смели изићи, да их свет не види и учитељу не каже, али у соби самој било је несташлука од сваке врсте.

Ко је поред школе прошао, морао је чути у њој необично клопотање, није чудо, што се један и други нашао, да кроз ону и онако провањену мазгалу у школу завири. Да то није било по вољи ђацима, који су у школи скакали, са свим је наравно; учини се веће, како да се том досадном завиркивању доскочи.

Баш у тај час донесе случај некога на прозор те пришпиљи око мазгали. Попин Јова баш је у исти пар скакао дужином школе с једне ноге на другу. Окрене се на крају школе на пети, погледи к прозору, и види да неко тамо у школу жмири. Ко је то, што себи ту слободу узима, то се није могло видети, јер је хартија само сенку показивала. А могло се са свим разумно претпоставити, да то само који од непозваних Добринчана може бити.

Да се тај непозвани цензор са тога издајничког места отера, то је била општа жеља школе, и наравни задатак попиног Јове, који је баш у исти хип[17]) равно као извршитељ целе дружине на згодној позицији стајао.

Као тане из пушке полети овај јунак часом к прозору, наперивши још издаље прст у рупу на прозору. Као пушчано тане у центрум, тако погоди прст Јовин у мазгалу, и — у око које је кроз мазгалу вирило.

Глава, у којој је издајничко око седело, стукне натраг, мазгала остане незаузета, попин Јова провири на њу са своје стране, и види — шта види? Види ужасну прилику! Оно око, које је кроз прозор вирило, које је он на свој прст скоро натакао, било је око — учитељ-Илије. Сав пребледи, пошуњи се, и от-

[17]) тренутак, час.

пузи на место у скамију, а за њим сва остала војска, који преко који испод скамије, створи се на својим седиштима. Ушао је био општи [страх], глас у сваком умре. Није [трајало] дуго, а врата се од школе отворе, и учитељ Илија, страшило, од ког у овом тренутку није могла фантазија измалати страшније, уђе у школу, и пође к свом столу, на ком је стајала Библија, али уједно и мач правде, учитељска шибица.

Но, сад ће бити, шта ће бити — мислио је сваки ђак дршћући.

Но шта буде?

Буде то, што у овом свету врло често бива — ништа!

Учитељ, паметан човек, учини се свему и невешт; отвори своју Библију, и стане даље шапутати, а деци се стану кравити срца у недрима. На скоро повиче учитељ: „Молитву!“ Молитва се очита, и сваки похита „во своја си, славја Бога“, да није било батина!

Још имамо један догађај да наведемо, који је у оно време више смеха приузрочио у Добринцих, него најшаљивија позоришна представа у Бечу.

Учитељ Илија науми ићи у Руму, и пошље свога сина, опет добриначко ђаче, у школу, да држи децу у скупу до свога времена, а он ће послом у Руму да пође.

Овај и сам весео, што нема роде у тичњаку, дотрчи у школу, скочи у њу на једној нози, и повиче: „Децо, не ће доћи тата, отишао је у Руму!“

Дан леп, деца на сигру справна, а у порти око школе велика трава, понајвише висок коров. Позориште је готово, хајд’ да се даје представа.

Какав комад да се даје?

Грга, учитељев син, који тај дан режисерију[18])

[18]) режисер (фр. regisseur) је управник позорнице, који наређује какав ће се комад играти, ко ће коју улогу узети; од тога је начинио Суботић реч режисерија, посао режисеров.

бејаше фактично заузео, повиче: „Ја знам шта ћемо. Хајдемо у порту. Ви ћете се сви посакривати у коров. Ја ћу вас тражити. Па кога ухватим, тога ћу вући за уши, а који утече, тај ће сачувати своје уши. Али кад ја пођем тражити вас по корову, онда ћеш ти, кад ти близу дођем, викати: му! му! па онда бежи, а ја ћу за тобом. Кад се приближим теби, а ти ћеш викати: кукуреку! ти: га-га-га-га! ти: ме! ти: ихиха! ти: хам-хам! Дакле, ја ћу се окренути овамо, а ви сви у коров, па се посакривајте."

Ови прсну куд који у коров и посакривају се.

Грга је гледао школи, која му је с лица стајала.

Међутим тек се бејаху другови посакривали, а Грга ободе ноге у ледину па беж'!

Учитељ Илија не добије кола, па место да иде у Руму, а он дође у школу. Грга га опази, па остави и другове, и игру и побегне куда му бејаше најпрече.

Учитељ Илија уђе у школу. Нема ђака!

Изиђе у порту — нема никог, ни самога Грге!

Пође кроз коров да види, нису ли са друге стране цркве. У том ходу наиђе на једнога од оних, који се бејаху сакрили. Овај како осети, да му се неко приближује, мислећи да је то Грга, стане викати: ихиха! ихиха! Учитељ чује, па му приступи, и ухвати га за уши, а онај кад види ко га чупа, ни да писне, него пола мртав одјури кроз коров, па управо у школу.

Учитељ пође даље. Наједаред стане неко пред њим викати: кукуреку! Опет учитељ продрма певача за ухо, а овај удари трагом онога првога. И тако сви редом одиграју своју улогу, и састану се онде, где се нису надали, у школи. Сви су избечили очи, па гледе један у другог. Није им било чисто, је ли доиста прави учитељ Илија, или им је Грга лагао.

Грга се бејаше сакрио негде за чардак опћински у порти, па ћуташе, нема га у школу да дође.

Место Грге појави се на послетку на вратих учитељ Илија, прави, правцати.

Сваки је стрепио од онога, што ће да дође.

Учитељ метне наочари на нос, погледи мрко по свом полумртвом стаду у св. Сави, па онда раствори усне. Како није имао бркова, видело се свако мицање усана му. Пружи руку к шибици. Јао наопако, сад ће бити, што ће бити! Међутим узме учитељ место шибице своју Библију и проговори: „Молитву!“ Е, то је из другог гласа! Громогласно зазуји у школи: „Во имја оца!“ Што је ко добио у корову, то му је била каштига: мир се у Европи, хоћу рећи у школи, не наруши. А Грга, кад је чуо молитву, дошука се полагано у школу. Међутим, само је то штета, што не бејаше ту фотографа, да му скине ону атитиду,[19]) коју је том приликом приказивао.

Овај учитељ Илија казао би више пута матери свога ученика: „Госпођа-пошо, ово вам дете има фину кожицу на мозгу; ово ће вам се дете добро учити. Само да вам буде жив и здрав.“

Колико је било спонтанеитета[20]) у овој изјави, колико ли се мора отписати на рачун лепиње госпође поше, то се није ни до дан-данас разбистрило: али је са свим чисто бистро, да је учитељ Илија друге назоре имао о одношају мозга к интелектуалним способностима човека. Код њега је све зависило, од оне кожице, у коју је мозак завијен; ако је ова била танка, добро је, а ако се ова зажуљила, онда нема те шибице, која би азбуку у тај мозак утерала.

На сваки начин интересантна ствар за физиологе. Не знам имају ли они овај назор у хисторији своје знаности забележен, или немају. Ако имају, добиће у учитељу Илији нов доказ за то, да је овај назор код оних барем учењака постојао, који су дан ноћ

[19]) франц. attitude, држање тела (Stellung).

[20]) спонтанеитет, нем.-лат. реч, своја вођа, своја побуда.

Библију читали; ако немају, биће нам зацело захвални, што им ту празнину у науци овим попунисмо.

А незаборављени учитељ заиграће и у гробу, што му је ученик име у физиологију европску увео.

Ову сам партију срећно дакле испунио, говорећи о свему другом, само не о оном, чим сам започео.

У првим годинама мога живота и немам ти ништа друго казати, него да сам био згебица, којој пара нема.

Почео сам се патити јошт на мајчином недру.

Док ме је мати могла дојити, напредовао сам добро; али кад ми мајку прси заболе, буду принуђени дати ме једној пријатељици, која је имала сина истога доба.

Него је моја помајка канда имала више бриге о свом рођеном сину, а овај је морао имате врло добар апетит. Следство тога било је, да сам ја мало хране добијао; омршавио, изгецавио, тако да сам се после с тешком муком могао опоравити.

Сваки час заковрнуо сам, као да ми је главна задаћа била сиротој мајци сваки час смртни страх у срце уливати. А она је ту згебицу ипак тако јако, тако топло љубила!

А по свој прилици, да [је] том много узрока лежало у начину како су ме држали.

Увијали су ме и у фланел и у кожу, па онда, држали у врућој соби, у којој је, како сад судим, морало бити најмање 18—20 гради топлине.

Но добра моја нарав одбије све опасне атаке[21]) на мој живот.

Кад сам отишао од куће, нисам се тако строго држао кућевног адета, па сам био много здравији и кочопернији.

---

[21]) франц. attaque, непријатељска навала.

Једна корист, а та је повелика, извирала је из овога мога боловања за мене, што ми је мати морала и дан и ноћ око мене бити, певати ми и приповедати ми, и морала ме је свуда са собом вуцарити, те сам сав народни живот још у најнежнијој младости у душу увукао.

Морам казати да је ово моје слаботисање трајало до седам година.

ДОБРИНАЧКИ ЖИВОТ

У Осеку 3/15. јула 1881.

Драги мој сине Браниславе!

Суботић позива својега сина, који се справља за живот, кад добије мало времена, да развије ово очино писмо, па да се у мислима вијне у време младости очеве у „зелене Добринце“ у којима се игра идила његова детињства

Добринце је назвао „зеленим“ стога, „што мало има у Срему села која толико дрва пред кућама, у двориштима и у воћњацима имају па се представљају оку као једна велика башта... Кроз село иде Јарчина, а то је онај канал, који је римски цар Пробо[1]) копати дао, да своје војнике забави, кад у време мира нису војничке забаве имали. Но војници се побуне те свога цара убију“.

Тај канал је ретко кад имао воде, пак и онда је местимице понајвише блато, у којем беше чикова. Његови другови су, вадећи чикове, заборављали на школу. И он се око тога посла први пут огрешио о школске законе. Али дође мати, посаветује га и одведе у школу.

Кад је умрла попадија Сара, „спадоше са Добринаца оне вилинске чини“. Бивао је и после у Добринцима, за живота очина, али изгубише ону драж.

Цео живот добриначки била је једна цела, непрекинута идила у животу твога оца.

Како је то дивно било, кад ме је мајка у ђурђевској ноћи пробудила, а из далека се чују мили гласи из младих грла песме:

---

[1]) био је цар 276—282. после Хр.

Пораниле девојке, Јело, је!
Јело, добра девојко!

Нѐ да ти се чинило, него си доиста чуо, како то саме праве виле певају!

Или кад пред вече беру ивањско цвеће по пољу, па певају:

Ивањско цвеће,
Ивањско цвеће, петровско!

Па кад се први дан Божића проспу коњаници по селу, све лепши момак од лепшега, у снегобелој кошуљи, ма да је цича зима, а коњи им украшени лепим ћилимима; један лепши од другог, па терају Ирода из села!

Сватови из оног доба били су сви тако славни, тако сјајни, као сватови Чарнојевић-Ива, или сватови који су ишли по девојку „у Леђану граду бијеломе!“

Видео сам касније сватове српског књаза Михаила, а и сватове цара Франца Јосипа; ови су били сјајнији, богатији, господскији: али оних чини не имадоше, као сватови добриначког којег великаша од године 1825—1830.

А кад су сахрањивали какву младу девојку, па јој дрȗге носиле барјаке, а мајка за мртвачким сандуком нариче, да срце човеку пукне од жалости у прсима. Па како то звона тужно звоне, па како то деца тужно „Свјати Боже“ поју! То се тек само могло тако видети и осећати у Добринцих.

А кад се носила литија на жита о Маркову Дне!

Па кад се сиграсмо шапца у порти код цркве! Онај први повлак срца, које још спаваше на недру прве најнежније младости, које привезиваше ноги крила, да што пре ухвати издајницу, која пусти пријатељску милу ручицу, и полети тобоже жељом за другом руком, другим билом!

Но још најдубље дира човека вече и ноћ.

Вече је и прва пола ноћи на селу, рекао би, сеоски соаре.[2])

Расветљење је много сјајније и много бајније, него икоје дворане у Бечу и Паризу.

Она грдна дворана, коју село у том случају представља, нема ни у ком граду равне.

Ево да њеног оног плавог, чистог, летњег неба са својим дивним звездама нема нигде у граду са великим градским зградама.

А ону чудесну светлост пунога месеца са тим звезданим, ведрим небом одозго, и оним декорацијама, дрвима око пута и баштама пуним воћака, не даје никакви канделабри[3]) затворене дворане, па била ова ма како искиђена свакојаким ексотичним[4]) грмљем.

Истина да нема на селу никакве војничке банде, да на том соареу свира, али има супштитута[5]) који су у складу са расветљењем и декорацијама, па чудесно дирају у душу човека.

Посред села иду волујска кола натоварена са снопови. У ово време раде Добринчани као мрави и дању и ноћу.

Дрвене осовине кврче под силним теретом хране светске, као жица на виолини под дубоким арпеђом.[6])

Возач иде поред волова са дугачком хајкачом, и звиждуче оне сеоске песме, које су за те послове рекао бих нрописане.

Каткад повиче на једног или другог вола — а шест их су упрегнути — „хаис!“ или „стухо!“ и завитла[в] хајкачом непослушнога опомене, да је полиција близу њега.

Онда пусти грло за два за три стиха: „Гором језди Краљевићу Марко...“ па прекине песму опоменом: „хајс Пероња!“

---

[2]) франц. soirée, сéло у вече. [3]) candélabre (лат.-франц.) свећњак са више огранака. [4]) грч.-нем. реч, стран, необичан. [5]) лат. реч, заменик. [6]) тал. arpeggio, у музици овај израз значи да се у акорду тонови не ударају заједно, него једно за другим, као на харфи.

И то тако, у кратким паузама, понавља се.

Са црквеног торња захучи каткад совељуга своју строфу и антистрофу[7]) као глас из гроба.

Концерти од жаба, и лавеж од паса у даљини прате сваки глас, јек или шум ноћи.

Концерти жаба у ово доба, у миру ноћи и сјајној месечини има заиста своје особите дражи, а лавеж паса долази као гласови ноћних стражара у каквом логору.

А свежина ноћи и чудесне прилике свакога предмета на месечини чине, да се човеку тај свет укаже светом другим, бајним, вилинским.

У такова вечера седео је твој отац, кад је већ одрастао и о феријама кући дошао, са твојим стрицем често пута до поноћи и уживао је диволу вечери, а при том му је старији брат казивао, што је читао у немачким песницима.

Зими је опет твоја стара мајка нов живот ноћи давала.

Она је ранила. Ко је на селу одрастао, он ће знати, шта то значи. Теби пак морам казати шта је.

На селу се леже зими врло рано. Кокошке на дрва, а људи у кревет: то бива у једно време, од прилике како се гушће вече спусти.

Радиље се дакле набрзо наспавају, па онда устану, и преду или саме или се по две три састану.

Колико је пута моја мати била већ у поноћи код преслице.

Кад има друштва, онда се слатко разговарају поред преслице, и ту се чују све новине сеоске, све плетке и плеткице, и сама chronique scandaleuse[8]) сеоског друштва.

---

[7]) грч. реч, друга строфа песме коју певаше хор у грчком позоришту, прва се зваше строфа.

[8]) франц. скандалозна хроника, приче о скандалозним догађајима на пр. једнога места.

И народне приповести и гатке често се у те разговоре помешају.

Сећам се, да сам се једаред пробудио, па чувши неколико речи, нисам нипошто даље заспати могао.

„Кад ћеш прати, дијете?“ запитала је моја мати млађу своју комшиницу, што бејаше дошла код ње да преде.

„Ја мислим у други уторак, мајко!“

„А како би ти прала у уторак?“ запита мати чудећи се.

„А зар не ваља у уторак прати?“

„Не ваља, да како. Зар ти не знаш ону песму:

Подољкиња загоркињу виче:
„Загоркињо, моја мила друго,
„Дођи амо, да у лов идемо,
„Да стрељамо по гори јунаке,
„Кога није сачувала мајка,
„Од урока и од урезника,[9])
„Уторничког прања и мотања
„И бијелог хлеба недељнога.“

„А сад ћу ти једну да приноведим, што ми је казивала кума-Наста“.

„Де реци, мајко, баш ће добро бити да ме научиш.“

„Насти је говорила покојна Кумрија, да не ваља у уторак прати. А ако већ мора, а она нека све по кући поизврћа, да ништа не стоји, како се обично веша или меће.

Наста мораде у уторак прати и устане баш у поноћи. Вода јој је у великом котлу на ватри непрестано врила. Она најпре поизвраћа све у кухињи, па онда стане прати.

Ал’ ето ти куцне неко на вратих од кујне.

— Ко си? запита Наста, и сва јој се кожа најежи од ужаса.

---

[9]) у̏резнӣк, урезници, на ткању крајеви конаца, који се не могу више откати те их одсеку. Жене гатају да урезницима не ваља шити ништа што се носи на себи (Вук.)

— Отвори, што ме питаш? добије за одговор.

Али Наста се притаји. Ноге под њом изумрле, грло јој се стегне, да није могла ни речи проговорити.

Споља се сад зачује:

— Отвори, тањиру, али су тањири били извраћени, па се ни један не маче с места.

— Отвори, ступо![10]) И ступа је била изврнута, те је остала на свом месту.

Сад започне оно споља ређати све ствари редом, но и ове се не макнуше с места.

Но бејаше за великим лонцем на полици други, мали, кога Наста није ни на ум узела.

Сад повиче споља: — Отвори, лончићу!

Лончић скочи са полице као да је оживео, па пође управо кујинским вратима.

Насту мало кап не удари. Но ипак се освести, скочи и зграби лончић, те и њега преврне.

Сад се чује споља: — Захвали оној, која те научи, а тебе би Уторак у том котлу до зоре већ обарио.

Наста сирота погаси ватру, остави корито, па брже боље у постељу. И онда је било све мирно.“

„Хвалим те, Боже!“ повиче комшиница и стане се крстити. „Добро те ми казасте. А ја би доиста у уторак прала, па како нисам ништа о том знала, то би ме нашли обарену, кад би у зору дошли, да видите, шта ради ваша комшиница.“

Ја се под поњавом згурим, па се преко главе покријем, сваки час очекујући, да Уторак на врата шкљоцне и лончић позове да му отвори.

Нема те трагедије Шекспирове, која ће такав ужас у слушатеља и гледатеље бацити, као ова проста гатка што ужасава слушатеље, кад се у поноћи казује, а гдеко и полубудан слуша.

---

[10]) сту̑па, аван (од дрвета.).

Нигде човек не живи тако у дослуку[11]) са природом као на селу. На селу има пролеће и лето, зима и јесен, гром и бура, ведро јутро и лепо вече са свим други .одношај к човеку него у граду; они су једно, док у граду човека дели од природе и посао, и стан, и растојање, и начин живота, и ноћне забаве, и уметности.

Ако је слободно рећи: у селу је природа изнета на сто човека цела, пуна, свежа, а у граду добијају људи од ње мале порције, ауфлауфе,[12]) и са леда.

На селу је живот човека дубљи, у граду шири.

На селу човек снива, у граду ринта.

Село одгаја песника душе, град разума.

Погледајмо јабуку на селу, и у граду.

У селу даје јабука сенку хладовиту, а на гранама јој се љуља румени плод пун сока и једрине.

Врућина св. Илије хоће земљу да раствори.

Човек у селу, ослобођен сваких хаљина, које град неоставно иште, легне на простирку под јабуку.

Благи премда топли ветрић растерује му усијане вале око тела, а даје му свеж и чист зрак за дисање.

Над главом му се румене дивне јабуке, омиљени плод како Афродите[13]), тако и праматере Еве.

Он пружи руку, дохвати плод, који најлепше изгледа, и загризе га. Сок, како га је природа у јабуку улила, проспе му се по устих и зачињава га дивним соком.

У граду леже јабуке и по више недеља узбране у затвореној згради, сунце их и не види, благотворни сок, којега из стабла свога добија, пресечен је од њега. Јабука је устојала, а то све више.

---

[11]) турска реч, дослук, пријатељство, (дост, пријатељ).

[12]) нем. Auflauf, врста слаткиша.

[13]) грчка реч Aphrodite (код Латина Venus), богиња љубави.

Још ћу ти споменути једно из мога добриначког живота.

Кад сам на веће школе отишао и знање своје раширио, дошао бих у јесен кући на ферије.

Онда бих се шетао пред вечер, кад се сунце спушта, по пространом пашњаку око села.

Често су ми долазиле мисли сад оваке, сад онаке. Али најмилија ми је мисао била, да научим права, пак да браним правицу од насиља, да браним народ од нападаја, да, и самој домовини да послужим као заступник напрема другим државама на корист и славу.

Ово ми је била слика мога живота, који се пред мојим очима развијао.

Је ли било у њој истине, и колико, то се даје од свакога видети, који зна, како се тај живот мој у истини развио.

Неке су се црте оживотвориле; али је као у опште сан био много лепши, узвишенији, божанственији него јава.

КАРЛОВЦИ

У Осеку, у новембру 1882.

Драги зете!

Знајући, да тебе занима све, што се односи на „православије“, да ће те дакле као православног par excellence[1]) особито занимати све, што се тиче митрополитске цркве у Карловцих, и у опште Карловаца по себи, управљам ово писмо на тебе.

Са доласком на гимназију у Карловце, ступио сам једном ногом на даске позоришта, које се зове „живот“.

Са одласком из Карловаца, кад сам свршио гимназију, стајао сам већ са обе ноге на тој позорници.

Већ сам у смерним улогама био неколико пута и пред публиком.

Већ сам био ступио и у непосредни одношај са светом, који је, ма да врло лак и слаб за друге бејаше у толико јачи и силнији био за мене.

Ту сам се нашао у врло сјајном, важном, славном и могућном друштву.

Ја сам истина био у почетку пуна, округла, повелика ништица, али међу оним другим члановима друштва било је олинâ[2]) од врло велике вредности.

---

[1]) франц. пар екселанс, нарочито. [2]) хрв., количина.

Сад је то друштво од толике веће занимљивости, што су се од оно доба све особе потпуно развиле, своје треће актове изиграле, а понајвише игру своју и завршиле, што их од нас раставља непровидна завеса, која се за сваким човеком спушта, кад га у гроб положе.

Пре свега и пре од свију стоји ту горостасна слика митрополита Стевана Стратимировића.

Стратимировић је и до дан-данас најсјајнија слика на небу наше цркве у овим странама.

Онда је био стар господин, тако леп, тако добро сахрањен, да га је била милина гледати.

Не знам како се указивао очима старијега света: али пред млађом генерацијом у опште стајао је пред сваким, као што се приметити дало, као оживотворени оличени високи aукторитет.

Његово је право коло било изумрло; ваљда није било у Карловцих а и у народу нашем човека, који га је другачије знао него као митрополита.

Скоро 50 година седео је он на митрополитском престолу Арсенија патриарха.[3])

Његово име спомињало се више пута непосредно поред имена кнеза Метерниха.[4])

Знало се, да га цар Франц I. много уважава не само као милију особу, него као једног од првих државника своје царевине.

Ордени важе много и дан-данас у очима обичног света, а онда су били много што више; брилијантска звезда на прсима Стратимировићевим блистала се исто тако као најсјајнија звезда на ведром, летњем ноћном небу, а код многих и већма.

Он је био установитељ српске гимназије у Кар-

[3]) Стратимировић је седео на престолу патриарха Арсенија Чарнојевића од 1790—1836. год.

[4]) аустријски државник, скоро четрдесет година душа аустријске спољашње и унутрашње политике; умро 1858.

ловцих и православне богословије за нашу цркву у овим странама.[5])

Он је установио благодејаније и конвикт за нашу сиротињу, коју је срце к наукама вукло, а празан џеп оцева за сеоске ледине привезивао.

То је толико много значило, да га је сваки највећим добротвором народа и цркве сматрати морао.

Он је кроз много година крвав бојак водио са католичком црквом, која је наваљивала и наваљивала, да се укине стари календар наше цркве, а у ову уведе нови календар, којим се католичка црква служила.

Гетинга,[6]) то је тако значило нашем као у своје време Атина римском уху. А Стратимировић је био члан гетиншког свеучилишта.

Лукијан Мушицки, певац „Гласа Народољупца“ и „Шишатовачке Арфе“, озарио је лик Стратимировићев нај јаснијим зрацима светлости Олимпа и Пинда.[7])

Можеш мислити, шта је тим данима био митрополит Стратимировић.

Он је међу нама ходао као жива слика прошлости по храму садашњости, као највећи и најславнији од дедова међу унуци и праунуци.

Aукторитет је имао неописан; са две речи, али потпуно значајнима: био је aукторитет сам.

Сваки дан било је код њега у јутру јутрење у сали, у вече вечерње; и никада није он изостао. Кад је био болешљив, онда је у другој соби у кућној одећи присуствовао.

А на великом вечерњу у суботу, а и очи сваког великог празника, пак на служби о овима видео си га свагда у цркви у његовом столу.

---

[5]) Гимназија је основана год. 1791., богословија 1794.

[6]) Göttingen, окружна варош у Прусији у округу Hildesheim. Од 1737. има универзитет. Стратимировић је ради својих археолошких и истор. радова постао год. 1817. чланом кр. ученог друштва гетиншког (Шафарик Südsl Schr.)

[7]) Olympos, брег у Тесалији, на којем су по причању старих Грка становали богови; Pindos, брег између Тесалије, Епира и Маћедоније на којем становаху Музе.

Кад су га чираци после службе у двор отпратили, добио је сваки чирак по цванцику . . . па то се отимало за чираке, као да су од злата.

Богословија је под њим цветала. Штудије, које је онда написао Мушицки и Стојковић, предавале су се све до године 1872., кад су нови професори из Кијева дошли, и своја предавања увели.

Но ипак је било разлике.

Штудије те све су се више и више „сокрашчавале,“ док нису стале на десетак табака.

Пак и опет патријарх Маширевић није хтео да зна за магистра Костића, кад је овај из Русије дошао, и нудио се за учитеља на Богословији, ако му се допусти, да предаје као мирски.

Овај је говорио о наукама, како се на кијевској академији предају; а патријарх стежући устима одговорио: „Све то има и у нашим богословским штудијама, само „сокрашчено.“

Под Стратимировићем стајала је Богословија непрепорно на највишем ступњу, у сваком погледу, него после њега.

Па тако је било и са Гимназијом. Карловачка гимназија, која је имала леп глас свуда по Мађарској, опадала је после њега све више и више, док није после, почев од 1848., своје име новосадској сасвим уступила.

А тако је било и [са] служењем у цркви, и са црквеним пјенијем.

Кад споменух црквено служење, морам да споменем епископа новосадског Гедеона Петровића, кога сам више пута видео, кад је на четири мркова у Карловце дојурио.

Он је био љубимац митрополита Стратимировића.

Служио је као светац. Ја нисам имао среће видети га, кад служи.; а можда сам га и видео, али то заборавио. Него ово што кажем, говорим по оном, што је сав свет онда говорио.

Епископ Петровић био је мудар човек. Знао је ћутати као да је водом заливен. Говорило се, да је митрополита Стратимировића више пута задржао, да се није пренаглио или посекао.

Још је једног таквог мудраца имао митрополит Стратимировић у свом двору непосредно уз себе.

То је био Лазаревић, његов major domo.[8])

Ово је био један од најчуднијих људи, које сам познавао.

Није био висока рода, а ни велике науке; а није се по вишим круговима много гибао. Али таковог потпуног дворског маршала [ни] код каквог Serenissimus-a[9]) у Немачкој ниси могао лако наћи.

Увек чисто обучен, обријан, удешен, као из кутије.

Митрополиту је тако знао угодити, да овај није могао бити без њега.

Повисок, ситан човек; корак му је био тако лак, еластичан, а при том сигуран, као год у мачке.

Сматрали су га као fac totum[10]) митрополита Стратимировића. Није нико могао добити парохије и протопопијата, ван преко њега.

Говорило се, да је при тим пословима но гдекоја златна грана за њега отпала; али за митрополита самог није се ништа говорило.

Наши су архиепископи и епископи живели кроз читаво једно столеће од онога, што су од народа добијали.

Знамо да се у то име много истеривало.

На конгресу од 1769. године[11]) биле су скандалозне тужбе против свију скоро епископа.

Па та се навика продужила и у XIX. веку.

---

[8]) лат. major domus, код старих франачких краљева тако се зваше најугледнији доглавник, који беше уједно и државни министар. [9]) лат. реч, титула кнежева: Височанство. [10]) лат. све и сва. [11]) у ркп., јамачно забуном, стоји 1869.

Митрополит Станковић учинио је крај тому. За његова митрополисања није нико смео то ни напоменути.

У Темишвару под Живковићем епископом цветала је та отровна биљка у велико.

Његов брат Паја, адвокат граничарски, био је његов финанц-министар, који је знао из камена изцедити уље у том погледу. Ту су се јавно лицитирале парохије: ко да више.

И епископ Платон терао је у Новом Саду ту операцију у знаменитом опсегу. Он је имао сина, па се старао за њега. Но овај млад човек назебе у зиму год. 1854., добије запаљење утробе и опскрби се у мрачном гробу за свагда.

Но навика не да се тако лако сахранити, као мртав човек. И после смрти синовљеве, укаљао је по који пут руке епископ Платон без нужде и невоље.

И епископа Јовановића у карловачкој дијецези кривили су јако ради овога порока.

А највише ми је жао, што морам за љубав истини и о епископу Мушицком забележити, да је парохије продавао.

Његов финанц-министар био је Севастијан Илић, игуман гомирски. Ради тога су се после родиле расправе између епископа и игумана.

Но не ћу даље ову неугодну сцену развијати. Под Рајачићем митрополитом откинули су млађи што је ко кад могао.

За једнога сам чуо из поуздана извора, да је једном сиромаху, који је парохију тражио, рекао: „Донеси оволико, па ју имаш.“

„Али немам, господине, ништа, само нешто мало прња, у које лежемо ја, жена и деца, и чим се покривамо.“

„Продај јастук испод главе, па донеси; док не подмириш потпуно, што сам ти казао, не ћеш добити парохије, па мир.“

Било па и прошло. Од Рајачића овамо није се више и тога чуло, да су млађи узимали. Барем се све увија густом копреном, ако што кад и бива. Надати се можемо, да ће дух наших дана тога отровног црва сасвим угушити и уништити.

За мога ђаковања у Карловцих познао сам и епископа Путника, личност импозантну, спољашњост господску, манире каваљерске.

Он је био рођак митрополита Путника; овај је био покровитељ митрополита Стратимировића, а ово је после потпомогло Путника млађег. Овај је најпре био епископом у Пакрацу, а после је прешао у темишварску дијецезу. У опште се мислило, да је епископ Путник одређен, да замени митрополита Стратимировића на столици архиепископској. Но он умре прије него Стратимировић, и тако се ово место сачува за другога.

У оно време био је у Карловцих у двору архимандрит[12]) Нако. Он је стајао на лепу гласу; био је поштен човек и честит калуђер.

Био је у двору митрополитовом као искушеник Јевта Јовановић, који се справљаше, да уђе у калуђере; човек лепог стаса и врло интелигентних великих очију. Он је после био епископ у Карловцу, и написао је граматику црквено-словенског језика.

У исто време био је такођер у канцеларији митрополитској Андрија Шагуна, Роман. За овога се говорило, да га је митрополит примио, да у њему добије кандидата за влашке дијецезе у својој митрополији.

Шагуна је био доста налик на Јевту Јовановића: висок, крупан, с великим очима. Код њега су хвалили светску углађеност. Касније је био архимандритом у Шишатовцу, и епископ у Ердељу.

Године 1851. крене Шагуна питање о Митрополији Романској, којој да спадају дијецезе арадска,

---

[12]) раковачки.

ердељска и једна нова, која да се створи из крајева влашких дијецеза темишварске и вршачке са седиштем у Лугошу.

Питање ово имало је велики замашај за српску хијерархију; ова се одупре својски. Борба је трајала дуго, и сврши се у корист Романа. Ови добију своје дијецезе и митрополију, и Шагуна постане романским митрополитом.

За мога бављења у Карловцих завладичили су се: Станковић, Рајачић, Платон Атанацковић и Стојковић.[13])

Станковић је био касније митрополитом, Платон епископом новосадским, и радио је као стар човек много за потребе школе и цркве. Стојковић је ступио као врло знаменита особа на поље наше црквене повести. Он је био у два пута, на саборима од године 1872. и 1879., изабран знаменитом већином гласова за патријарха српског; али га цар неусхте никада потврдити.

Ово ти причам зато, да видиш, како често у садашњости с нама живе људи, који се касније на површје живота народног, црквеног или политичног дижу, а ми их гледамо и у њима видимо само обичне људе.

Рајачић је такођер био митрополитом, у његовој особи врати се у нашој цркви наслов патријарха, као прејамника патријарха пећког.

У Карловцих је живео у оно време Павао гроф Бранковић. Он није ништа видео, и зато је чисто за себе живео. И данас га се сећам како је изгледао. Глава особито значајна, пуна крупних црта, за молера објект неисказано захвалан. Он је после буне од године 1848. живео у Новом Саду, и тамо је и умро. Сахрањен је код јовановске цркве у порти.

13) Овде је Суботић погрешно забележио; Платон се завладичио 1839., Стојковић чак 1853., а он је био у Карловцима ђак од 1828—1834.

Од знаменитијих људи живео је онда у Карловци управитељ гимназије Јаша Гершић.[14]) Човек пун знања, али плашљив као зец. Говорило се, да има написану опширну историју Српског Народа; али ниси му смео ни споменути да је изда. „После моје смрти," говорио је, „радите с њом што хоћете." Бојао се ужасно критике. Је ли се што нашло после смрти му, то нисам дознао, премда сам био у пријатељском одношају са његовим синовцем Пајом Грчићем, који је око стрица био, кад је овај умро, а после је живео као адвокат у Вуковару, и са мном се у свим питањима ондашњег нашег политичног и народног живота потпуно слагао. Није ми знао ништа казати о томе.

И други Гершић, Глиша, управитељ народних малих школа у загребачком окружију, становао је и живео у Карловцих. Држали су га за врло учена човека; био је на гласу као најбољи латинац, али није ништа нити урадио нити написао.

Једаред сам добио код њега опкладу. Живео је у пријатељском одношају са мојим родитељима. Зато је и са мном шалу заметнуо.

И ја сам се држао за неког јаког латинца.

Једанпут сам био код њега.

„Знаш ли ти латински?"

„Знам!"

„А знаш ли баш сваку реч?

„Не знам баш сваку реч, али знам прилично!

„А је л' ти позната реч „fatum?""

„Јест."

„Па откуд долази?"

Ја се мало станем мислити и сетим се.

Но пре него што ја кажем, он употреби моје ћутање да што профитира, јер помисли, да ја ћутим што не знам.

„Чекај да се опкладимо! хоћеш ли?"

---

[14]) Суб. пише и Гершић и Грчић.

„Хоћу.“

„Добро. Ако погодиш откуд долази fatum, даћу ти ћурка; ако не погодиш, онда ће ми твој отац дати два.“

„Добро!“

„Ал' одистом.“

„Добро!“

„Дакле сад говори“.

„Fatum долази од глагола for, faris, fatum.“ [15])

„А гле ти хунцута! Та ти доби ћурка.“

„А Ви изгубисте два!“

„Што ћу му, де! Приправи се само добро за ћурка! Хоћеш жива или печена?“

„Мени свеједно!“

„Послаћу ти га!“

Је ли послао није ли, не знам. То знам, да тог ћурка нисам видео ни жива ни печена! А да сам ја изгубио опкладу, одлетеше два ћурка из Добринаца управо у директорову авлију.

Био је особити певац. Ниси га се могао наслушати. Био је љут као змија, бојали су га се учитељи као грома. Он је био један од оних органа, који су Несторовићеве школе по народу нашем заводили.[16]) И заиста су за кратко време много учинили.

Несторовића нисам никад видео. Али му се име у оно доба јако у народу славило.

У Карловцима је онда живео и Паво Берић, митрополитов секретар. Славио се као учен човек. Писао је и песме у Српском Летопису.[17])

Нашим гимназистама био је по том знаменит, што је био мало старији човек, а узео за жену младу,

---

[15]) лат. for, објављујем, казујем; fatum, изрека, пророштво, судбина. [16]) Урош Несторовић беше врховни надзорник православних школа у Угарској од 1810. до 1825. год.; израдио је да се подигла сентандрејска (сад сомборска) учитељска школа и да се преудесиле наше основне школе. [17]) само једну оду у 14. књ. „Летописа“ за 1828. г.

најлепшу девојчицу како у Карловцих тако и надалеко око Карловаца.

Ова лепотица била је кћи Коларовића,[18]) грађанина Карловачког, а да је позната била Виланду у његово млађе доба, не би фалило, би је овечио као Лаиду III.[19])

Видео сам у Карловцих у прво време мога бављења и епископе Нестора Јоановића, арадског, и Манојловића, темишварског, али се једва сећам како су изгледали.

Ове спомињем само као чланове наше хијерархије високе; но нити су онда имали какво име у свету, нити су га после прославили.

За мога живота у Карловцима бавио се тамо једне године и славни наш Милован Видаковић. Он је онда био префект Караматиног сина.

Ту сам га први пут видео у његовом шкуро модром фраку и хлаћама у чизме. Огртао се и онда већ доста обсолетним шлифером од 7. јачица,[20]) а на глави имао је калпак од самура.

Онда је писао Милену Срикињу у Енглеској.[21]) Лице врло благо и симпатично. Понашање смерно.

На гимназији учили су од знаменитијих професора осим управитеља Јаше Гершића, професор Глиша Лазић, крупан, леп човек. Гласао [је] у консесима,[22]) где су се судили преступци гимназијалаца. Предавао је науке математичне и природословне. У овима се одликовао, особито у ботаници. Дивна флора карловачка послу-

---

[18]) Емануило Коларовић, названи „тринаести апостол;“ писао је нешто у 9. и 15. књ. „Летописа.“

[19]) Christoph Martin Wieland (1733—1813.), знаменит писац романа. Laïs, звале су се у старој Грчкој две коринтске хетере. Старија је имала односа са философом Аристипом. То је приказао Виланд у својем роману „Aristipp und einige seiner Zeitgenossen“ (4 свеске, 1800—1802.)

[20]) лат. obsoletus, изношен; шлифер, нека врста јапунцета са огрлицама.

[21]) Суб. мисли овде дело Видаковићево „Силоанъ и Милена, Сербкіня у Енглеской, повѣсть морална“, које је изашло 1829. г.

[22]) лат. consessus, седница.

жила га је са неколико ненознатих шпеција, које је ерфуртском[23]) друштву приопћио, те га је својим чланом учинило. Знао је више стотина имена за биљке из народних уста. То му је била мила наука, те смо и ми ученици у њој далеко више напредовали него ма којој гимназији Мађарске онога доба.

Директор Јаша Гершић у хисторији, и професор Глиша Лазић у ботаници били су доиста дике Гимназије Карловачке.

Напротив пак предавао је Гершић латинску прозодију, а Лазић математику и геометрију тако слабо, да су ученици својом ревности на некојих местих јачи били од учитеља.

Сиромах директор био је у прозодији тако везан, да се није смео слободно мицати; а код Лазића било је случајева, где је један и други бистријег ума ученик боље излазио на крај са задаћама, него учитељ.

Ово се не бележи, да буде овим заслужним мужевима на замерку; они су се трудили доиста и у овој струци поштено. Али нису били тако приправљени, а том је крива школа, у којој су они учили.

У опште у оно време није било онога бодрога и живахнога духа за учење, као што се касније показао.

Био је један учитељ[24]) на Карловачкој Гимназији, који никако није могао у сломцима најпростијег вида дотле [да] дотера, да сваког школског сата, кад се учио рачун, не запне тако, да се морао служити сунђером на место Александровог мача, што је Гордијев чвор[25]) пресекао.

[23]) На књигама, које је Лазић издао 1836 год., потписује се он „ученог содружства ботаническог Регенсбургског ъ членъ“ (Новак. Библиогр. бр. 963. 964.) [24]) на страни је Суб. поред овога места плајвазом додао „Лукић“; заиста је у карловачкој гимназији од 1817—1853. био професор математике Василије Лукић (Програм карл. гимн. 1890 91. [25]) управо „гордијски чвор“, који је, како се прича, био тако вешто завезан да га нико није могао одрешити; чувао се у Гордију, у Фригији. Александар Велики га је мачем пресекао и тако га одрешио. Стога се гордијским чвором зове свака заплетена ствар која се мора насилно решити.

Било је опет тако слабих латина, да се Бредер често срамотио, ко уз њега на катедри седи.

Немачки језик, то је био једини предмет, који су из праксе знали; и карловачки ђаци били су у том језику напреднији од ученика свих других мађарских гимназија.

И на латински се језик доста пазило. Пета и шеста школа учинила је том језику велику услугу.

Ту је предавао латински језик, реторику и песнословство директор Гершић, а он је био у граматици тога језика јак. Он је управо учинио, да је у оно време важило, да су карловачки ђаци бољи латини на перу, него из других гимназија; напротив пак, давале су мађарске гимназије латине који су много лакше и више латински говорили, премда им је нарочито синтакса у многом била више нелатинска.

Науке су се предавале у Карловачкој Гимназији на немачком језику. Зашто то? Јер су Карловци лежали у Петроварадинској Пуковнији, па како по свим школама у Крајини, тако је и за ову гимназију учевни језик прописан био језик немачки.

Српски језик није се учио никако.

Сад представи себи, како је било оним Српчићима, који нису од куће донели ништа немачкога језика, или у врло малој дози.[26])

Оваких је било понајвише. Међу те је спадао и син добриначког попе, твој таст.

Сећам се, да сам у првом разреду с почетка године ушао једаред у школу.

„Regnet 's?“ запита ме професор.

Ја сам добро чуо, шта је казао, али нисам разумео шта то значи.

„Пада л' киша? Пада л' киша?“ стану помагати сретнија браћа из скамија, са свију страна.

---

[26]) грч. dosis, дар, мера.

Аха! Знам шта пита. Али како [да] му одговорим. Ваљало би да му одговорим немачки, али не знам.

У том стику[27]) сетим се, како говори народ, кад хоће да каже, да, или не, не отварајући уста, те дам чути онај неартикулирани[28]) глас, који значи: не!

Да ме то поразило, можеш мислити. Најизображени[ји] син добриначки, па не зна шта је то: Regnet s? нити зна да каже ону немачку реч, што значи: не!

Ово ме побуди, те станем и дан и ноћ, немачке књиге читати. Не знам како добијем slavљене онда књиге: „Rinaldo Rinaldini, der grosse Bandit.“[29]) Затим дођем на „Ferando Ferandini,“ и то је био чини ми се такав исто јунак; а најпосле наиђем па „Anthonia dell Riccini,“ која је ове превазилазила. Читао сам чешће до поноћи спрам свећа; а каткад се догодило, да ме је зора код читања застала.

Је ли то ваљало или није, то нисам знао; а није никога било, да ме види, па да ми каже. Је ли то служило на здравље, нисам ни тога знао, али ми се није никад дало осетити каква незгода. Али то сам постигао после неког времена, да сам без граматике, без учитеља, без конверзације немачки тако научио, да сам у другом разреду школску читанку, „Die Entdeckung v. Amerika“ von Chimani, сам за себе и за сву класу преводио, и тако као највећи у немачком језику међ другове стао.

Сирото дете! Да је ту било средства, да је било помоћи, да је било тих извора, као што их садашње време пружа, тај би мали Добринчанин за ту годину дана научио и француски, и енглески, и немачки, и то без муке а с много мање труда а можда и опасности различите врсти.

Сад је било место за мене добивено.

Нисам био сретан као неки другови.

---

27) у тај мах. 28) лат.-нем. нерашчлањен, нејасан, неразговетан. 29) написао шурак Гетеов: Christian August Vulpius (1797.)

Ко је прошао кроз школе знаће из властитог искуства, да у сваком разреду има по који ученик, који се учитељу некако допада; не зна се зашто, ал' му је симпатичан, па га радо има; присвачи му се па му је угоднији, повољнији, милији него сто других.

То су они тако звани сретни.

На мени можда је било што, што је вређало или око, или друго какво чувство учитеља; натезао сам с њима увек, уважили су ме напослетку сви, али ме је то коштало труда. Сам успех овога, чини ми се, да је приволевао учитеље, да ме посаде на прво место, у прву скамију.

Не бих рекао, али овај одношај између учитеља и ученика био је одсудан за цео мој живот. Никада нисам могао приступити ником с поверењем да ћу наћи у њему отворена наручја и готовог пријатеља, него сам увек гледао, да га својим трудом, успехом пословања, на кратко, делима себи присвојим и опријатељим.[30])

Дође година 1834. Ово је била последња година гимназијалног течаја.

Још о вакацијама, приправим ја орацију[31]) на латинском језику у тој намери, да ју приликом скупа свих шест гимназијалних разреда јавно говорим.

Однесем је управитељу гимназије да прегледи, и погрешке језика, које би се находиле, исправи.

Овај узме на себе тај доиста незахвалан посао. Граматика је била точна. Али у синтакси предузме неколико исправа.

Не знам управо, је ли кад ученик гимназије орацију држао; али од времена кад сам у гимназију ступио, не чусмо никога.

---

[30]) уз ово место додао је Суб. са стране плајвазом: види у „Баковање“, т. ј. у глави која иза ове долази.
[31]) лат. беседа.

Наравна је ствар, да је морао учинити велико гибање глас, да ће шестошколац у почетку течаја орацију на латинском језику држати.

Дође дан, и орација прасне у дворани гимназијалној. Име оратора постане разговором дана. И самом митрополиту Стратимировићу буде овај догађај пријављен.

После кратког времена пријавим се са немачким словом код управитеља; у немачком језику био сам јачи, и ова беседа добије од управитеља позитивну похвалу.

Друга ракетла прсне у малих Карловцих и разнобојне њене звездице озаре име млађаног словослова[32]) својом чаробном светлошћу.

Међутим нађе се још један ваљан колега, чини ми се Мита Радуловић, који мојим стопама поступи и на ораторску столицу стане. И он је, мислим, немачки говорио.

Сад дође св. Стефан, дан у Карловцих врло свечан: имен-дан митрополита Стратимировића. Њега ради увек се славио у цркви, у Богословији, у Конвикту и Благодјејанију.

Сад и Гимназија ступи напрво.

Ја сам саставио српско слово за тај дан; ово буде одобрено.

Митрополит није дошао, из ког узрока, не знам; али се скупи слушатеља више него икад.

Младости, младости, чудне имаш боје, гласе и осећаје! У стању си младога човека дигнути у богове, отворити му врата самога света светлости и раја од мириса.

Тај дан и ја сам био у рају и у вишем свету.

Што сам дао, било је, дакако, мало; а што сам добио, чини ми се, више свега лепо и дично.

Чујем за моји леђи, где један другом тихо проговори: „Да је мој син, дао би га у злато оковати!“

---

[32]) црквено-слов. реч, беседник, говорник.

Можеш мислити како су те речи звониле уху младом, које још није такога гласа чуло.

Чујем касније, да су и митрополита повољно о мом слову известили.

У шестој школи учила се прозодија[33]) латинска; а ја сам уз то о свом трошку проучио и немачку.

Лети некако напишем метром алкајским латинским језиком оду митрополиту Стратимировићу, коју и сад имам пред собом. Ова се почиње:

Fides sonoras Calliope aureae
Lyrae perito concute pollice,
Vocemque melle dulciorem
Purpureis labiis profunde!

Ову ћу ти песну на другом месту целу приопштити.[34])

Седамнаест строфа имао је овај кармен; то није шала!

Митрополит се покаже овом приликом као пријатељ младежи, и прими овај цвркут младог певца милостиво примивши га лично врло љубезно и с одликовањем.

Да ми је сад знати, шта је онда велики овај Србин о младом сеоском младићу мислио, не би за много дао.

Не верујем, да му је на ум дошла мисао, да ће то дете скоро педесет година после његове смрти доћи да оцени њега као врховног предстојника српске цркве, и да ће приопштити народу црте из његовог живота у најбољој намери, на славу његова имена!

О кад би и да би сваки могао ма само каткад у свом животу проникнути у будућност!

Ту сам оду превео слободно и на немачки језик; мила ради навешћу ти прве две строфе:

[33]) грч. реч, наука који су слогови дуги који кратки, о мери разних стихова.

[34]) види целу песму и српски превод у идућој глави, „Ђаковање“.

Greif, holde Muse, die unentweihete,
Die sanfte Leyer, welche die Seligkeit
Der Götter singt mit süssen Tönen,
Und mit erfahrener Hand entlass
Der gold'nen Saiten zarte Melodien,
Wie sie des Pindus duftender Aether saugt,
Wenn die den Untergang der Sonne
An der vergoldeten Höhe feiert etc.

А свршује се:

Und freudig höre an den bekannten Rand,
Der später greift die Stimmen der Dankbaren,
Erschallen: „Vater, ewig lebt dein
Heiliges Bild in den frommen Herzen.“

Ствари мале, али у спомену врло миле за онога, који је те часове живео! За њима дошао је живот мучан, озбиљан, пун тешких задаћа; на крају тога не ће нам нико замерити, ако нађемо радост у јасном каквом зраку из детињства, у слатком каквом спомену из тога.

У мају претрпи Гимназија читав потрес.

Са неколико пријатеља договоримо се, да дајемо мајалес. Јавимо директору — не да се ни осолити. Али настојању и аукторитету мом . . . . да, аукторитету, јер сам већ био у Карловцих славан човек, кога је знала сва гимназија, сви Карловчани, па и сам митрополит Стратимировић.

Али се управитељ бојао, да не буде каква изгреда, па ће онда устати на њега и Карловчани и митрополит.

Ја се подјемчим за ред, и тако се приправи јагањаца и другога јестива, пецива.

Добијемо добра вина, те хајде једног красног мајског јутра на чаробно Стражилово.

Изиђемо с песмом, коју сам нарочито за тај марш написао.

Мајалес испадне прекрасно, и донесе управитељу само признање и похвалу.

О вакацији год. 1833. нађем код мога брата Василија Пелицев „Handbuch der schönen Literatur.“[35])

То је била кошница за мене, пуна свакојака меда.

Ту нађем теорију свију врста песништва, а уједно и велики број песама од сваке врсте.

20. песама находим сада у рукописима од год. 1834. најразличнијег садржаја и изгледа, међу њима песме, оде, елегије и чак једна хероида: „Ефросина Талији.“

Од ових су још те године штампане: „Растанак,“ „Живот пољски,“ и „Блажени живот.“[36])

Боже, каква је то сласт била, видети штампане своје духовне производе! То се не да описати. Наравно у првој младости, јер ја сам онда био у осамнаестој години.

Ово је особити ред осећања, кога само онај може знати, који га је имао.

Кад је године 1837. издала „Матица Српска“ моје песне под именом „Лира“, ушле су само две од ових сиротица у ту дружину; а кад сам сâм године

[35]) У библијотеци Карловачке Гимназије има два дела од Пелица. Које мисли Суб. овде, не може се поуздано констатовати, јер он овде наслов наводи по сећању. По свему се види да је дело Пелицово много утицало на развитак Суботићев, те стога наводим наслов оба дела. Првоме је наслов: „Das Gesammtgebiet der teutschen Sprache nach Prosa, Dichtkunst und Beredsamkeit, theoretisch und praktisch dargestellt von Karl Heinrich Ludwig Pölitz. Leipzig, 1825., у четири књиге: I. Philosophie der Sprache. II. Sprache der Prosa, III. Sprache der Dichtkunst, IV. Sprache der Beredsamkeit. — Друго се зове: „Praktisches Handbuch zur statarischen und cursorischen Erklärung der teutschen Classiker, für Lehrer und Erzieher von Karl Heinrich Ludwig Pölitz, kgl. sächs. Hofrath und Professor an der Universität zu Leipzig. Leipzig, 1828. (друго издање). И ово дело има четири књиге: I. Elementarcursus, II. Mittlerer Cursus, III Höherer Cursus, erste Hälfte, Sprache der Dichtkunst, IV. Höherer Cursus, zweite Hälfte, Sprache der Prosa. По наслову „Handbuch“ може бити да Суб. мисли ово друго дело.

[36]) види напред стр. 39. напомену 1.

1858. издао прву књигу мојих дела, онда је немилостива очина рука и ове две кукавице које кроз прозор, које на врата избацила!

Једна једина одржала се у устима народа и ушла је у збирку мојих лирских песама: „За што да се ја бринем?“

Нека ми буде допуштено да им овде само имена побележим, да одлахне и њима и мом родитељском срцу: „На Музу,“ „Растанак,“ „Живот пољски,“ „Блажени живот,“ „Влајко на Марином гробу,“ „Смрт Марина,“ „Срећа и Љубав,“ „На филозофију,“[37]) „Ружица,“ „Једном пријатељу,“ „Љубица,“ „Гробље,“ „Георгију Грујићу.“

Прве штенце од паса бацају људи обично у воду, прве песме од људи, обично су једне среће са тим штенцима.

То није ништа изванредно код песника ни код других народа, а камо ли код нас, који смо били без прилика својих, без књижевног свога живота, без усредоточеног живота народног.

Морали смо упилити очи у други који народ, па се његовим дахом запојити, и његовим гласом запевати.

А и то није било најпре на прсима наше Музе отхрањено, него је као туђе тиче из кавеза туђег извађено, у наше лугове пуштено, и певало оно и онако, како је тамо певати научило, само гласом нашега народа.

Али док су те песмице постале, док су у души песника живеле, кад су се први пут у чисти зрак карловачки дизале, и кад су му у дивној карловачкој околици, у наравном том перивоју најлепше врсте, мајским чудо красним јутром, и неописано чаробним летњим вечером при дивотном осветљењу пунога месеца, при самотном проходању, у души одјекивале, и то час уз пратњу слабогласне фрулице па-

[37]) ове две, разређеним словима штампане, ушле су у „Лиру“ 1837. г., разуме се, и горе споменута: „Зашто да се ја бринем?“

стира, сад као са пратњом слаткогласних младих певачица, које су с посла кући хитале и дан с песмом крилу ноћи предавале: онда је песмом уживао и нешто тако слатко, тако чисто, тако бајно и чаробно, да никада у животу није осећао уживања тако мирна, тако сласти пуна, и тако надземна.

Овај зрак, ова дивна околица, ова месечина лако да је у души младог песника и приправила њиву и посејала семе свега онога, што је после у току живота његовог никнуло и развило се.

Без тог јутра и вечера карловачког може бити да би душа тога младића остала или неплодна мочвара, која ничему не да ни никнути, или суха песковита пољана, која таки удаљи оно, што од ове врсте у њој никне, и бедно живети допушта.

Уједно морам и ово напоменути.

Ја сам у Карловцих непосредно са природом живео, осећао и уживао. Одовуда долази, да се у мојим песмама природа јако истиче, и живот овај сваком приликом израза набавља.

У Карловцих сам и још једну друге врсти кризу издржао.

У целом детињству био сам телом слаб и сваки час болестан.

Године 1833. било је пролеће лепо али студено. Ја одем лако обучен да се у дворској башти играм са другови лопте.

У игри сам се морао разгрејати, а после озепсти, еле тако други, трећи дан, добијем тифус, и то жесток. Но пређе ме сретно, и већ сам као реконвалесцент само собу чувао.

Чини ми се, да сам у то доба дијететичну погрешку учинио, те паднем на ново у тифус. Овај је био још жешћи. На Благовести ме даде мати, која ме је неговала, причестити. Овај црковни чин, сећам се, да је благодатни утисак у дух ми учинио, и болест се окрене на боље. На Цвети увије ме мајка

перинама и одведе ме у „зелене“ Добринце. Трећи дан пробудим се, дођем к себи, и с неисказаном сласти видим кроз малени собни прозор да су врбе у велико наресиле. На Велики Петак испече ми мати младог зеца, направи ми салату од боба, и понуди ме. Прасне и зец и салата, паднем у здрав сан, и оздравим.

Од тога доба био сам увек здрав здравцит читава живота, и само један црвени ветар у лицу године 1856. опомене ме на трошност човечјег тела, те ме побуди, да се већма пожурим, да урадим што сам предузео израдити.

И треће врсти кризу претурио сам у Карловцих, и то за мој живот од највеће важности.

Мој отац и мати желели су да идем у калуђере, па да доживе, да им син архимандритом дође у Добринце на четири коња.

Ја нисам имао на то вољу.

Али као добро дете ваљало је барем да покушам учинити што они желе.

За тај случај ваљало је да ступим у богословију, кад сам гимназију био свршио.

Они који су били кандидати за богословију, чим су свршили испите, ишли су на јутрење и вечерње сваки дан у саборну цркву.

Један дан пођем и ја на катадневну[38]) вечерњу у ту цркву. Но кад ступим на врата црквена, стужи ми се на срцу тако, да нисам могао нипошто у цркву ступити. Страшна нека сила зграби ме као вихор, и окрене ме на страну од куда бејах дошао. А није да нисам био црквен човек. Шта више радо сам имао црквене обичаје, а нарочито црквене песме. Учитељ Јова у Руми бејаше ме научио, те сам држао страну као какав богословац и на јутрењу и на вечерњу, а већ о служби није ни било чудо никакво.

[38]) грчко-срп. реч, свакидашњи.

Отац и мати нису ми ништа говорили.

Брата су принудили да иде у попове, па им то није срећно за руком испало било. Мени дакле нису се усудили рећи ни речи.

Али сам ипак провидео, да би ми отац био најсрећнији човек, кад би му син био у каквом манастиру архимандритом па се возио на четири вранца, а на прсима да му се сија златан крст о златном ланцу или црвеној пантлици.

А како би, болан, осећао, кад би му син метнуо бисерну митру на освећену главу!

Ја сам представљао себи, да епископ може чуда чинити за добро цркве и народа, па ми је то утирало стазу на путу живота до у калуђерску ћелију.

Да свршим најпре филозофију и права а могу и после тога у богословију — тешио сам са̂м себе и приправљао одговор на примедбе оца и матере, ако ми какве учине. На ово ми не рекоше ни речи; као увек ограничавали су ово утицање у моје овостране одлуке на то, што би каткад даном приликом својој жељи скромним приснодобама израза давали.

Кад сам био четврту гимназијалну класу свршио, изведе ме мој отац на Херкулово раскршће[39]) у другом правцу.

Показивао сам велики дар к цртању. Једаред ме узме отац преда се и проговори ми:

„Видимо, да и́маш велики дар за цртање. Може бити да је то задаћа, за коју те је природа определила. Ја само желим, да одеш путем, који ти наравном позиву одговара, па да будеш са својим начином живота задовољан. Ако те срце вуче, да будеш молер,

[39]) Hercules, грчки јунак. По грчкој причи на једном раскршћу среле су га две жене и звале га да пође за њима; једна му је обећавала уживање а друга труд. Он пође за овом, јер то беше Врлина. — Каже се за онога, који не може да се одлучи на коју ће страну, стоји као Херкул на раскршћу.

а оно је сад време да се одлучиш. Послаћу те у Беч на академију, па се приправи тамо како ваља за свој занат.“

Мој мили отац виђао је у молерисању занат, а не уметност. А то је наравно, јер је познавао само молера Перу Чортановића и оне друге, који су у Срему цркве моловали, а ови су сви били доиста занатлије, ма да су неки говорили, да су академију у Бечу свршили.

Истина, није био даље од Митровице на једној страни, а од Новог Сада на другој; но и на овом земљишту могао је у Карловцих и боље ствари видети, него што су сремски црквени молери његова доба производили, али му нигде и никад нису уметност у оној сили и слави пред духом сијнула, у каквој у Бечу н. пр. сија и онима, који имају само здраве очи, ако о уметности самој и немају права и потпуна образа, то се није од њега ни могло искати, да он сам свом сину правац даде и определи, па га на тај изведе.

Овом својом изјавом показао је свакако, да свом детету најбоље жели и хоће.

Но право рећи, нисам ни ја познавао ту уметност боље од свога оца.

Имао сам дара, колико сам то искусио, за цртање, имао сам љубави к уметности у опште.

Али ни молер Пера Чортановић, ни његови ремеци не имадоше за мене оне силе, која душом овлађује.

С друге стране осећао сам у себи дара и за науке. Успех сам показао најлепши у учењу.

Млада душа повијала се кроз више дана час на ову, час на ону страну. Је ли се школа показала јачом, болело ме је срце за уметности; је ли јача воља на страну ове стала, мало што нисам заплакао за оном.

Најпосле се одлучим за школу, и кажем то оцу.

Одлуком мојом била је његова савест умирена, и он ме пусти да пођем даље на путу, којим сам био пошао.

Но и данас пробија ми душу најдубљи осећај захвалности напрема тако добром, тако јединственом оцу. Лака му била земљица! Душа му се у рају веселила!

И сад ми остај с Богом, моје дете, пак ако те пут кадгод у Карловце нанесе, погледај добро на све стране, и помисли: овде је мој отац провео најмилије и одсудне дане своје младости.

ЂАКОВАЊЕ

У Осеку, у мају 1882.

Драга моја Милево!

Ево дођох до онога времена у мом животу, које је сасвим слично одсеку живота у ком се ти данас находиш.

Ти цветаш у најлепшој твојој младости, у врту код рођеног брата твог деда.

Ти проводиш најлепше године твога девовања.

Има једна наша народна песма, која почиње овим стихом:

Девовање, моје благовање!

А ја сам започео ове врсте са напевом:

Ђаковање, моје благовање!

И истина је. Између ова два одсека у животу девојке и младога ђака велика је сличност.

И зато ћу ово време мога живота теби да опишем.

Ђаковање, моје благовање, дивно ли си, слатко ли си било младом дечку и младом момчету.

Карловачка Гимназија имађаше[1]) још из пређашњих

---

[1]) место ове речи стоји у ркп. „бија."

времена, кад ју је управљао Волни и Магда,[2]) врло добро име, и стојала је у реду првих гимназија монархије.

На њој се још у оно доба предавала физика и математика, и то врло успешно. Карловачки добри ђаци заузимали су прва места по свим лицејима угарским, на које су прелазили и прелазити морали, хотећи даље слушати науке на Универзитету Пештанском или правословним академијама.

Мени су све науке ишле лако; а нарочито ми је била лака математика, како алгебра, тако и геометрија, те су се дотични професори са мном поносили.

Једаред зада професор алгебре за четвртак задаћу из еквација.

Ја седнем у четвртак пре подне, да обавим посао тога дана, и за неколико минути израдим посао са свим простим начином, али потпуно.

Сутра, кад дођем у школу, навале другови, да ли имам еквацију? Кажем им да имам, и ставим је на катедру као обично.

Сад тек чујем, зашто ме тако дочекаше.

Било је у разреду неколико приватиста. Ови су увек са професором такове задаће радили, и готове у школу доносили.

Овај пут не донесу ништа.

Друга браћа, која су обично од приватиста преписивали такове задаће, поискаше и тај дан ту услугу; но приватисте им одговоре просто, да немају еквација.

То је био најпре гром за те неприватисте, јер

---

[1]) Анрија Волни беше пијариста па је, иступивши из реда, учио педагогију; особито је волео природопис. Пореклом је био Словак. Позвао га је Стратимировић на гимназију карловачку год. 1794. а 1797. постане управитељ; дао је заводу нов живот и полет; захвалио је на служби 1816. — Павле Магда, управитељ карловачке гимназије од 1821. до 1824. (Програм карл. гимн. за 1890/91.)

су они наравно морали имати своје еквације готове, па имали их приватисти или не имали.

На то дођем ја. „Имаш еквација?“ — „Имам!“ Пафф! Сад сви навале на мене, да им дам да препишу. С драге воље! Пише се на све стране. Но још не бише готови, уђе професор у школу.

„Ко има еквацију?“ запита сада он.

Изнесем ја моју — и то је била једина.

Међутим су куражили приватисти другове тим, да је читав сат радио професор задаћу, па да му није за руком испала.

Може се мислити, како је и сам професор гледао, кад је чуо, да ја имам еквацију. Остави све на страну, и рекне ми, да идем на таблу, те да радим пред свима.

Ја зграбим креду, поставим са свим просто моје три познате, као што се прописује, умножим две средње једну другом, разделим фактум првом, и х се покаже као нов комет.[3]) Проба потврди операцију. То је све било за пет минута готово.

Све у реду, не да се ништа приговорити.

Сад почне професор диктирати, а ја станем писати.

Било је свакојаких еквација, и умножења и дељења и сломака и децимала: трајало је читав сат. Напослетку изађе она непозната, коју сам ја пре тога написао.

Је ли при том рачуну ишло све баш најправијим путем, или је професору мала каква мајсторија припомогла, то нисам приметио.

Доста, да је тај дан професор до резултата дошао, до кога му се дођи дан прије није дало.

Задовољан, да је добио број, који сам ја као вредност непознате написао, повиче: „Бриши све!“ У тај пар удари звонце, и његов сат је био свршен.

Дух на карловачкој гимназији био је у ово време

[3]) грч. репата звезда.

калуђерски. Буди скроман и понизан! Оно је значило сакривај што више своје предности, а ово, не усуди се навали другога отворено на супрот стати.

Из ова два начела истицале су различне ствари.

Тако није било за ученике сходно, да чешља косу, да има помодне хаљине и очишћене чизме. Ко је штуцер, тај не може бити добар ђак. На балове ићи, у женском друштву бити — то је било против школској дисциплини.

Шта више, знам, да сам ја једини скоро био, који сам се усудио правим путем ићи, ако ми је у вече професор или директор на сусрет долазио. Обично се то бегало ма на коју страну, само да се са тим ужасним приликама не састанеш.

Нисам дакле ни ја био најчистије појављење.

Глава ми је истина сама себи помагала; јер што сам се ређе чешљао, то ми се коса све више коврчила, и нарав ми је надопуњала гвожђе чешљача.

Али хаљине су ми јако опомињале на какав „Trödelmarkt“[4]), који завод у оно време нисам познавао ни по имену.

Кад си говорио са старијим, ниси му смео ни пошто у очи гледати. То би било безобразлук.

Ово ме је једаред у неприлику довело, кад сам већ био свој господар.

Имао сам посла код надвојводе Јосипа, угарског палатина.

Одем у палату, добијем аудијенцију.

Научио сам био лепу орацију, наравно латински.

Станем људски, гледим му у очи. Почнем и изговорим: „Serenissime caesareo-regie Princeps“![5])

Но у тај пар падне ми карловачка мода из младости.

---

[4]) нем. реч, трг на којем се продаје стареж; на стр. 28. „тандлмарк“ значи то исто.

[5]) лат. „Ваше Височанство, царско-краљевски кнеже.“

Што гледаш том царском Височанству у очи, безобразниче један! Та мисао прожеже ми кроз мозак, очи падну са лица надвојводе на његове ноге, а орација засече.

Но у исти мах дигнем очи. Орацију сам био научио као Оченаш, и тако пређем срећно преко те гребени; брод говора не наседне ни на часак.

Аудијенција се сврши на моје задовољство. Палатин ми одговори „снисходително“ и отпусти ме милостиво. А ја кад изиђем у предњу собу, сетим се Аси-Марковића, и станем се сам грохотом смејати.

Кад сам ово име споменуо, хајде да причу приповедим.

Ко је био Аси-Марковић, то знају многи, који су усрећени традицијама његова живота.

Адвокат Петар от Аси-Марковић, човек бистар и гибак као жива, али и немиран као старо дете.

Оде једаред истом палатину, који је у оно време у Угарској заступао краља, и уживао aукторитет тога.

Пусте га у дворану, у којој примаше палатин за аудијенцију.

Аси-Марковић уђе у дворану. Гледи управо, гледи на стране: дворана празна; нигде никога, а камо ли палатина.

Аси-Марковић, кад види да је сам, стане гледати једну од великих слика, што на зидових висише.

На једаред дирне га неко састрага по рамену, и проговори: „Quid vult“?[6])

Овај се тргне и окрене — а пред њим палатин.

Сигурно се бејаше и он добро приправио са својим: Serenissime cassareo-regie Princeps, али тај сусрет са царским Височанством, бејаше му сав концепт побркао и он почне: „Spectabilis domine“![7])

Spectabilis dominus[8]) био је сваки племић, и хонорациор,[9]) адвокат и т. д.

---

[6]) лат. „шта ће“? (шта ћете?). [7]) лат. „угледни господине.“ [8]) лат. титула. [9]) лат. отмен човек.

*

Може се разумети, како се пренеразио, кад је ову титулатуру напрема палатину сам из својих уста чуо.

Занеми. Усне му се укочише. Не могаше му глас из грла.

Палатин одступи мало прозору, па онда му наново приступи. А Аси-Марковић звекне сабљом, удари мамузом о мамузу, и Serenissime caesareo-regie Princeps излети из његовог грла, као најлепши цијук из славујева.

Не могу казати, да је овај начин спољског понашања био најсрећнија максима[10]) Карловачке Гимназије: али то морам рећи, да се на истој Гимназији учило врло добро, и више него на којој гимназији у Мађарској, јер је она била установљена и уређена по начину гимназија у Аустрији.

Карловачки ђаци знали су латински боље, него ученици ма које гимназије у Мађарској, јер се ту учило по аустријској системи, премда у опће нису тако лако тим језиком говорили, а надвишавали су ове тим, што су добро немачки говорили, и у математици и у физици лепа знања имали, што они нису.

Ова је гимназија имала онда шест разреда, као и све друге у монархији.

У шестом разреду ступим први пут на „rostra.“[11])

Јавим се директору, да сам рад држати латинску орацију. Овај ми одобри, и ја ту сачиним. Истина да је он ову онако подобро исправљао; али су мисли остале моје. И тако једне недеље дођемо на каталог свих шест разреда, и ја са катедре изговорим моју латинску продукцију, па памет, без погрешке, са свим слободно.

Можеш мислити, ја на катедри професорској, а свих других шест школа у скамијама као ђаци!

[10]) лат. разуме се regula, највише правило, начело.

[11]) лат. управо кљунови; после, говорничка трибина на тргу (forum), где су се у Риму држале народне скупштине, јер беше украшена кљуновима заплењених непријатељских бродова.

Било је наравно и у њој као и у свим гимназијама браће, која нису знала ко је Бредер или Алвари.[12])

Бредер је написао ону граматику, која се учила у Карловцих; а Алвари је био славан стога, што је написао у хексаметрих науку о родовима имена и о прозодији латинској.

Ово је било некако набрзо кад смо школски течај започели; а овај се почињао у оно време са св. Луком у почетку новембра.

После 2—3 недеље дана пријавим се ја, да сам рад на немачком језику словословити.

И ово ми је слово прегледао управитељ Јаша. Али ту му је перо већ било милостивије. Није ми више изменио него две три речи.

Сећам се, да је читајући то моје слово све већма и већма повлађивао, док му се тамо око среде не извале преко усана речи: „Лепо пишеш!“

Ово је било за мене наравно више него да су ме и саме Музе на славу позвале. Директор Јаша, онај хладни човек, који се чинио да је од сиња камена, угрејао се и усталасао, те преко, а можда и проти вољи својој нехотице изби у те слатке за мене звукове!

И ова ми операција добро испадне.

Овде ми паде једна причица из нашег латинског живота.

Били смо у петом разреду; претпостављало се дакле, да сваки већ знаде латински колико, толико.

Али имадосмо друга, који не знађаше из ње ама баш ништа.

Како је прошао кроз ниже класе, то он зна. Звао се Аца Симић. У петом разреду дакле запита га професор нешто из латинског. Он стане муцати и штрбецати, али не иде.

---

12) Christian Gottlob Bröder и Emannuel Alvarus беху писци школских граматика латинског језика.

„Е мој синко,“ рекне му на то професор, „треба ти више да се дружиш са Бредером.“

Али Аца није знао ко је тај Бредер, него помисли, да је то какав добар ђак у гимназији, па одговори са свим безазлено: „Кад не знам, где је у квартиру!“

Сви прсну у смех, а и сам професор.

После је Симић отишао са гимназије, прошао којекако кроз Препарандију у Сомбору, и учитељовао је дуго у неком селу у Срему.

Имао је сиромах још једну подобну неприлику и кад је био у Препарандији.

Отиде актуару српске школске депутације у Будиму, Јовану Берићу, да моли да му даду учитељску штацију.

Овај је био велики враголан.

Познавши одмах по изгледу, да Симић није тиква. у којој се добро вино држи, запита га:

„А знаш ли ти, шта треба учитељу?“

„Та знам високо-благородни господине“, одговори Симић онако, али се видело да не зна.

„Е, а ти ми кажи, колико има части слова?“

Учило се да части слова има осам: име суштествително, прилагателно, числително, мјестоименије, глагол, нарјечије, предлог, међдометије.

Симић дабоме није знао, па се задубио у нешто, у чему није било ничега, а најмање мисли.

„А колико има бирцузи у дољњем крају карловачком, од пијаце па до ђерма, с десне стране?“

Симићу сијне живот у оку; он се мало промисли. па одговори: „Осам!“

„Е видиш, толико управо има части слова. Да си само сваком бирцузу наденуо по једно име части слова, па би запамтио док си жив.“

„Е високо-благородни господине, бирцузи имају већ сваки свој цимер!“ одговори Симић, са свим уверен, да ће овај аргуменат немилосрдног високоблагородног умирити.

Ова конкорданција[13]) између броја части слова и дољнокрајских бирцуза испала је сигурно са свим случајно; јер нити је Берић знао број оних, ни Симић број овских, а и Карловчани су отварали бирцузе са свим по другој основи него по граматици.

Берић се одсмеје.

Препаранди су били у оно време са свим ретки, и Симић добије добру учитељску штацију.

Приступаше свети Стефан, трећи дан Божића, а то је имен-дан митрополита Стратимировића, основатеља Гимназије и Богословије Карловачке и „Благодјејанија“ за убоге ученике.

Ја се јавим управитељству да бих рад држати слово на српском језику у славу основатеља Гимназије и покровитеља ученика.

Дозволи ми се и без ревизије.

Дворана је била дупком пуна. Слово моје постигне општу хвалу. Ко је срећнији од мене!

Лед је био пробијен, труд је доносио признање.

Сад се и други неки колеге нађу побуђени, те полете на својим Пегазима за мном.

И тако се тај наш разред обележи у аналима гимназије црвеним словима, као један од најбољих гимназије, ако можда не баш најбољи од како је исте.

Имао сам до скоро те све три епохалне орације, које су, да како, много изгубиле пред списатељем старијим и развијенијим; али су увек показивале јасно крила млађанога духа, који гледаше на врх Пинда и Олимпа, али се подизаше само понешто изнад обичности свога дана.

У шестом гимназијалном разреду, предавала се наука о латинском стихотворству, од чега се тај разред и звао poesis, док се пети разред зваше обично реторика, од куда је био петошколац ретор, а шестошколац поета називан.

[13]) лат. слагање.

То је био повод да су се шестошколци и латинском версификацијом[14]) бавили.

Прозодија латинска повукла позорност моју на прозодију немачку; а следство тога било је, да сам почео и латинска кармина правити, и немачке песме.

Не ће бити неугодно за млађе моје пријатеље, да им овде приопћим један од мојих латинских кармина, да виде, како се њихов сад стари а онда млади пријатељ на Пегазусу[15]) изузимао.

Узећемо алкаичку оду[16]) писану великом пријатељу нашега народа, а нарочито учеће се младежи, митрополиту Стратимировићу:[17])

1. Fides sonoras, Calliope,[18]) aureae
Lyrae perito concute pollice,
Vocemque melle dulciorem
Purpureis labiis profunde!

2. Non tu cruentas dicere cogeris
Victorias, non tristia civica
Finita; nec res ulla cantum
Inficiet macula profana;

3. Non tu severum carmine Manlium
Nec castra Magni prosequeris vaga;
Non arma Parthorum, nec arces
Sanguine perdomitas humano.

---

[14]) лат. грађење стихова, стихотворство. [15]) гр. крилати коњ Муза и песника у грчкој митологији. [16]) грч. песма (лат. carmen), састављена у стиху грч. песника Алкеја, као што је ова Суботићева.

[17]) Превод ове оде у прози:

(1.) Калиопо, зазвучи струне златне лире; удри вештом руком и излиј руменим уснама глас слађи од меда. (2.) Не терам те да певаш крваве победе, нȇ свршене жалосне грађанске (ратове); не ће никоја грешна ствар песму окаљати мрљом; (3.) не ћеш ти опевати строгога Манлија нити силне војне Великога (Помпеја); не ћеш рат с Парћанима, нити тврђаве

---

[18]) Тумач имена и израза у овој оди (бројеви показују строфе): (1.) Calliope име Музе песништва епског, али покашто и свакога другог. (3.) L. Manlius, римски војевода беше познат са своје строгости; Cn. Pompejus, тријумвир са

4. Virtutis almae gloria splendida,
Fortuna gentis prospera Serbicae,
Gratesque, quas mittit juventa
Candida — haec celebrare oportet.

5. Heroa cantu dulci sono dabis
Famae ferendum ad sidera lucida,
Quem diligit Virtus benigna,
Quemque Pudor verecundus ornat.

6. Non ille gentes terruit horridas
Victor, nec orbas prolibus efficit
Matres tyrannus durus; altum
Non trepidâ coloravit undâ:

7. Sed mitè Sidus omnia lumine
Fovet benigno, corda fidelium
Mentemque collustrat suorum,
Praesidium columenque firmum.

8. Musis amicus templa struit sacra
Castosque ducit Pieridum choros
De montibus graecis amatis
In riguas gellidasque valles,

које су стале крви људске. (4.) Сјајна слава узвишене врлине, добра срећа Српскога Народа и захвалност, коју шаље невина омладина — то (су предмети које) треба да славиш (5.) Слатком, милозвучном песмом даћеш Гласу да носи до сјајних звезда јунака, којега воли милостива Врлина и којега краси чедни Стид. (6.) Није он као победилац задавао страх суровим народима, нити као окрутан тиран отима од матера децу; није он оцрвенио (крвљу) валовито море; (7.) него као блага звезда све освежује пријатном светлошћу и обасјава срце и ум својих верних као њихова заштита и чврст ослонац. (8.) Као пријатељ Муза гради свете храмове и доводи чиста кола Пијерида са омиљених грчких брегова

Цезарем и Красом, побио га Цезар у битци код Фарзале, Parthi, скитско племе у Азији с којима су Римљани дуго ратовали. (5.) Fama, Римљани су је сматрали као богињу: глас, јавно мишљење, слава. (8.) Храм Муза се може звати сваки завод у којим се негују науке и вештине; Стратимировић је, као што се зна, подигао гимназију; и то је храм Муза. Pierides,

9. Quas Ister undis fervidus alluit.
Nasonis istic tibia moesta nunc
Auditur, et mollis Tibulli
Barbitus atque tener Propertī.

10. Nostris in agris agmina Tityrus
Lanata pascit; Bandusiae bibunt
Lymphas fugaces nostra prata,
Murmure cum placido fluentes.

11. Sic jure Serbi Laetitiae student,
Sic jure Nomen sidera tollitur
Ad alta magnum laude summa
Nunc Stephani Stratimirovići!

12. Te grata Divis antiquitas bonis
Misceret, alto vertice quos gerit
Olympus, Alcidem ut ferocem.
Maxime Fautor, et ova Ledae.

13. At impotentes talia reddere
Nos corda sincera offerimus pii
Et templa in imo quisque gratus
Pectore non peritura ducit,

у влажне и хладовите долине (9.) које запљускује хучни Истер (Дунав) таласима. Тамо се сада чује тужна фрула Назона (Овида), умиљата лира Тибула и нежна Проперција. (10.) На нашим пољима пасе Титир свилоруна стада; наше ливаде пију брзу воду Бандузије, која тече с тихим жубором. (11.) Тако се Срби с правом радују, тако се с правом до високих звезда диже сада с највећом похвалом велико име Стефана Стратимировића. (12.) Тебе би, велики добротворе, захвални стари век убројио међу добре богове, које носи Олимп на високом врху, као и јуначког Алкејевића (Херкула) и Ледину децу (Кастора и Полукса). (13.) А ми, који ти тако што не можемо учинити, ми ти с поштовањем нудимо чиста срца и свако ти у сред срца диже трајне храмове, из захвалности

кћери Пијерове, Музе. (9). P. Ovidius Naso, Albius Tibullus, Sext. Aur. Propertius. гласовити римски песници. (10.) Tityrus. име пастира у Вергиловим пастирским песмама, па се тако зове и сам песник, P. Vergilius Maro; Bandusia, дивно врело близу Венузије, места рођења песника Хораца (Quint. Horatius Flaccus) Смисао је 8. 9. и 10. строфе: Стратимировић је подигао гимназију, те сад и ми Срби можемо да се наслађујемо класичном књижевношћу. (12.) Olympus види

14. Sacras quod arces visere nos decet
Novem sororum, quodque licet sonos
Audire dulces, Pimpleique
Fontis aquas bibere ore pleno.

15. Ergo liquoris Pegasei riget
Ros serta primus tempora, quae tua,
O magne Maecenas decusque,
Canitie veneranda cingunt.

16. Momenta vitae turbida carminum
Echo serenet, quae tibi texuit
Felix tuorum turba, felix
Munere quod tribuisti amatae.

17. Cursuque miro Sol repetet prius
Ortum diei tempore, quam Tua
Labetur ex nostris imago
Cordibus, o Benefactor Alme!

Да је ово морало много труда стати младога одаџију, то ће сваки знати и да му не кажем; али да ме је више муке стало сад ову оду преписати него онда написати, то је чудо; али тако је.

(14.) што смо се удостојили да гледамо свете куле девет сестара (Муза), и што смемо слушати слатке звуке и пуним устима пити воду са Пимплејског извора. (15.) О велики меценате и дико, прва роса Пегазове воде нека, дакле, кропи венце који обвијају твоје часно, седо чело. (16.) Нека ти разведри тешке часове живота одјек песама, које ти је сплео сретан твој народ, сретан са дарова које си му ти од љубави дао. (17.) Пре ће се сунце чудним ходом једнога дана вратити на исток, него што ће, о узвишени добротворе, твој лик ишчезнути из наших срдаца.

напред стр. 72. напом. 7. (14.) Pimpla, место у старој Маћедонији, крај њега извор и брег, посвећен Музама, које се у овој строфи зову „девет сестара,“ јер их је девет било. Свете куле девет сестара значи исто што и храм Муза. И овој строфи је исти смисао као и горе 8. 9 и 10. (15) Pegasus, види напред стр. 104. напом. 15. Пегазова вода је појезија; прва роса Пегазове воде, моја прва песма (16.) Дарови о којима Суб. овде говори то су заводи, које је основао Стратимировић.

Не знам до душе данас више, јесу ли верзови добри што се тиче прозодије, јер сам на своју срамоту правила те прозодије са свим заборавио.

Али у толико више увиђам слаботињу целога кармина.

Није било до душе нужде, али би ми отац имао више разлога, узети у руку шибице, па повикати: „Хоћеш ти још латинске стихове правити?“ него што је имао узрока Овидијев отац, свом синчићу шибицом доказивати, да не треба да пише верзове.

Овидије је истина оцу свом одговорио: „Parce pater virgis, non amplius carmina pangam,“[19]) па и самим тим одговором нарушио је обет, који је њим давао, те је и њим прекрасан верз направио, и касније дивна carmina слагао.

Ја пак нашао сам за добро и без шибице, и без очине интервенције оставити се и верзова и кармина, те сам истина 1834. и 1835. још неколико пута, мислим, латинским верзовима Музе у гробу њиховом потресао, али после никада више.

Поштедео сам и себе и други свет од тога несноснога клобарања.

Истим трагом прошао сам и са мојим немачким „Gedichten“, којима сам у исто време себе и друге кињио.

Ових сам написао истина више него латинских, али би много мање славе донели, да сам се на сунце полетети усудио.

Мени су у оно време биле пуне мириса и диноте; али по себи не би ништа друго него што бејах ја сам, млад дечко са више добре воље, него потребне снаге.

Ради мила спомена приопштићу својим младим пријатељима само ову једну:

---

[19]) лат. „Остави, оче, прут, не ћу више писати песме“ тако је рекао, прича се, римски песник Овид, када га је отац шибао што пише песме.

Es klagt die holde Nachtigall
Den Lüften ihre Lage,
Der mittleidsleere Felsenhall
Schickt ihr zurück die Klage.

Mich drückt des Elends schwere Hand,
Ich klag' es Menschenherzen,
Es prallt von dieser Eisenwand
Zurück mit neuen Schmerzen.

Es klagt die holde Nachtigall
Den Menschen ihre Lage,
Ihr Herz ergötzt der Trauerhall
Und Lust erweckt die Klage

Mich drückt des Elends schwere Hand,
Ich klag' es öden Lüften,
Es trauert mit mir die Felsenwand,
Es trauern todte Trüften.

Али су ова оба језика била напрема списатељу врло благодарна.

Он је њих у сваку руку мрцварио и на телу и у духу: али је редак био Србин, који је и тако умео, те су ми „carmina" и „Gedichte" донели славе незаслужене, али дотле недостижене.

Митрополит Стратимировић прими ме са највећим одликовањем, кад сам му моју оду однео и предао, и сви су се дворјани дивили и чудили, да митрополит Стратимировић, екселенција, изиђе пред попина сина, једног ђака, па га за руку узме и сам собом у своју собу уведе. А већ шта је тамо било, то су Бог зна шта својом фантазијом даље цртали, у истини пак није било ништа, него је стари родољубац младо птиче из српског народа његова гнезда, ученика са његове гимназије, очински похвалио, и саветом усрећио, да се и у будуће тако учи и влада.

Какови је утисак мало родољупче на старога патријоту учинило, види се из овога, што ћу да ти приповедим, и што ће те као зрачнија црта из оних дана нашега народа сигурно занимати.

Митрополит Стратимировић држао се напрема професорима гимназије своје врло аукторитативно.

Та да је јарко сунце у њихову средину спало, не би их тако засенило, као што их је дивна особа седога митрополита са блистајућом се звездом на прсима поражавала. Све су очи пред њим црној земљи изгледале како расте трава — или боље како прашина у школи на поду своја крила шири и савија.

Он је сваке године обично лети по једаред долазио у Гимназију, те један или други разред прегледао.

Ја сам му говорио слово, ја сам му написао оду, мене је примио као отац и старији пријатељ народа: ја сам га дакле другачијим очима гледао, него и професори и ђаци.

Једнога дана пукне по Гимназији: ето долази екселенција!

Директор је предавао у шестом разреду повесницу, кад лакај митрополитов уђе и јави, да иде екселенција.

Директор чисто дрхће од страхопоштовања, и излети на поље из собе.

Ми сви на одшкринута врата, па гледамо као мишићи на велика врата од гимназијалне зграде.

И доиста ето га! Чисто као да сијну сунце.

Леп је био старина, као светитељ какав. Око врата широка лента великог крста Леополдовског ордена; на прсима звезда истог ордена са брилијанти, блиста се као роса по цвећу.

Професори стоје пред њим као да ће сваки час пасти ниц[20]) пред тим дивним појављењем, као божанственом приликом сана.

Куда ли ће, Боже?

Наједаред прснемо сви, сваки на своје место!

Та иде управо у шесту школу, а ми ту!

Дође он, дођу и сви професори. Он запита директора, шта предаје тај час.

---

[20]) црков.-слов., ничице, напред, преда се.

Сиромах Јаша, једва чујним гласом одговори: повесницу.

Ми се усвећили као машале[21]) у дуплирих.

Необични призор потерао свакоме крв у образе, те се сваки зарумениo лепшим блеском, него што је пламен код машала.

Наједаред се зачу дубоко: „Седите!“ те ми сви на клупе.

Митрополит пружи прст на једнога у првој клупи, и рекне тихо: „Говори!“

Директор рекне овом шта да приповеда, и овај сиромах једва изгони из тесних груди оно, што му паде на ум.

Митрополит рекне: „Седи,“ па онда пружи прст на једнога из друге скамије, уз своје дубоко: „Говори ти!“

И овај се даде којекако чути о оном, што га директор запита.

Сад се зачу оно тихо: „Седи!“ и овај се посади.

Ја сам седео први у трећој клупи.

Сви смо гледали као мачe у жижак на митрополитову руку, не ће ли ова како свој прст ставити у праву линију са његовом предрагом особом.

Митрополитов прст упути се к мом оку; и оно смерно: „Говори ти!“ доплива у моје уши.

Ја сам говорио; знао сам врло добро, а осећао сам се као код куће, ишло је non plus ultra.

Митрополит је погледао све редом, па је опет поглед к мојој маленкости враћао.

„Говори ти!“ зазвучи поново, и прст покаже на другога; али мени не рекне „Седи!“ и ја останем на ногу.

Још је више њих прозвао тај геније наше Гимназије, сваком је рекао: „Седи!“ кад је хтео другога позвати да говори; а ја сам све једнако стајао.

---

[21]) арап.-турска реч, буктиња, факлја.

Стари првосвештеник, прослављени државник шетао је тамо амо по соби, и гледао је на онога који говори, али час на час вратио му се дубоки поглед на незнатнога синчића једног сеоског свештеника.

Већ је неколико њих тако преслушао, кад се поново к мени погледом врати, и гласом, учини ми се, милости пуним рекне: „Седи!“

Можеш мислити, какав је ова сцена утисак учинила у све који су ту били. Ја сам се осећао пресретним.

Бог да му душу прости! Од своје величине не бејаше одузео тим ништа, а мени улије оно самопоуздање, које ме више никад није оставило.

На то оде из школе, и аудијенција се сврши.

Мај бејаше врло диван.

У Карловцих још не бејаше никад ђачкога мајалеса.

Скупе се другови око мене. „Хајде да држимо мајалес.“

„Али не ће допустити Јаша.“

„Неће да! Хоће!“

„Али мајалас и Јаша! Како можете то мислити! То би био „pes“ у хексаметру, који нити је трохеј ни шпондеј ни дактил,[22]) па како би он то пропустио.“

„Та каткад се увуче у хексаметер и јамб. Иди му само ти; теби одрећи не ће!“

Одем ја, па које мало моли, које мудруј: доста, вратим се друговима са радосним гласом, да можемо држати на Стражилову мајалес, и да ће и он тамо доћи и сви професори.

Њему баш не бејаше толико до забаве, колико до нас, да се не догоди што, чега би се ради морао једити.

А професори једва дочекаше.

[22]) pes лат. нога, стопа у стиху; hexameter (грч.), стих од шест стопа; trochaeos и spondaeos су стопе од два слога (— ᴗ, — —), dactylos од три слога (— ᴗ ᴗ).

Било је ту у изгледу печених младих јагањаца и колача, а поред тога и вина; за добро пак вино постараће се већ и они сами. Више њих од професора имадоше по велике пивнице, а у њима подоста вина, и то најбољега.

Ту се сад имала спремити и која песмица. Ко ће да ју напише? Ко други него гимназијални заводски поета, а то сам ја.

Напишем једну, уз коју ћемо марширати на Стражилово, а другу, уз коју ће се пити тамо.

Она прва гласила је овако:

Засјало је мајско лице
 Целим овим лугом,
Вид'те како поју птице
 Свака с' својим другом.

Ево маја, ево маја
 С увенчаном главом,
С њим весеље иде раја
 Са радости правом.

За њим бокал вуче пиво
 И чутура вино,
Де повуци, брате, живо,
 Ви'ш како је дивно.

Карловачки то је деда
 Од турскога рата,
Ал' у руке тај се не да
 Много млађег брата.

Добро кваси грла сува,
 Распаљује мисли . . .
Охо, ја се већ задува',
 А ви сви се стисли.

Де узмидер сваки чашу,
 Бокалину ја ћу:
Да господу живи нашу
 Бог и другу браћу!

Много лета и година
  Живи, здрави били,
И весели поред вина
  Песме изводили.

Ова није дуго преживела мајалес; барем не ону браћу, који су је певали, кад су на мајалес ишли.

Друга, који се имала певати, кад се о ручку напитнице оглашавале, гласила је овако:

Зашто да се ја бринем,
  Зашт' да се печалим,
Зашт' овај свет рђави
  Још већма да кварим?

Та нисам ја дошао
  На овај свет бели,
Да у туги несносној
  Век проведем цели!

На радост је човека
  Створила судбина,
Зато му је радости
  Поклонила вина.

Зато му је веселе
  Песме дала гласе,
Да разведри облачне
  Овог света часе.

Нека плаче, ко воли,
  Ја ћу да попевам
И са старим матејцем
  Ведре прси згревам.

Куцнућу се с компијом
  И с десна и с лева,
Ја ћу њему певати,
  Он нек ми отпева.

Многа љета, многаја,
  На многаја љета,
На многаја, многаја.
  На многаја љета![23])

Ова се одржала и до данас.

[23]) Ова песма је штампана 1837. у „Лири“ под насловом „Песма“ (стр. 93); уз реч „Матејцем“ у напомени стоји: „Име

У сваком скоро веселом друштву чути је и њу.

Излазак на Стражилово у јутру рано оном прекрасном долином, уз осветљење рађајућег се сунца, и повратак уз машалу најлепшега вечера, остали су ми у памети све досада; и данас их се опомињем с одушевљењем.

Било је наравно и много гостију од карловачких грађана, како мушких, тако и женских, а уз матере беху дошле и прве карловачке лепотице девојке.

Гајдаша смо имали, па се богме мало на чардаку и поиграло, наравно, сасвим наравски, јер учитеља плесања не бејаше од нас нико ни видео.

Доста да је забава била изванредна: сви смо били задовољни, а највећма директор Јаша.

Кажу, кад смо дошли у варош, и кад се нашао у својој соби, да је уздахнуо из дубљине срца, говорећи:

„Хвала Богу, прође и то! Џаба ти и мајалеса, они се радују и веселе, а мени срце зебе, да не буде што, што би ми се могло замерити.“

Карловцима је дао Бог три дике: митрополита, добро вино, и диван положај.

О она два прва благослова већ смо по нешто говорили, а не можемо се с Карловци опростити, да и о овом трећем коју не рекнемо.

Ко има песничке жице у себи, тај мора у оној дивној природи зајекнути!

Онај вилински стан, оно дивно Стражилово са својом бујном вегетацијом[24]), дражесним доловима, и својом правом правцатом Хипокреном[25]), оним хладним

једног грунта карловачког“. И у I. књ. својих „Дѣла“ штампао ју је Суб. на стр. 21. под насловом „Пѣсма уз вино“ са овом променом: у првој строфи 4. стиху место „јошт већма“ има „јошт горе“. Ни на једном месту нема последње строфе: „Многа љета“, итд.

[24]) лат. vegetatio, растиње, биље.

[25]) Hippocrene, извор на Хеликону, брегу Муза у Грчкој, који је, како се прича, отворио Пегаз капитом.

*

богатоводним извором, у ком се тако јединствено даје — расхладити старо вино!

А пут у Стражилово по оним красним воћњацима и оним преласним[26]) виноградима, оном неисказано дивном долином кроз брда, која се и с једне стране и друге умереном висином дизаше, обложене храстовом и липовом шумом, које се на њиховом челу љуљаше, као оно густи зулови на Јупитеровој глави, те ону исту божанствену амвросију[27]) излеваше, коју и коса оца од богова .... не верујем да је дивније и само путовање на Атонској Светој Гори из једног манастира у други, које описују као пут кроз вилинске станове, сагpaђене све од злата и бисера на облацима сребровидним између неба и земљице.

Овај пут био је поток, који из Стражилова кроз Карловце тече и у Дунав утиче, мали, миран и љубак, као оно мало ђурђевско јагње, и вали су му нејаци жуборили једва чујно, као оно санови славујка, кад у мају, у зору на часак заспи.

Али овај друг Стражилова знаде лети, кад се облак провали, бити тако ужасан, као што је дивљи лав Нумидије[28]), кад гладан рикне и у пустињи нову пустињу тим учини, што све живо од страха, рекао би, помре.

Том приликом зна Карловчанима велике штете учинити, а не баш ретко и по коју људску жртву прогутати, као што је год. 1847. протиницу карловачку, жену проте Стаматовића, у властитој кући прогутао.

Па Магарчево Брдо, са својим дивотним доиста изгледом на валовити Дунав и равну Бачку. Тамо почивају они Карловчани, који полетеше са земље на небо, па одлетеше духом у небо, а тело оставише у крилу рођена гроба. Тамо је гробље.

---

[26]) рус. прелестный, диван, красан.

[27]) грч. αμβροσία, божанска маст, мирисаво уље, којим богови одржавају лепоту и свежину тела.

[28]) у римско доба крај у Африци на Средоземном Мору, од прилике где је сад Алгир.

Штета, што умрли немају органа за тај дивни изглед; не би их ни труба страшног суда од те мале груде земље одвукла.

Ко зна? Можда они и устају сваке красне, месечином осветљене, ведре ноћи из својих мрачних гробова! Та ако само и најмању искру осећања имају у хладним својим грудима, морају устати да се нагледе тога стана милине и дражести!

Ти дивни предели, тај вилински чар тих долова, винограда, и воћњаци нису једаред испунили моје груди чуством слатким и небеским тако, да су ми се хтеле распрснути.

Многа је слика са златнога месеца слетела такове ноћи у врт младе фантазије; многа песна родила се у духу млада песника у тим виноградима и другим перивојима, ако се за кратак час и разујала навеки.

Нигде не цврче тако слатко мали калуђери ноћног бдениjа у природи, црни зрикавци, као ту у Карловцих.

А певач мајске ноћи, наш славујак, врсни и срећнији такмац Хафисовог[29]) билбила у Азији, америчканског глумца птице, и аустралског пое, чини ми се, да ту има свој Олимп и Пинд, те да не пева људском уху и срцу, него боговском грчких Пијерида[30]) и самога Феба Аполона!

Ту се и мом варвиту[31]) извиле многе песнице, ситне и слабе, али као прва деца оцу најмилија.

Ту сам написао „Растанак", „Живот пољски" и „Блажени живот", које су песмице год. 1834. угледале бели свет, који се Књижевност зове.

Ове песме са многом својом другом из онога доба нису печатане у скупи мојих дела.

Знам да ћу и теби и многом другом младом песничком срдцу угодити, ако бар једну овде наштампам.

[29]) славан перзијски песник; арап.-перз. билбил (у народним песмама нашим: булбул, бумбул), славуј.

[30]) види напред стр. 105. напом. 18.

[31]) грч. ва́рвитон, свирала грчка са жицама, као лира.

Живот пољски

Блажен је онај, коме је срећа
Дала да може, слободан
Од сваке бриге, седећ у хладу
Лисната дрва на мекој
Травици, песме пратит' славуја
Са танкогласном фрулицом,
И гледат', кад се западу сунце
Клонити стане, красоту
Богатоцветне ливаде, тихо
Узвишенога хумића,
И слушат' птице како се труде
Натпеват', како арије
Изводе разне таначким грлом,
Да се умиле женкама.
Њега пасућа невино стадо
Никаква брига не једе;
Он се не брине хоће ли царство
Пропасти, ил' се подићи,
Званију вишем његова смерна
Не лети жеља; немилост
Царска код њега ништа не важи,
Силу тог грома он не зна:
Слободан рођен, слободан умре
За ланце ропства не знајућ.
Он јагње мало милује, кад му
Ово дотрчи питомо,
И с хлеба соли из шаке лиже
И репом маше несташно.
Он овце стриже, добије вуне,
И прави себи одећу;
Усири млеко, сабира скоруп,
То му је храна годишња.
Стриц његов тешким међутим
Праведну земљу плугом раздире,
Сеје и жање, коси и вози;
Деда му гледа воћњаке.
Ујутру рано петао њега
С постеље диже у поље;
У вече попац прати га песмом
Кући за стадом милећим.
Кући кад дође, стидљива жена
Вечеру да му готову;
Дечица мила скупе се цвеће
Скидајућ пољско с шешира.

Уморен спава слатко на тврдој
Постељи; сутра хладном се
Умије водом чистом с бунара,
И чита Богу молитву.
Тело му чиста одећа крије
Од непогодног времена;
Здравље он пије у бистрој води,
Простом у јелу и хлебу,
Здравље у чистом вечерњем дише
И у јутрењем воздуху.
Тело тешкима послов'ма крепи,
Од њега беже болести.
Он љуби оца, он љуби Бога,
Љуби и свога ближњега:
Невину радост, вишње блаженство
Његова гледи колиба.[32])

Мало више споменуо сам ти имена од птица: славуја, билбила, пое и птице глумца.

Морам ти у неколико речи казати какве су оно птице, које споменух поред нашег славуја.

Билбил је славуј африкански, који прелази и у Азију јужну, те је Хафису певао, и овај га је прославио.

[32]) У књ. 37. „Летописа“ (за 1834. год.) на стр. 58. има песма „Животъ польскій“, али се она не слаже с овом од речи до речи. Многи су стихови овде предругојачени, језик је поправљан (нр пр., тамо „холмић“, „одежда“, овде „хумић“, „одећа“); уметано је и нових стихова те ова има 60 стихова, а она у Летоп. 53. Зашто је Суб. овде ту песму прерађивао, кад је већ хтео да покаже како је почео певати, тешко је разумети. — Важније разлике су ово: Стих 11—14. у Летоп. нема; 15. у Лет.: „Нѣга бсзбрижно за своимъ стадомъ | Идућегъ брига не еде“; 19—24. „Немысли онъ дал' званіе выше | Добити хоће, или ће | Пасти кодъ люди у немилость. Онъ | Себи е све у свачему“; 31. 32. „Усири млеко, отъ туд' се рани“; 33. 34. „Стрыцъ нѣговъ и браћа плугомъ | Медьу тымъ землю преврћу“; 47. „Уміе водомъ съ извора чистомъ“; 50. „Отъ жара и мокрогъ времена“; 53. „Тело са тежкимъ радомъ онъ крепи“. — Ова песма је очигледно одјек Вергилове и Хорацове идилске појезије. Пореди Georgicon lib. II стих 458—540 („Laudes vitae rusticae“, похвала сеоског живота) и Bucolica, ecloga I. Почетак песме је узет из Хорацова Epodon liber, carmen I. („Beatus ille, qui…“) а има још црта позајмљених одатле и из других Хорацових ода.

Птица глумац (Mimus polyglotta, Spottdrossel) је птица американских Сједињених Држава.

Пое (Prosthemadera novae-seelandiae) је дете Аустралије, управо Нове Зеландије.

Свака од ових птица има свога Омира, ком она од свију других на свету најлепше поји.

Толико је истина, да је свака за себе јединствена. Славујева песма најслађа је. Пое је у гласу нај јачи. А птица глумац пева све што друге птице певају, само много изврсније. Зато му је песна разновидна до без граница.

Од јасних и меких тонова шумскога дрозда прелази он све звукове, који се само помислити дају, до самог кречања крагуја. Она је у стању домамити ловца на сваку птицу, у име које пева: кукуриче као петао, квоца као квочка, кагоће као патка, мауче као мачка и лаје као псето. Тако вешто звижди, да побуди пса да иде тражити господара, мислећи да му овај звижди. А кад стане маукати као заљубљена мачка, сваки пут ће побудити мачкове, да се даду у тражење сватовског пира.

И Азија има такву птицу глумицу у „каландар-шеви“ (Alauda calandra) у степама Туркестана, а и Европи, у Истрији, Далмацији и даље на југу западном. Коју птицу чује да пева, одмах ће то исто певати, па и лепше. А глас јој је тако јак, да се не може у соби издржати.

Тако нам казује Брем[33]) из свога најбогатијега искуства.

Ту сам први пут угледао Музу. Како сам се ја њој допао, то не знам, али да је она мене освојила, то дознајем из ове песмице, која ми се у хартијцама сачувала.

Сваки излив прве љубави радо слушају чиста детињска срца, пак за то ћу овде још и ову ис-

[33]) Alfred Edmund Brehm, природњак, написао чувено дело „Thierleben“ (живот животиња.)

писати, да се од прилике види, како смо нас двоје започели друштво, које смо кроз дуг живот до седе моје старости одржали.

Слатка Музо, прими љубавника верног
У наручја топла,
Напоји га бистрим струјама пимплејским
Угаси му ватру,
Коју му у младим прсима потпали
Силна љубав к теби.
Ах! како је јако моје срце било
Недужне му прси,
Кад је ухо чуло небесне ти арфе
Божанствене гласе.
Каква ми је језа пролазила кости
И сплетала језик,
Кад је око први пут видило твоје
Сунцезрачно лице!
Како се јестество закрасило цело,
Око мене онда,
Кад сам те на малом немарљиво чоту
Спазио прострту!
У рукама ти си нежним позлаћену
Држала китару;[34])
Плава ти се коса таласала тихо
По блесноме врату;
Холу главу зелен красио је венац
Од бесмртног лавра;
Из недара белих стидљиво је руже
Мирисала душа!
Немарљиво ти си на мирту се нагла.
Твоје витко тело
Љубила је бела одећа у ситне
Савијена боре;
Пуначке су т' прси силно слатке волне[35])
Дизале радости;
С плаветним се твојим покривалом лахор
Играо несташно.
На округлим, свежим образима стид је
Поставио престол;
А с пурпурне усне невини је љупко
Церио несташлук!

[34]) грч. кιθαρα, свирала са четири жице, налик на тамбуру.
[35]) рус.-слов. вал, талас.

Како тебе нежно срце моје воле,
Љубљена тиранко!
Како бих ја слатко на меканом твоме
Одмаро се крилу!
Како л' бих на топлим прсима веселе
Проводио дане!
Прими ме, богињо, ја ти се заклињем
Бити вечно веран!
Нити ће ме красна долина од тебе
Одмамити моћи,
Нити ће ме кадгод долина трњавна
Поплашит' од тебе!
Ја ћу ра[до] с тобом младо терат' стадо
На китњасту пашу,
И светлим тропејма[36]) и громном слављењу
Отказати света.
Ја ћу с тобом радо на ливади росној
Устајуће сунце
Гледати и птица̑ умиљато слушат'
У лишћу певање;
Са тобом ћу радо лешкати у хладу
Лиснатога храста,
Када врело подне оштром стрелом збије
У гомилу овце;
Са тобом ћу радо по дубрави шетат'
И песме извијат',
Кад се млако вече у танком оделу
По долинах простре.
У твоме ће друштву пролеће ми бити
Рај вишњег блаженства;
Ти ћеш мени зиму у најлепше земно
Пролеће претварат'!
Прими мене, Музо, и научи слатке
Изводити гласе;
Научи ме песме умиљате леват'
И свирати љупко,
Да уморен дању вече у твом крилу
Засладити могу!

На место ове Музе могла би лако сести каква млада лепа Карловкиња, па би се свака жеља љубавника овде изражена могла остварити.

Јер с једне стране долази и онако љубавница

[36]) грч τρόπαιον, знак победе, споменик.

заљубљеном као какво више небеско створење; а с друге, така младојка, била златокоса, била црноока, може стварати свом драгом пастиру све оно, што се овде од Музе тражи.

Али за ове дане младости доста су били једно другом и песник Музи, и Муза песнику.

Можда ћемо имати прилике и видети, како су се касније развили и обоје.

Лако да су им се жеље, тежње и потребе сасвим измениле; али у том су остали неизмењени, што је песник Музи остао веран до седих својих власи, а она му је са Олимпа слетала, кад год ју је из срца позвао.

Не ћу ти описивати ону сласт која ми је растапала срце, кад сам са другом моје младости, Симом Филиповићем читао моје нове песме. Он је мени за вољу и сам уживао, те смо тако по читаве сате проводили као да смо на самом Парнасу.[37])

Ови се тренутци не враћају више.

Са својим часом умиру и за самог песника на свагда.

Ја сам теби овде више мојих песмица навео. А зашто? Јер знам, да си ти многи леп женски посао израдила, па си га онда гледала, и у њему уживала; а и ми смо се сви веселили, кад си их пред нас изнела.

Зато сам држао, да ће и тебе ови моји везови или сплетови веселити, као што сам ја у њима у своје време уживао.

И са овим ти свршујем писмо, драга моја Милево!

Не знам, хоће ли те ово писмо добро забавити, јер има у њему ствари, које баш нису забавне за твоје године; али ће ти бити сигурно угодно из два узрока: што ће те опоменути на твоје уметне производе, твоје везове и друге лепе радове, које си изра-

[37]) грч. Парнасós, висок брег у Грчкој са две главице, на којем беху Делфи, посвећен Фебу Аполону и Музама.

дила за твога ујака, нашег милог Војислава, и што ће ти том приликом изићи пред очи слика твога роднога места, јер ти си млада, лепа Карловкиња.

Конац дело краси.

Зато ћемо да завршимо са једном веселом причицом.

Мати твоје бабе, моје снахе, била је у своје младо време једна од најлепших младих жена у читавом Срему.

То је показивала изврсна слика њена, намолована од неумрлог нашег уметника Ђурковића.

Ја сам био код ње, односно код њеног мужа на стану и у косту, кад сам био у шестој латинској школи.

Муж јој је био умировљени градски сенатор карловачки.

У то је време она била већ стара матрона,[38]) али још увек лепа стара госпођа.

У исто време био је код њих на косту Кузман Лонгиновић, богословац, а код куће су имали и најмлађег сина Коју, који је равним начином богословију учио.

Млади људи имају обично апетит врло добар.

Кузман је јео на подне за тројицу, па је једва дочекао вечеру, а кад ова у осам сати у вече није била на столу, осећао је све невоље онога, који од глади умире.

Која је јео много мање, а ја сам и иза њега у том заостајао.

Кад смо ручали, натоварио је Кузман од сваког јела читав пласт на своју зделу.

Ово није било ни мало густиозно.[39])

Стара госпођа, да га опомене, употреби ону метафору:[40]) Кћерку кара, снахи приговара.

---

[38]) лат. госпођа.

[39]) укусно, од лат. gustus, укус.

[40]) грч. реч у пренесеном смислу.

Један пут је Кузма такову исту пирамиду кисела купуса на свој тањир извадио.

Стара госпођа осуне се на сиромаха Коју: „Ама, човече! Јесам ли ти говорила, да не вадиш толико јела уједаред. То није лепо, није густиозно. Видиш како је Кузма извадио лепо!“

Кузма је истина био свој тањир руком заклонио, да му стара госпођа пирамиду не смотри. Али је ова то приметила, и то ју је ваљда побудило, да га мало шине.

Која је ћутао, јер доиста он и не бејаше ту апострофу[41]) заслужио.

А Кузман сасвим флегматично одговори: „Ја ћу репетирати.“

Стара госпођа занеми као водом заливена.

Том се сократизму[42]) не бејаше од Кузме надала.

А добро се код ње кувало, то је права истина.

И њена кћи, твоја баба, била је изврсна уметница у кувању.

Па онда није чудо, што се морају прсти лизати, кад ти што год приредиш. Ако ти то није од Бога, а оно ти је од рода, казали би Срби; а Дарвин[43]) би то квалификовао као прелазак на тебе durch Vererbung.

И кад ти што умесиш, онда твој ујa Војислав мора да заклања тањир руком; кад му пак умесиш и пошљеш торту с орасима, онда те зна читав бечки медички факултет, јер је онда код њега слава, на којој се делектирају[44]) његове колеге, све сами млади доктори лечници.

---

[41]) грч. обраћање на кога с речима, приговор.

[42]) Сократ, грчки филозоф; сократизам, Суб. мисли јамачно: филозофско, мирно држање.

[43]) Ch. Darwin (1809—1882), енглески природњак, који је основао науку о селекцији, о природном одабирању (т. зв. дарвинизам); durch Vererbung, нем. наследством.

[44]) лат.-нем. уживати, сладити се.

СЕГЕДИН[1])

У Осеку, 17 IV. 1883.

Ево ме у Сегедину са почетком школске године 1834—35.

У Сегедину је био у оно време лицеј, а лицеји су се састојали из двогодишњег курса. На њима се предавале математичке науке, алгебра и геометрија, свемирна[2]) историја, и на по се историја Угарске, затим философијске науке, логика, метафизика, аретологија и психологија, к тому физика, теоретичка и експериментала.

У Сегедину су се стекли из много мађарских гимназија, први еминенти.

Карловачка Гимназија имала је у Сегедину већ лепо име са добрих ученика, који су предишавших година тамо на лицеју штудирали.

Ове године био сам ја представник Карловачке Гимназије.

Али је поп-Аћимов син слабо имао спољског угледа, као по кроју и вредности хаљина, тако и по свом држању. Био је леп, млад дечко, али стари, кожом постављени ћурак до пете и вунена, црна, већ

[1]) и ова глава има облик писма, али на почетку стоји само: „Драги“, а нема лица којем је упућено. У последњој глави овога дела нема ни тога.

[2]) рус.-слов. всемирный, опћи, универзални.

мало оветшала капа на глави означавали су више каковог сеоског трговчића из Срема, него каквог младог племића мађарског или каквог грофића детића.

Професори почињу испитивање са другим првим еминенсима Мађарима, који се одликоваше мађарском бахатошћу или аристократским држањем, атилом, лакираним чизмама и великих жврковa мамузама.

„Valde bene dixit!“ —

„Praestanter dixit!“ —

„Praeclare dixit!“[3]) следовало је једно за другим, како је који одговорио. Сви су одговарали добро, али је ипак један још мало боље, а трећи и још боље.

После две три недеље смилује се професор историје, Рајзингер, те прозове и попина Сремца, да говори.

Дигне се дугачки ћурак од тифта.[4]) Шубара наравно није била на глави у школи, и толико већма просије лепо, као кармин румено лице карловачког првог еминента.

Други су сви имали јаче вредности спољашње: али лица тако чиста, здрава, интелигентна не бејаше међу њима.

Карловачки први еминент устане, почне говорити, и говорио је скоро пун сат, бистро, потпуно, и са свим разумљиво.

Професор ћути, а ученик говори. На лицу онога показивало се јасно, да га тај говор пријатно занима, а на лицима саученика све је више и више расло чуђење.

На једаред проговори професор: „Sedeat! Insigniter dixit!“[5])

Ово „инсигнитер“ порази све такмаце, и пресуди младом саученику прво место признањем целе класе.

Овај професор сигурно да је казао то другим учитељима, какав је одговор добио; јер набрзо прозову и други карловачког првог еминента.

---

[3]) лат. „Врло добро је рекао, особито, изврсно!“
[4]) енгл. tufts, нека врста сомота.
[5]) лат. „Нека седне (седите!)! Одлично је рекао!“

Успех је био једнак.

Нарочито је алгебра стално потукла све такмаце; јер алгебра је била нај јача страна Карловчанина, а најслабија код свих других.

Ти се сећаш још из Карловаца, да сам се у математици код професора Лазића одликовао.

А сад ми допусти, да ти кажем прилику, којом су се моји саученици у Сегедину о томе уверили.

Било је у другој години, кад се предавала геометрија.

Сат је био после подне. Ја добро ручао, код мога газде, пок. Гавре Лаушевића, који је био полицајмајстер у Сегедину и врло добру трпезу имао, као и сви други магистратлије онога времена.

Лето је било; врућина у школи ужасна.

Као сињи камен село ми нешто на мозак у глави. Заспао бих, ма се никад и не пробудио.

Али у професора био је рђав опет[6]) обичај. Предају скоро читав сат, па онда викну понајвише мене, да кажем све укратко, што су они опширно разлагали.

Не смем дакле да заспим. Јер пре бих дао главу, него да погазим образ, па да не знам потпуно. кад би ме прозвао.

Борио сам се са саном и борио. Али сан је био барем у стародревно доба бог, а ко ће се с богом рвати.

Савлада ме сан, и нестаде ми изпред очију и катедре, и професора, и табле, на којој је показивао.

Нисам морао задремати ни дуже од минута, два.

Наједаред тргнем се. Школа ћути као да су сви ђаци помрли. Професор стоји код табле и пита ове: „Ubi erravi?“ — Сви ћуте као водом заливени. Сад он избечи очи на мене: „No, domine Subbotics, ubi erravi?“[7])

А јао, у зао час! Та ја сам био заспао, кад не знам ни шта је радио, ни је ли погрешио! Еј болан,

[6]) нечитка реч у ркп.; могла би се читати и omen.

[7]) лат. „Но, господине Суботићу, где сам погрешио?“

Јоване, сад ћемо се грдно осрамотити! Да кажем, да сам спавао? Тим би само к срамоти мојој додао увреду учитеља. Сад помажите, сви свеци, и велики и мали!

Табла је била пуна бројева и свакојаких елемената геометријског рачуна. Мислим да је био задатак из тригонометрије.

Упнем све жице мозга и духа, бацим један поглед на таблу, пређем за секунд два сав рачун до среде.

То је морао бити чудесни поглед; није друге, него је морао у њему сам мој дух бити.

У исти мах покажем прстом на среду рачуна и проговорим: „Ту је погрешка!“

Професор пође за мојом зеницом, стави креду случајно баш на исто место, у које сам ја гледао, и запита: „Hic? Овде?“ — „Ту! ту!“ одговорим ја. — „У чему стоји погрешка?“ Ја му кажем. Почне снова рачунати, и доиста баш на истом месту нађе и сам погрешку. Сад не памтим више, каква је то погрешка била, али је ту била.

Он ју поправи, и рачун изиђе чист и сјајан.

Можеш мислити, како скочи мој математички реноме![8]) Али ја после тога напора душевног мало што нисам на ново заспао, тако сам био малаксао.

Сва ова операција трајала је два минута!

Ови успеси, којима су други следовали, учине ми бoрављење у Сегедину врло пријатним.

Школа има то својствено, да особити свет чини.

У том свету има такођер различних редова грађана, богатих и сиромашних, високога рода и нискога, протежираних и пепељуга и т. д.[9])

[8]) франц. renommée, глас, слава.

[9]) франц.-нем., protogieren, закљањати, ићи на руку. — Пепељуга, пепељуха, девојка пуна пепела. Тако се зове у нар. приповетци она пасторка коју је маћеха мучила и терала да ради по кући, особито око огњишта.

Али најбоља глава пресуђује беспрепорно место у школском свету.

Ко је из свију најбољи, тај је међу свима највиши, најугледнији, најчувенији и најслављенији.

А кад сам написао и штампати дао професору философије Хорвату Цирилу оду на немачком језику, а овај је тако уважи, да ми даде на уздарје сва дела Лесингова: ко ће са мном! Sublimi ferii sidera vertice![10])

Године 1835/6. позовем другове Србље на Сегединском Лицеју те се састанемо у друштво под називом: „Младо Јединије", а имало је задаћу, да се чланови вежбају у свима родовима лепога штила.

Поздрав тога друштва нашао је израза у једној песми, која је у „Лири" штампана.[11])

Ово је друштво било прво, које се на угарским јавним учевним заводима састало и радило. Течајем времена појаве се такова друштва међу Србљима и по другим подобним заводима, скоро у сваком.

Је ли оно трајало у Сегедину и после, кад сам ја отишао, то не знам.

Памтим, да је чланом тога дружтва био и Ђорђе Малетић, славни наш списатељ каснијих година, професор и управитељ кнежевско-српске гимназије у Београду.

У Сегедину за две године написао сам доста песмица. Напоменућу само оне, које су ми биле најмилије: „Претпев," „Елегија на Косову," „Надежда," „Пролеће," „Жеље љубовника," „Рај," „Совет лепим."

Ове сегединске производе штампала је године 1837. „Матица Српска" о свом трошку под насловом „Лира Ј. Суботића."[12])

---

[10]) лат. „Високим врхом ударио сам у звезде." Хорац. I. књ. 1. ода, Меценату.

[11]) под насловом „Поздравъ" штампана је ова песма у „Лири" на стр. 61.

[12]) види о „Лири" у идућој глави, „Пешта."

У Сегедину сам, као што рекох, врло угодно две године проживео.

Но ту сам и једну сласт и страст своју сахранио.

Ишао сам врло радо у лов, и то најрадије на мале, ситне птичице.

То ми се чинило нека особита вештина.

Али веђ се стало дизати у мојој глави питање: каква је то сласт тако нежним створењима одузимати живот?

Једаред одем у лов и убијем једну шевицу, која се на путу по прашини лепршала.

Тим је било задовољено вештачкој сујети.

Али на невољу имала је та шевица друга, који је не далеко од ње такођер у прашини уживао, а ја га нисам згодио.

Тај уцвељени друг дигне се у зрак, причме[13]) лелекати, и око друга облетати, па се најпосле спусти к предрагом свом мртвацу у прашину, не питајући, да ли није та пушка отровница ту јоште, да и њега убије.

Можда је та верна глава то и желела.

Мени га буде жао.

Да га туге опростим напуним пушку, и опалим на њега.

Но ова гуја промаши цел, и он у страху дигне се у зрак, али се одмах врати, и код свога милог мртваца стане.

Ја опалим и други пут на њега, но немила рука и опет задрхће те га пушка и опет промаши.

Он прне у зрак, и зачне наново лелекати.

И трећа пушка не погоди га.

Његова запевка не престане, а мога барута нестане.

Од тешке жалости, коју је у мени тужно нарицање те верне мале птичице будило, отргнем се од тога тужнога призора и утечем у пуном смислу речи.

---

[13]) и овако неки говоре место „причне", почне, или мало ниже: зачне.

Но уједно се заречем, да се неће више пушка у мојој руци на главу пружити, која ми није ни крива ни дужна, и којој би управо ради дивне и слатке песмице имао захвалним бити.

И од то доба није више планула пушка ни на један живот тако чист и тако мио. А с временом се опростим са пушком на свагда.

Ето ту, у Сегедину, преко Тисе, где су у оно време стајала поља, почива мој ловачки таленат, ловачка воља и ловачки живот!

Ја сам овде говорио о valde bene, praestanter, insigniter, и још којечему латинском; не ће ме разумети, ко не зна, да се онда по Угарској предавало све латинским језиком, а наравно тим се и учило и одговарало.

Од мојих професора морам споменути на по се Цирила Хорвата, професора философијских наука.

Он је и онда био најславнији од свих других суучитеља.

Био је мађарски песник, и добије накратко пре тога награду од Мађарске Академије Наука, за трагедију „Kuthen“.

Код овога је човека било то јединствено, што нити сам где кадгод видео прије тога ни после.

Он је свој сат започео тим, да је свој сат извадио, у једну руку узео сат, у другу ланчић од тога, те почео овај око репеља завијати и одвијати, што је трајало докле год није последњу реч изустио.

А чим је повео руку с ланчићем к репељу од сата, тим је и почео предавање, пак је читав сат говорио течно, не прекидајући ни једне речи, не опетујући[14]) ни једне, не застајући ни за којом ни најмање, јасним гласом, сасвим разговетно, али посве једним тоном. Никад није потражио ни мисли ни речи;

[14]) скован глагол од речи „опет“, понављати.

никад није већма дигнуо гласом или га спустио. Као бујна река текао му је говор непрекидно, пун и раван кроз цео сат.

Ово је била реткост на сваки начин, али се сваки мозак морао до крајности уморити, који му је сваку реч једном пажњом пратио.

Он је био у оно време једна од најсјајнијих звезда на небу мађарске словесности.

Лака му земљица била!

Спомен му се у његову народу славио до у позно потомство!

У Сегедину био је професор historiarum Јов. Рајзингер, који није тако велику славу имао као Хорват, али је своју струку знао, и добро предавао. И њему сам написао немачке стихове, те сам тим посведочио онај скок, који сам био једну годину прије, песмом професору Хорвату написаном, учинио био.

Одржао сам се дакле као мајстор у очима професора и саученика.

У Сегедину је био српским парохом Павле Стаматовић, који је много година календар „Пчела“ издавао, и у њему разне своје списе приопћавао.[15])

Стаматовић је био после прота у Карловцих и у Новом Саду, где је и преминуо.

Име му је било у нашем народу врло познато, а особито су му млади ученици били наклоњени.

Пун жарког родољубља, омален али подебео, могао је по читаве дане и ноћи у друштву поред стола седети и о стварима говорити, које су смерале на добро нашег народа.

Чудан је начин имао филологисати.

Тако је реч „Сегедин“ доводио на словенско Сојединн овако. Оно г у другом слогу, што стоји из-

[15]) „Сербска Пчела или новый Цвѣтникъ за год. 1830.,“ тако се зваше прва свеска овога Стаматовићева зборника са календаром. Последња, дванаеста, је изашла 1841.

међу два е, било [је] у раније време ј, како видимо, да се у нашем језику често међу два самогласника уметне ј. Тако је ова реч најпре гласила Сеједин, после Соједин, а Мађари су задржали оно најстарије Сегедин, одбацивши образователни српски слог[16]) ин, те је код Мађара „Сегед".

Много су га Србљи одликовали за живота му.

Но имао је ужасну несрећу у кући, кад је био протом у Карловцих.

Протиница му је била врло добра, блага, и красна госпођа. Имали су једну кћерку и сина.

На други дан Духова иду многи људи у Карловцих на Стражилово, те се тамо забављају.

Прота са сином оде некуда од куће, а у кући му остане супруга и девојчица.

Наједаред провали се над Стражиловом облак, те онај поток, што долази отуда у варош поред митрополитског двора и утиче у Дунав, набуји ужасно, подивља и стане рушити све на што наиђе у свом току.

Протина је кућа била на том потоку одмах ниже двора. Вода излије у његову авлију. Протиница са дететом потрчи из стражње кућице у предњу на улици, и ту је зграбе вали, те однесу обоје у Дунав. Онда су је видели, па никад више.

У Сегедину се учио у једно време са мном и Младен Стратимировић, унук митрополита Стратимировића од братучеда Теодора.[17])

Дошавши у Сегедин ми Србљи погосподимо се.

Било је међ нама много племића и господичића мађарских. Ови набију мамузе на чизме.

Мода удари у филозофе. Шта ћемо, куд ћемо, које за љубав саученицима, које да се и ми мало

---

[16]) Образователный, који образује, о. слог, наставак којим се образује реч.

[17]) види напред стр. 24. напом 12.

прокевешимо[18]), ударимо и ми у мамузе. Мени те поклони Младен, и даде ми их на чизме и приковати.

Али кад прво блато дође, однесе моје мамузе. Ко ће врагу те чизме и мамузе да чисти? Ја сâм не ћу, а послужитеља немам: те тако падну моје мамузе после кратког живовања на жртву сегединском блату и мојем голом господству.

Друге године донесе ветар црвене капе, те ове падну на главе свих сегединских филозофа.

Дођем с црвеном капом и кући у Добринце.

Мој добри отац насмеје се, кад ме у њој види, и запита ме мало уштипљиво: „Па шта си ти сад у тој црвеној капи: је си ли спахијски пандур или фрајмун?“ [19])

Шта наопако? Зар моја капа казује пандура или фрајмуна?

Скинем је, да је побоље погледам, и — никад више не седе она на моју главу.

Али што бејаше леп хлебац у Сегедину, па чудесне кобасице, то не ћу никад заборавити.

Хлебац бео, па нарастао до облака, а пупушка[20]) му се чисто смеје. Не можеш га се доста најести.

А кобасице подебље па дугачке, рекао би, су приправљене, да се њима вуку житарице на Тиси!

Но биле су и добре. Нигде их више таквих нисам видео.

Него нас друге године мало не уби ватра.

Сваку драгу ноћ око по ноћи букне то ту, то тамо. Звона ударе на ватру. Свет скочи из постеље, те трчи па гаси. Нема спавања до пред зору. И то је трајало више недеља дана.

---

18) од мађ. kevélyedik(?), охолити се, поносити се.

19) нем. Freimann, целат.

20) од мађ. púpos, грбав, начињена је реч „пупушка“, гука на хлебу.

Једва дочекам да пођемо кући на вакацију, те се тамо с тешком муком опростимо страха сваконоћног и науживам мирног препоноћног сана.

У свему и по свему, живео сам у Сегедину добро, био сам пун задовољства, здрав телом и духом и цветао сам очевидно младости и умом.

Хвала му! А спомен му живи и данас мио и пријатан у мојој памети.

ПЕШТА

—•—

У Осеку, 18./IV. 1883.

О феријама приправљао сам се у Добринцих код куће да положим ригорозне[1]) испите из филозофијских наука, а у септембру сам се кренуо у Пешту на универзитет.

Од Новог Сада у Пешту путовало се онда три дана на бачком кирицији.

То ми је био први даљи пут.

Ишли смо нас тројица. Најмимо кочијаша из Старога Кера за 30 фор. шајна, да нас „пребаци“ у Пешту.

Прву ноћ ноћимо у Суботици, другу у Вадкерту, а трећи дан у вече били смо већ у Пешти.

На путу ми се читаво чудо догоди. Оне велике пешчане пустаре око Халаша не даваше оку никаква стална предмета за оријентирање.[2])

Лагано вожење песком и по себи је већ досадно.

Наш Бачванин седи мало на колих, па шипка коње скоро без престанка, а уз то их опомиње: „Ђе, ако ти се сиђем!“

---

[1]) лат. строге.

[2]) док није пронађена магнетска игла, бродари су увек тражили исток (лат. oriens) сунца па су се по њему разазнали у правцима света. Стога оријентирање значи разазнавање.

Коњи остају при једном темпу,[3]) као што и не бејаше другачије могућно у песку, који точкови с педља секоше.

Кочијаш се сиђе с кола и ми се узрадовасмо, мислећи, сад ће коњи барем брже корачати.

Али се преварисмо.

Наш Гавра пође пешице поред коња.

Шипкаше их непрестано као и прије с кола, и опомињаше их исто онако, само мало друкчије: „Ђе, ако ти се попнем!“

Ми млади људи на колих замећемо шале, и смејемо се.

Наш Гавра погледи каткад у нас и омахне главом, онда извади камиш из зуба, пљуцне, па опет повиче: „Ђе, ако ти се попнем!“

„Шта је, Гавро, што машеш главом?“ запита га један од нас.

„Ама, господару, Ви мора да носите дукате у тим сандуцима; не могу коњи ни ногом да кроче од сиња терета.“

„А зар ти мислиш, да се дукати возе у оволиким сандуцима?“ запита га онај исти од нас.

„А да што?“

„Е, мој Гавро, види ти се да ниси видео у твом животу много дуката!“

„И нисам, господару! Од куд сирома’ човек да види много дуката! Него мислим само, јер што је терет, терет! Па мислим, шта може друго бити него дукати.“

„Да си ми жив, мој Гаврило!“ настави онај наш друг. „Кад се возе дукати у оваких сандуцих, онда се упрегне шест коња, као шест хала; а на колих седе шест солдати у пуној мундури,[4]) са напуњеним пушкама! Него знаш шта имамо у сандуцих?“

---

[3]) тал. tempo, време, мера времена, одсек времена.

[4]) франц.-нем. Montur, службено одело, војничка униформа.

Гавра опет извади кратки камиш с лулом из уста, отпљуцне, и са пола лица окрене се мало и промудрује:

„Не знам, док ми не кажеш. Ми смо људи прости, па мало знамо.“

„А да како ја знам?“

„Е, ти си учен господин, па можеш знати.“

„Дакле слушај!“

„Слушам, господару!“

„То су књиге, мој драги!“

„Ху, је л' за Бога?“ повиче Гавра мало живахније.

„Књиге, књиге!“ повичемо ми сви.

„Па зар су књиге тако тешке? Ко би то реко!“

„Тешке боме“, рекне онај друг, што вођаше конверзацију[5]) са Гавром.

„Да ви'ш, како се то зноји, кад се уче! Све мука спопада човека!“

„Па што их не бациш у ватру? убио их Бог! Зар нема човек доста муке и без њих. Има и наш попа сина ђака, па изгледа ко овај мој прст. Више пута кажем му, да не мучи то дете бадава! Чита, чита, па опет не зна ништа.“

„Чије су ово гуске?“ запита на то окренувши се к нами.

И заиста мало даље лежало је једно село, а близу друма бејаше нешто утрине, и ту су пасле гуске.

„Од куд ми да знамо чије су гуске? Не знамо! А знаш ти?“

„Знам, да како!“

„Дакле чије!“

„Мађарске!“

Ми се насмејемо грохотом. „А од куд ти то знаш?“

„Зар не чујете како гагоћу мађарски!“ рекне Гавра, па повиче: „Ђе, ако ти се попнем!“

„Чекај да се ми мало сиђемо,“ рекнемо му ми.

---

[5]) лат. conversatio разговор.

„Можете, господару, и онако хоће ми коњи да попадају на носеве. Таква терета нисам још возио.“

Одсмејемо се киријашкој мудролији, и сиђемо се с кола.

Погледим око себе!

Пукла пуста равница, нигде брежуљка, а камо ли брега, докле око достиже.

Сунце се већ спустило јако заходу. Па како је то? Та на овој се страни рађа сунце у Добринцих и Карловцих, а овде седа!

Окрени се на ову страну, окрени се на другу: никако да се истера на крај.

Најпосле стане као бело на црном, да ту сунце седа, где се у Срему рађа. Ми смо дакле у другом свету.

Читаво ми бејаше мучно. И стужи се и смучи.

Дуго времена нисам могао заборавити, како не могох никако да се оријентирам.

Било ми је као да сам у други сасвим свет ступио.

У Вадкерту, или како га наши Бачвани зваше, у „Варгету“ се даде наш кочијаш у бригу; овде, вели, често убијају људе и харају их, а хоће и коње да украду.

И ноћ добије други тон, него што га је икад у Срему имала. Па онда и људи друкчије изгледаше, мађарски разговор допринесе још више да се фантазија ражари.

Ми спавасмо на колих; док је владао мрак, виђасмо и чујасмо којешта, што не бејаше ни видети ни чути. Но кад зора заплави, расхлади нам се крв, и заспимо слатко.

У Пешти смо већ имали извесно место, где се стоваримо и устанимо.

Она прашина у Пешти, коју је сваки ветрић са Ракоша[6]) у варош доносио, неугодни мириси канала и клоака,[7]) и злочеста вода учине првих дана, да нам се Пешта нимало не допадне.

Ја се брже боље пријавим за рок, кад да ригорозне испите положим.

Мени се хитило.

Замолим, ако је могућно, да се из свију предмета испитам у један дан.

Обично су одређивали за те испите два различна дана. Моја молба учини повољни утисак у директора филозофијског факултета, који је онда био титуларни бискуп Трсћански.

За неколико дана морао сам дакле све предмете наново прећи, а то је са великим напрезањем било скопчано.

Испите положим 30. септембра 1836. г. повољно.

Али сутра дан ухвати ме страшна грозница, која је трајала 48 сати, да нисам ништа за себе знао.

Није још био спремљен за мене кревет, и зато сам лежао на поду на једном модроцу.[8])

Моја газдарица, старија госпођа, надгледала је обдан чешће болесника и свагда је мислила са великом тугом на сироту моју матер, јер није ни мислила, да ћу преболети, па јој је увек пред очима била моја мати, кад чује тај ужасан глас.

Али трећи дан се пробудим, и осетим се као да сам ново рођен. У то дође и педел[9]) и донесе ми докторску диплому.

Ту је дакле стајао ново створени доктор филозофије и слободних художества, здрав, чио и весео, као да није 48 сати био изван себе.

О младости, младости, теби хвала! Ти си ме једина спасла!

---

[6]) Rákos. поље поред Пеште.

[7]) лат. cloaca, подземни канал кроз који отиче нечист.

[8]) душек испуњен коњском длаком.

[9]) лат. pedellus, слуга универзитетски.

И сад ступи доктор философије у прву годину права, које се онда кроз три године на универзитету предавало, на правним академијама кроз две.

У првој години права било је у оно време грофова и барона; али доктор философије не бејаше ниједан.

Добриначко дете, син српског сеоског пароха стајао је ту без себи равнога.

Ја ово не бележим ради чега другога, него што су ови догађаји за цео мој живот на мој значај уплива имали.

Опет се понови оно, што сам приповедио, да се у Сегедину са мном догодило.

Најприје су испитивани грофови, барони, и први еминенти, који су са већих мађарских лицеја на универзитет дошли.

Говорили су по по̑ сата, и одликовани су са: valde bene dixit, praestanter dixit, како који.

На господина доктора философије не дође ред задуго.

Онда је предавао природно право, или философију права на Пештанском Универзитету др. Вирожил, који је у каснија времена као aукторитет признаван био и награђиван.

Једно јутро дође на сат исти професор, и стане тражити по свом каталогу, ког ће да прозове.

У многима је срце јаче куцало.

И ја сам наравно мислио, да ће ме прозвати.

За мене је то тим више интереса имало, што сам желео чути, хоће ли он мом имену придати „доктор“, кад је код грофова и барона овај наслов употребио.

Сваки ће лако увидети, да је у мојим очима ово „доктор“ барем толико вредности имало, као „гроф“ или „барон“.

Неискусна млада глава тако је судила, и не може јој се управо ни замерити.

Тај одлични наслов бејах ја сам заслужио, док су млади грофови и барони своје наслове без икакве своје муке од оцева или и старијих још предака крштењем на презент[10]) добили.

Професор отвори уста, и шта изговори? Са свим просто: „Dominus Joannes Subbotics.“

Дезилузија[11]) велика!

Зашто да он, сам доктор, неће да уважи онај наслов, који ме је с њим у један ред стављао? Зар тај наслов не заслужује уважења? Зар је то тако незнатна ствар, да не заслуживаше ни да се напомене?

После сам докучио, зашто је веле-цењени стари доктор учинио. Њему сигурно није ни познато било, да сам ја доктор философије.

Ја сам моју докторску диплому лепо савио и у мој сандук оставио; а новине нису у оно време такове догађаје пред опћинство износиле, као после тога и данас што чине. Ја пак био сам онда исто такав, какав сам сада и какав ћу се и подерати.

Највећа ми је тежња што учинити више и боље, него многи други, али највећма ме је мрзило то на велико звоно обесити и по свету трубити.

Но сад наступи чин, и ту сам био опет ја онај који сам.

Почнем ја одговарати. Видим, да уважавање код мога старога доктора према свом слушатељу све више и више расте.

Ја говорим, а он само маше одобравајући главом.

Прође по сата, прође три четврти; већ сва школа види, да је то што надобично. Удари и сат, и звоно огласи, а ја још говорим. Дакле пун сат поклонио је професор мени.

„Praestantissime[12]) dixit!“ повиче он и ја седнем, а сва школа погледима својима изјави ми свој „homagium“.[13])

[10]) франц. présent, дар, поклон. [11]) лат. desillusio, разочарање. [12]) лат., најизврсније, не може бити боље. [13]) лат. покорност, поштовање.

Ови и овом подобни догађаји, које само школа може показати, учинили су, да ми је у првом реду стајала лична заслуга, лично одликовање.

Не умаљујући цену одличног рода и положаја у држави, увек сам највише ценио личну заслугу и одликовање, које је са истом скопчано.

Ово осећање водило ме је или боље рећи пратило ме је кроз сав живот.

Истина, да ме је то увек узвишавало и к узвишеном мишљењу и делању упућивало и водило, али користи би могао добити више, да ми то није пута пресецало к протекцијама и асоцијацијама,[14]) и утврђивало у самосталном мишљењу, говорењу и деловању.

Овај мој одговор ставио ме је на место, које сам задржао кроз све три године јуридичких штудија; сјајност моје јуридичке дисертације, под покровитељством митрополита Станковића, одржала ме је у висини, коју су гроф Циракп и барон Орци заузимали дисертирајући[15]) под покровитељством краља Фердинанда; а предавање римског права у зимском течају год. 1847—48. у заступству ординарног[16]) професора Хенфнера, на позив факултетског закључка, подигне ме на место, које ни једном од мојих суученика на овом пољу у део не паде.

И ова црта налази продужења у мом животу, но није мој задатак то потање изводити.

Факултетски труд мој заврши се докторском дипломом, коју сам добио 25. маја год. 1840.

Докторску дишпуту држао сам sub auspiciis[17]) митрополита Станковића, који ми је ту свечаност високо уздигао.

---

[14]) лат. protectio заклањање, штићење; associatio, здружење. [15]) лат. dissertatio, учена расправа; дисертирати, расправљати. Мало ниже то исто значи „дишпута, дишпутирати“. [16]) редовног. [17]) лат. оно исто што Суб. мало више каже „под покровитељством“.

Мало пре мене дишпутирао је гроф Јован Циракі и барон Бела Орци sub auspiciis краља Фердинанда V. Пошта, од које се виша не може мислити.

Син из народа дишпутирао је cub auspiciis народом изабранога, независног, црквеног круноносца.

У онима је приликама универзитетски магистрат у хомагијуму изумирао; у овом публика живље судејствовала.

Свршио сам факултет филозофијски; тражио сам и добио диплому доктора филозофије. Свршио сам факултет јуридички; тражио сам и добио диплому доктора права. Ипак није било у оно време обичај, да се полажу ригорозни испити тих наука.

Само они који су ишли за тим, да буду професори на филозофијским катедрама, правили су те испите. Није их било пуно, и понајвише чланова свештеничких редова.

А доктора права било је у целој Угарској онда нас седам.

Зашто сам ја тако чинио? Истина, да ме је побуђивала мисао, да станем у први ред, који сам могао својим духовним силама постигнути; али је прави мотор[18]) била она тежња моје природе, да потпуно довршим оно, што сам започео.

И ова црта остане у мојој индивидуалној природи; сачувао сам ју и као сучинитељ[19]) на практичном пољу, и као списатељствујућа особа у литератури нашој, и као управитељ куће и обитељи своје. Не знам хоће ли ваљати што, што сам само започео; Могу рећи: што сам започео, то сам и довршио.

Не разбирам овде како, нити ћу то да пресудим: но наводим само као црту мога значаја, која се у свим чинима огледа, који су од мене самога зависили.

И ова устрајност, или можда ће ко рећи, ово јогунство, има својих добрих страна; али свет пока-

18) лат. покретач.
19) превод нем. речи Mitarbeiter.

зује да мање користи собом носи, него она лакокретност, која по потреби момента почиње, по новим конштелацијама[20]) мења, по противностима одустаје, накратко, која почиње, ради и свршује по гласу, који управо даном влада, те много више одобравања, похвале и уцењивања собом доноси.

Ови догађаји показују, да се ту једна особа тако развија, да све сама собом и без друге помоћи уради, што јој радити ваља. И ова црта значаја развила се кашње животом и у животу као основна мога значаја, што ће се у животу мом касније јаче показати.

За бављења мог у Пешти напишем песну „Потопљена Пешта“ у V. песана, у којој се образовао ужасни онај догађај, кад је у месецу марту Дунав ову красну варош прелио, и преко 4.000 кућа у њој разорио.

Од лирских песана написао сам у Пешти:

Године	1837.	— 19	ком.
„	1838.	— 14	„
„	1839.	— 2	„
„	1840.	— 15	„
	ускупа	50	„

Од ових су: „Добро јутро“, „Лаку ноћ“, „Српкиња,“ „Србин“, „Момче и голуб,“ „Песма за граничаре“ и „Венац Катици“ у народ ушле, те се ваљда и данас певају.

„Спомени“ постали су у прославу свето-савске светковине.

Са песмом „Вила се с облацима разговара“ и следећима појављује се дух народних српских песана на мојим гуслама.[21])

Не може се рећи, да су ове године неплодне биле.

[20]) лат. constellatio, положај звезда, овде: прилике.

[21]) Све песме, које Суб. овде наводи по имену, штампане су год. 1843. у његовој збирци: „Босилѣ, стихотворна списанія Іоанна Субботића. У Будиму. Писмены крал. Свеучилишта“. Мала 8° стр. 158 (остало до 176. стр. су прeву-

„Потопљена Пешта“ тешко да вам је позната, а досад се сигурно и у народу већ заборавила. Зато вам не ће бити ни штетно ни неугодно, ако вам овде укратко садржај те песне приопштим.[22])

Садржина „Потопљене Пеште. Ова алегорија има пет песама.

I. песма. После приступа, у којем песник призива „ведру Песму“, „која све негује што јој преда Биће“, приказује се лепо јутро. „Генij и Хранитељ Човечества“ (персонификација људскога ума) шеће се по пољани. Јако је забринут те се и заплаче. Дозива свога верног слугу и најстаријег од духова, Прозрака (персонификација оне способности ума, да може у напред видети), и казује му: Судбина је наредила да Дунав провали своје брегове те ће људи ужасно страдати; шаље га у Пожун, Коморан, Острогон, Будим и сва места поред Дунава, да их опомене, нека се спреме за одбрану од Дунава; нарочито начелнику Пеште нека метне на срце, да за раније подиже широке насипе поред Дунава. Прозрак све учини по наредби. Пештански начелник одма сазове веће грађане те се посаветују. II. песма. Судбина с престола опазила је шта је Прозрак учинио, ражљути се, што се ради против њених смерова те громовитим гласом наређује својим слугама, Слепом Случају и Гвозденој Нужди (и ово су персонификације), нека нареде Дунаву, да све поруши што дохвати од Пожуна до Будима, и свом снагом да навали на Пешту. Дунав у беснилу обећава слугама да ће порушити што је за рушење и да ће све оборити, извратити, потопити, подавити и погушити, да се не зна ни трага ни гласа да је што икад било. III. песма. Одма сутра позива Дунав Дугу да иде Црном Мору да га замоли, нека јој да све оне таласе, које му је Дунав досад оправио, а после ће их опет вратити. Такође нека иште од Адрије у зајам оне таласе, које му је Црно Море оправило, а од Атланта силног оне које му шаље Адрија. Кад Дуга дође, Црно се Море мало љути на њу што му краде таласе те их даје другима, али обећа помоћ Дунаву и својим таласима и оним што је дао Адрији и Атланту. У то долети Дунаву црна Облачина, а он јој нареди да из Алпа

меранти). После их је 1858. прештампао, погдешто измењене, у I. књ. својих „Дѣла“; особито је ту јако скраћена песма „Спомен“, а последњој је ту наслов „Вила и облаци“. На оба места „Песма за граничаре“ има потписану 1841. год.

[22]) Суб. је даље извео опширну садржину „Потопљене Пеште“ и у њу је уплео велике цитате. Овде је редактор по одлуци Књижевног Одбора израдио краћу садржину.

*

и Пиринеја позајми снегове и донесе у Угарску, јер хоће да је упропасти. „Све ћу, вели, живо водама подавит', као мишеве у време пролећа; таласима које се уклони, зидовима оно ћу побити; ако које утече од зида, гладом ћу га уморит' ужасним“; нека се одсад клањају Дунаву! Облачина се диже на крилима да изврши налог. IV. песма. Геније Човечества не може да умоли Судбину; њене се наредбе извршују. Дунав се креће од Пожуна, руши све што захвати поред обала и удара најзад на Пешту. Али је она опасана троструким насипом. Онда Облачина пусти снегове, Слепи Случај по наредби Судбине доведе најљући ветар, Мећаву, која све завеје. Дунав се напрегне те развали насип. Свет у највећем страху бежи. Дунав руши и убија што му падне шака, чамци и барке не могу све да спасу. Геније види са ужасом да је трећина Пеште порушена те на коленима моли Судбину. Ова се напослетку смилује и нареди Дунаву да се врати у своје корито. V. песма. Геније, обучен у црно, тужан хода по пољу и дозива својега слугу Доброчина; шаље га у Беч да позове све људе добра срца да притеку Пешти у помоћ. Слуга оде. Први га чу ћесар Фердинанд те да први прилог, а позове и своје поданике, и сви помажу. Геније се утешио У лугу захваљује свима који су било новцем било делом помогли бедницима при поплави. „Зло из добра, добро из зла ниче.“ Тако је Судбина удесила.

Једном речју: вечни закони света уветују собом већ одржање и усавршење људства. Судбина извршује те вечне свеопште законе, а Хранитељ човечанства изводи из њених чини бољак људства и усавршење човечанства.

Из овога се види, да је ова мала епопеја написана сасвим по образу епопеје јелинске, и да је овај сасвим чист у њој сачуван и спроведен.

Сад ми пада у очи, да у овој песми ту тамо веје, као какав лахорић, дух Симе Милутиновића, умерен и ублажен особености свога писца.

„Потопљена Пешта“ има 1638. стихова.

Пошто Омирова „Ватрахомиомахија“ има 305 стихова, Гетеов „Херман и Доротеја“[23]) 2033, то стоји ова моја песма у среди од њих, што се величине тиче.

[23]) грч. „Βατραχομυομαχία“ (бој жаба и мишева) је наслов једне шаљиве јуначке песме. Погрешно се мисли да ју је

Ја не стављам ове песме у паралелу, да је с њима успоредим, него само да видите, да и краћа епопеја може вредности имати, кад јој ту не даје велики садржај, него уметно израђење.

А о овом говорити немам ни позива ни задаће.

Ја сам се трудио, да ми нацрт буде правилан и разговетан, изведење да је јасно и сходно, а боје да су чисте и живе.

У Пешти дођем у додир са Тошом Павловићем, издаватељем „Српског Народног Листа“, а касније „Српских Народних Новина“, и уредником „Српског Летописа“.

Павловић је био особита природа; фактор у нашем литерарном и политичном животу врло знаменит.

Без дубљег знанственог изображења, осећао је дубоко све лепо и виспрено[24]) у уметностима, и све потребе нашега народа.

Положај његов и занимање захтевало је само собом, да све боље младе силе око себе купи, да он помаже њима, да се могу одржавати, док учише школе, а они њему при издавању Летописа, Српског Листа и Новина.

Тако сам се и одмах код њега пријавио, како сам у Пешту дошао, и нашао сам тај час у њему пријатеља и потпору.

Покажем му збирку мојих песама под насловом „Лира“, које сам у Карловцих и Сегедину прије тога написао.

Он је био секретар код „Матице Српске“, те учини, да ова те песме својим трошком штампати даде. То је било год. 1837. С највећом радости у срцу посветим ја ово моје првенче оцу и матери.[25])

написао Омир Славни нем. песник Johann Wolfgang Goethe издао је 1798. свој идилички епос „Hermann und Dorothea“.

[24]) цркв.-слов. узвишено.

[25]) Наслов и посвета: „Лира Іоанна Субботића. У Пешти, трошком Матице Сербске 1837“. На другом листу: „Отцу и

У „Лири“ је штампано 2 песме из год. 1834. 18 из год. 1835. и 19 из год. 1836.

Он ми је набавио и малу материјалну потпору од Саве Текелије, кога је од много година народ наш као прву звезду на небу српском славио, и препоручио ме је његовој позорности.

А ја сам опет њему помагао у његовим књижевним пословима у „Летопису“ и „Српском Народном Листу“, и тако се изроди свежи пријатељски одношај између нас, који је трајао све до његове смрти.

Павловић је имао велика уплива код Саве Текелије.

Нарочито му је скоро у свему асистирао,[26]) кад је своја заведења стварао.

И тим начином здруже се лепо „Матица Српска“ и Текелијино Заведеније.

То је дало повода, да се 1837. г. св. Сава у Матици и Текелијануму свечано славити започне.

И то је празновање завео управо Тоша Павловић.

Ја сам имао срећу да сам му тим приликама у помоћи бивао.

Светковине св.-савске стеку код Пештанаца и Будимаца велику симпатију, и дан св. Саве постао је управо народном светковином.

Из Текелијанума и Матице Српске пређе ово светковање у наш народ на све стране, те га и дан данас уз Матицу Српску славе сва већа српска места свечано.

Кад је 1838. оно Дунав Пешту порушио и многа места српска на ади Чепељу оштетио, напишем ја у форми споса дело: „Потопљена Пешта“.

Павловић изда год. 1838.[27]) то дело о свом трошку

матери Іоакиму и Сари Субботићь п. п. аукторъ.“ Мала 8° стр. 108.

[26]) лат. assisto, стојим уз кога, помажем.

[27]) Наслов и посвета: „Потоплѣна Пешта одъ Іоанна Субботића. У Будиму, Писмены Крал. Университ. Пештан-

и набави тим знатнију помоћ за три српске цркве на тој ади.

Тоша Павловић био је у оне дане центрум, око кога се скоро сав народни наш живот окретао.[28])

Свршивши ригорозне испите из права и добивши докторску диплому одем митрополиту Станковићу, који ми је лепо пријатељевао, да уговорим, како ћу да пођем у богословију и станем у калуђере.

Мене није ништа у калуђере вукло до мисли, да се тамо може за народ много учинити.

Кад дођем митрополиту, рекне ми, да ће ме радо у калуђере примити, да ће ми допустити, да се о феријама после прве године приправим из наука друге године, па да ће ме почетком школског течаја испитати, и у трећи разред пустити. А овај могу те године свршити, кад узмогу и испит положити кад се пријавим. Онда ће сазвати Синод, те ће ме Синод из свих богословских наука испитати, и доктором богословије изјавити.

Видим, да је он о тој ствари мислио и да је и свој план скројио.

Пошто, како рекох, нисам правога позива за калуђерство осећао, запитам га, шта ми он саветује.

Он ми па то као прави пријатељ рекне ово: „Ја сам душом и срцем калуђер; да се на ново на ту точку живота вратим, кад ми ваља струку живота бирати, па да би позитивно знао, да не ћу бити митрополитом, ја бих и опет стао у калуђере. Али баш зато не могу теби ништа саветовати. Осећаш ли позив за тај живот, ступи на тај пут, ако ли пак тог

скога. 1838.“ На другом листу: „Благородном’ и высокоученом’ господину Θеодору Павловичь, заклетом’ обои унгарски права табуларном’ адвокату итд. п. п. Аукторъ“ Мала 8⁰ стр. 75.

[28]) Суботић је у Летопису књ. 114. (за 1872.) стр. 202—213. штампао говор, који је говорио у свечаној седници Матице Српске на св. Саву 1871.: „Тодор Павловић и његов положај у животу нашега народа.“

позива не осећаш, а ти не иди у калуђере. Ја не бих рад, да што учиниш мени за љубав, или на моје речи, па да се после покајеш, и мене проклињеш.“

Разиђемо се, да ја још јуридичку праксу пређем, и — никад се више нисмо видели.

Ја се одважим за грађански живот, а он нафришко умре.

Душа му се у рају населила! Сад видим да је честит човек био.

И са овим свршујем мој школски живот. Овај сам вам написао, да видите младост нашег народа: јер мање више то је слика из живота свију младих људи из нашег народа, који су се давали на пут наука.

Тако су живели код куће, то им је живот на школама, то деловање на пољу књиге.

Цело је, како се види, једна чиста, права идила!

ДОПУНЕ ТУМАЧУ И ПОПРАВКЕ[1])

стр. 11. Куга је беснела у Срему и у Иригу год. 1795. и 1796. (Има књига дра Радивоја Симоновића „Куга у Срему“, Панчево 1898. коју је наградила „Матица Српска“).

стр. 25. Суб. вели, да му је његова „слатка мајка приповедала“, како се стари поп-Аћим поносио црвеним појасом што га је добио од патр. Рајачића. Суботићу се ту омакло, да је он сам мало пре тога (стр. 14.) забележио да је попадија Сара умрла 1849. а да је поп-Аћим појас добио 1856. Може бити да је Суб. своју грешку после и опазио, јер реч „мајка“ је превучена плајвазом, али цело место није исправљено, те је тако и штампано.

стр. 28. 43. 93. 124. Сликари који се овде спомињу. Новак Радонић се родио у Молу 1826. год. умро у Каменици 1890. Моловао је неколике цркве (на пр. сентомашку, ађанску), али је био особито вешт у сликању портрета. — Петар Чортановачки се родио у Новом Саду, а умро је у Н. Саду 21. јан. 1868. год. Цркву добриначку је моловао 1831. год. Моловао је још цркву ман. Раванице 1853. и многе цркве по Срему. Његов син Паја је такође молер и још је жив. — Павле Ђурковић се родио у Бaји, становао је у Карловцима; моловао је цркву у Врпцу и врло много портрета у Србији и Срему, међу осталима митроп. Станковића, архим. Болића, кнеза Милоша и господара Јеврема. — Око 1826. и доцније били су молери и радили су по Срему: Ђока Ђурковић, Мита Ђурковић, Марко Вујатовић, Глиша Давидовић Оплит, Петар Живановић, Јован Ивановић, Коста Лекић, Мита Лазаревић Јован Недељковић, Коста Пантелић, Јефта Поповић, Петар Радосављевић. (До података ових о молерима дошао сам добротом госп. проте Димитр. Руварца).

---

[1]) Да се не би текст автобиографије одвећ претрпао напоменама, штампају се неке овде.

стр. 31. напомена 4. тачније: Ајакс је грчки јунак у Тројанском Рату.

стр. 35. Први воз прошао поред Пеште 1842. год.

стр. 41. На Карловачком Сабору 1864/65. установљено је, а познатим кр. Рескриптом од 10. авг. 1868. год. потврђено је, да на упражњену парохију конзисторија расписује стечај и испитује молбенице компетената, па међу онима, који имају потребну квалификацију, црквена скупштина пред изаслаником конзисторије бира; који кандидат добије две трећине гласова, онога конзисторија треба да потврди, иначе конзисторија именује једнога од оних који су добили највише гласова. На сличан начин се бира и протопрезвитер.

стр. 42. У народној причи се казује да Усуд седи у сјајним дворима, у највећем богатству. Свако јутро осване све у мањој кући, и све сиромашнији. Сваку му се ноћ јавља колико се душа родило на свету, а он им дели, према свагдашњем стању, кад дукате, кад сребрњаке, и најзад, кад и он трећи дан постане пуки сиромашак, паре. У који се дан ко роди, онако га Усуди дарива. (види Вука Ст. Караџића „Српске нар. приповетке“ бр. 13).

стр. 73. На Карловачком Сабору 1870/71. решено је да се пошљу неколики богослови на више науке у Кијев. Послани беше: Милутин Думић, сада парох меленачки, Љубомир Купусаревић, сада прота сомборски, Јован Борота, сада прота бечејски; четврти је био Ђура Мургуловић, који се није ни вратио из Русије, него је тамо умро као гимназијски професор. Год. 1872. затвори се Карловачка Богословија, т. ј. те године нису више примани ученици у први разред, него су само уписани дотле вођени даље, те су 1874. год. сви довршили богословске науке. Год. 1875. у јесен отворена је опет Богословија.. Ректор је био архим. Иларион Руварац а професори Думић и Купусаревић, који су се већ 1873. вратили из Русије. Борота је дошао 1874. из Русије, али како онда у Карловцима још не беше места, оде у Задарску Богословију и тек се 1877/8. шк. год. вратио у Карловце. — „Магистар Костић“, о којем се овде говори, то је Милан Костић, потоњи ректор Цетињске Богословије и прота старо-бечејски. (За ове податке треба ми захвалити г. проти Бороти; види и „Трећи извештај о Срп. Правосл. Богословском Училишту“ за шк. год. 1891/92).

стр. 72. „Благодјејаније“ основао је митрополит Стратимировић 1797. год. за издржавање сиромашних ученика, који полазе гимназију и богословију, под именом „Алумнеум“. „Конвикт“ су сачињавали они ђаци, који су плаћали нешто

за храну у Благодјејанију (види Дим. Руварац „Шематизам“ за 1900 год. стр. 64.)

стр. 74. Испред имена Стратимировићева мајордома, Лазаревића, има у рукопису Суботићеву празно место, јамачно за његово име, којему се Суб. не могаше досетити. Он се зваше Марко. Прича се за њ, не само да „није нико могао добити парохије и протопопијата, ван преко њега“, него да је он и „владике правио“.

стр. 73—80. Епископи и архиепископи који се овде спомињу. Лукијан Мушицки, еп. горњокарловачки, прослављени песник српски, посвећен за еп. 25. апр. 1828., умро 15. марта 1837. у Гор. Карловцу. — Арсеније Стојковић, еп. будимски, посвећен 28. апр. 1853. умро 10. апр 1892. — Самуило Маширевић, посвећен 1853. за еп. тамишварског, изабран за аеп. и митрополита карловачког 25. јула 1864., умро 7. јан. 1870. — Гедеон Петровић, еп. бачки, посвећен 15. јуна 1807. умро 10. нов. 1832. — Пантелејмон Живковић, посвећен 16. авг. 1834. за еп. далматинског, премештен 20. окт. 1835. у будимску, 26. маја 1839. у темишварску епархију; умро 10. марта 1851. у Бечу, сахрањен у ман. Раковцу. — Платон Атанацковић, посвећен 12. септ. 1839. за еп. будимског, премештен 13. јуна 1848. у бачку еп. умро 9. апр. 1867. у Н. Саду, сахрањен у својој капели на алмашком гробљу. — Евгеније Јовановић, посвећен за еп. горњо-карловачког 10. септ. 1839 умро 3. септ. 1854. — Јосиф барон Рајачић, посвећен 24. јуна 1829. за еп. далматинског, 1834. премештен у вршачку епархију, 19. септ. 1842. именован за аеп. и митрополита карловачког; умро 1. дец. 1861. — Јосиф Путник, посвећен 12. јула 1808. за еп. пакрачког, премештен 1828 у темишварску епархију, умро 4. нов. 1830. — Стефан Станковић, посвећен 12. јан. 1829. за еп. будимског, премештен 30. септ. 1834. у бачку епархију, изабран за митрополита карловачког 11. нов. 1837.; умро 34. јула 1841. — Максим Манојловић (Мануиловић) посвећен 21. јан. 1829. за еп. вршачког, 18. дец. 1833. премештен у Темишвар где је умро 7. фебр. 1838. (Дим Руварац „Шематизам“ за 1900. год.)

стр. 76 Нако, архимандрит раковачки зваше се Арсеније. — Андрија Шагуна био је и професор на Богословији. Романска митрополија је установљена 24. дец. 1864. а узакоњена 1868. зак. чл. IX.

стр. 84. ред 4. од горе „присвачи“; ова је реч у Суботићеву ркп. нечитко писана. Прво је Суб. написао нешто што би се могло читати „присвачи“, после је ово превукао

и над њим написао опет нечитко, а могло би се читати „присвои". Ово би имало више смисла.

стр. 88. Додатак 35. напомени. У глави „Ђаковање" говори Суботић нешто више о књизи Pölitz-a, коју спомиње и на стр. 39. ове књиге. То место је Суб. доцније превукао те због тога није штампано на своме месту. Али будући да је то дело дало Суботићу прву теорију појезије, и упознало га са немачком књижевношћу, потребно ће бити да се то пребрисано место у целини наведе. Оно у ркп. долази на стр. 123. ове књиге иза оног зачела које се почиње: „Лако да су им се жеље . . . . кад год ју је из срца позвао".

„Ово је било време, кад сам се највише бавио Пелицом. Пелиц је у немачкој литератури издао немачку антологију. Разделио ју бејаше по врстама песништва: лирског, епског и драмског; а у четвртој књизи имао је за предмет краснословље. Пред свакӣм одељењем износио бјаше теорију сваке врсте, а то је било за онако младе ученике од неизмерне користи. Затим је све важније песме или одломке обрадио статарно, бавећи се са сваким скоро изразом, и тумачећи га са сваке стране; лакше ствари обављао је на лакшу руку, курзорно. Није дакле чудо било, да се млада сила покуша у свим врстама лирског песништва. Тако налазим у својим белешкама и списима и ја на такове покушаје. Међу осталима дође ми пред очи и једна већа песма, хероида, под именом: „Ефросина Талији". Ова је тога ради знаменитија, што је написана стихом, којим су се старији наши стихотворци служили:

Да, у гробу црном труне земно моје тело,
Зелена га брани трава од сунчана зрака,
А на крсту ластавица тужну песму пева.

Овај се стих касније изгубио из наших песана, и на место његово стао је овај метрум:

Да, у гробу црном труне
Земно моје тело,
Зелена га брани трава
Од сунчана зрака . . .

Соларић је све своје песме њим писао".

И по овим речима Суботићевим излази да се овде мисли друго дело од два која су наведена у напомени 35. стр. 88. О смеру свога дела говори Pölitz у предговору к другом издању ово: „Fast sind vier und zwanzig Jahre verflossen, seit ich mit diesem „Handbuche" den Versuch wagte, die teutschen Classiker älterer und neuerer Zeit in den Kreis des gelehrten Schulunter-

richts einzuführen, und sie nach denselben Grundsätzen zu erklären, wie die Classiker des Alterthums". Предговор првога издања је у изводу прештампан у другом и потписан 1804. г. Које је издање Суб. имао у руци, по ономе што Суб. говори не може се одредити.

стр. 102 О частима слова. По словенској граматици и Мелетија Смотрицкога и Аврама Мразовића „части слова суть осмь", и то: 1. скланяемія: имя, мѣстоименіе, глаголъ, причастіе; 2. нескланяемія: нарѣчіе, предлогъ, союзъ, междометіе (по нашој терминологији: име, заменица, глагол, партицип; прилог, предлог, савез, усклик). Даље учи Мразовић: „имя есть трегубо: существителное, прилагателное и числителное" (по нашој теромнологији: именице, придеви, бројеви). Суботић је на овом месту помешао и старо и ново; задржао је стару поделу по којој има у језику осам врста речи, избацио је „причастіе" као врсту речи, али је заборавио на „союзъ".

стр. 115. у 10. реду од горе се спомиње „чардак". На Стражилову је изнад чесме подигнута дрвена зграда са једном повеликом собом, у којој се други дан Духова, кад је сабор на Стражилову, ако пада киша, игра. Та зграда је познати чардак.

стр. 116. и 134 Погибија протинице Стаматовићке. На стр. 116. је Суб. у свом ркп. забележио да се она догодила 183. . . Последњу цифру Суб. није више знао, кад је автобиографију писао; али ни трећа није тачна. Има и на стр. 134. нетачности. По савременом запису у протоколу католичке парохије у Карловцима (који сам овде употребио) несрећа се догодила 10. августа 1847. године. Тога дана око 5 сати после подне почеше се гомилати облаци. Око 8 сати удари страховит пљусак, над Стражиловом се провали облак те сва силесија вода пође стражиловачким потоком на Карловце, двадесет кућа које поруши, које тако оштети, да су их после сами људи морали срушити, и неколико живота људских упропасти. Протиница се са ћерком вратила пред вече кући. С њима је дошао и богослов Вукичевић (тако му беше име по г. директору Вујићу). Тек што седоше за вечеру, вода из потока провали у авлију. Они истрчаше напоље, вода их дохвати и понесе; они се дочепаше за бунар, али вода ишчупа и њега те их све однесе у Дунав. 11. априла нађоше на обали тело протиницино, а младих тек после неког времена.

стр. 130. Докле је трајало ђачко друштво у Сегедину „Младо Јединије" које је Суботић 1835. покренуо, нисам могао дознати. Заузимањем Уроша Девића покренуло се 1843.

ново ђачко друштво. По томе се може мислити, да је пређашње кадгод пре тога престало. И ово друго после је престало и обновило се 1861. год. Год. 1863. добило је друштво име „Слога“. (Податци су од госп. дра И. Вучетића, који је и сам био члан „Слоге“).

Биографске црте у Суботићевим лирским песмама.

На стр. **26**. ове књиге спомиње Суб. да је у песми „Стари свештеник“ (из год. 1858. I. књ. „Дѣла“ стр. 351.) приказао својега оца. Има у I. књ. његових „Дѣла“ још песама у којима су нашли песничког израза неки догађаји из автобиографије.

стр. 29. У песми „Моја мати“ (Дѣла I. стр. 319.) казује да му је његова „слатка мати“, његова „баба-Сара“ најлепша. — **стр. 32**. У песми „Моја мати“ (Дѣла I. V. стр. 320.) казује како је од ње слушао песама и приповедака. — **стр. 33**. У песми „Моја мати“ (стр. 317. Дѣла I) приказује како га је мати у сну закитила и пољубила. Све су три песме из године 1856. У песми „Љубови“ (стр. 346. Дѣла I) из год. 1858. спомиње оца и матер.

стр. 43. 52. 62. 98. У песми „Паробroду Минерви“ из год. 1851. (стр. 297. Дѣла I.) спомиње учитеља Илију, детињски живот и забаве у Добринцима, ђаковање у Карловцима, бежање испред професорâ.

стр. 63. Песма „Снашица и звѣздица“ из год. 1857. (стр. 45. Дѣла I.) је имитација народне песме „Подраниле девојке“. Тамо је припев „Јело ле“, а не „Јело је“.

стр. 64. У песми „Возач“ из год. 1858. (стр. 344. Дѣла I.) приказује се возач који доцне у вече тера воз кући и пева о Краљевићу Марку.

стр. 131. Песма „Птица и пѣсник“ из год. 1858. (стр. 343. Дѣла I.) можда је одјек овога догађаја.

стр. 149. У песми „Теодору Павловићу (писмо)“ има црта о пештанском животу.

ШТАМПАРСКЕ ГРЕШКЕ

Поред све пажње поткрале су се неколике штампарске грешке.

Не кваре смисао грешке (које долази више пута): видило, живила, живио, бијаше, бијаху, место: видело, живела, живео, бејаше, бејаху; или што је на више места штампано на пр. „Карловачка Гимназија“ малим писменима, или на стр. 37. „Дела“ место „Дѣла“, или на стр. 38. отишо место отишао, или стр. 85. последњи ред би место бих.

Али кваре смисао грешке на стр. 22. ред 12. од горе: вла место влас, стр. 66. ред 9. од доле: поизврћа место поизвраћа.

Молим да се ово исправи.

ПОЗИВ НА ПРЕТПЛАТУ

ИЗДАЊА МАТИЧИНА 1901. ГОД.

1. **Летопис**, књ. 205, 206, 207, 208, 209, 210. Свака два месеца излази једна књиг од 7—8 табака. Веће ствари, поучне и белетристичне, да се не би растезале на неколико књига Летописа, изаћи ће у засебним „**Књигама Матице Српске**“. Таке „књиге“ ће изаћи 3, и послаће се с Летописом, чим која буде готова.

2. Пет „**Књига за народ**“ и Календар за 1902. из задужбине Петра Коњевића. Три књиге ће бити забавне задржине, две поучне. Свих шест „Књига за народ“ разаслаће се у једанпут октобро о. г.

ПРЕТПЛАТА НА МАТИЧИНА ИЗДАЊА

1 Чланови Матичини добивају сва издања њена бесплатно. Чим се уплати прва честица од 20 кр, добивају се све књиге које изађу те године.

2. „Летопис“ и „Књиге Матице Српске“ добивају се за претплату од 6 кр. или 7 дин.

3. „Књиге за народ“ с Календаром добивају се за претплату од 1 кр. или 1 дин. 30 п.

4. Издања под 2.) и 3.) могу се добити или за себе за поменуту цену, или уједно за 7 кр. или 8 дин. 30 п.

5. Претплатити се може код повереника Матичиних, или непосредно у Благајници Матице Српске.

